

Marja Niska

Sijaisvanhempien tukimuodot ja tukemisen kehittäminen lappilaisessa toimintaympäristössä

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Syksy 2014

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sijaisvanhempien tukimuodot ja tukemisen kehittäminen lappilaisessa toimintaympäristössä

Tekijä: Marja Niska

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_X_Sivulaudaturtyö__Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 71 Liitteet: 2

Vuosi: 2014

Tiivistelmä:

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, millaista tukea sijaisvanhemmille on tarjolla Lasten Kaste -hankkeeseen Lapissa osallistuvissa kunnissa. Tutkin tuen järjestämiseen ja sen kehittämiseen liittyviä asioita sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tutkimukseni kytkeytyy Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen eli Posken hallinnoimaan Pohjois-Suomen Lasten Kaste -hankkeeseen 2014–2016.

Tutkimukseni tavoitteena oli tuottaa tietoa, jonka avulla voidaan tarkastella ja kehittää sijaisvanhempien tukemista. Aineiston keräsin sähköisellä tiedonkeruulomakkeella hankkeessa mukana olevista Lapin kunnista, ja lomakkeeseen vastasi 14 kunnan sosiaalityöntekijät. Tutkimukseni on laadullinen sosiaalityön käytäntötutkimus, ja teoreettisina näkökulminani ovat voimaannuttaminen ja sosiaalinen tuki. Aineiston analyysissä käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Tutkimuksesta selviää, että sijaisvanhempia tuetaan sijaisperhetoiminnan alkuvaiheessa hyvin ja yhtenäisesti kaikissa vastaajakunnissa. Sijaisperheitä tuetaan taloudellisesti, käytännön asiat järjestetään, sijaisvanhemmat peruskoulutetaan, ja kaikissa kunnissa huolehditaan oman vastuutyöntekijän järjestämisestä perheille. Perheitä tuetaan myös intensiivisesti sijoituksen alkuvaiheessa. Sijoituksen onnistumisen ja kaikkien osapuolten hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että lapsi ja sijaisvanhemmat pääsevät hyvin alkuun uudessa elämäntilanteessaan.

Tutkimus osoitti, että erot kuntien välillä alkavat näkyä sijaisperheen elämän vakiintuessa, jolloin perheitä tuetaan hyvin eritasoisesti ja epäyhtenäisesti kunnissa. Esimerkiksi tiedollisen tuen eri muodot peruskoulutusta lukuun ottamatta ovat eri tavoin järjestetty kunnissa. Myös sijaisvanhempien mahdollisuus osallistua tuetuille lomille ja saada käytännön apua on vaihtelevaa.

Sosiaalityöntekijöiden mukaan sijaisvanhempien tukemiseen pitäisi saada suunnitelmallisuutta. Sijaisperheille pitäisi järjestää toimivaa ja säännöllistä vertaisryhmätoimintaa, esimerkiksi lähialueen sijaisperheiden kanssa. Työntekijöillä pitäisi olla enemmän aikaa tavata sijaisvanhempia säännöllisesti. Sijaisvanhemmilla tulisi olla mahdollisuus osallistua työnohjaukseen. Sosiaalityöntekijöiden mukaan myös hoitopalkkioiden ja kulukorvausten nostamisessa riittävälle tasolle olisi kehitettävää.

Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta emotionaalisen ja taloudellisen tuen muodot ovat tärkeimpiä sijaisvanhempien hyvinvointia tukevia tekijöitä, ja ylivoimaisesti tärkeintä sijaisvanhemmille on vertaistuki. Sosiaalityöntekijät korostivat sijaisvanhemman hyvinvoinnin edistämässä myös säännöllistä kontaktia sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhempien välillä.

Avainsanat: Sijaisvanhemmuus, sijaisvanhemmuuden tuki, voimaannuttaminen ja sosiaalinen tuki.

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Sijaisvanhempien tukeminen voimaannuttamisen ja sosiaalisen tuen kautta.....	4
2.1 Perhehoidon historiaa ja nykypäivää.....	4
2.2 Sijaisvanhempien tukeminen.....	7
2.3 Aiempaa tutkimusta.....	10
2.4 Voimaannuttamisen määrittelyä.....	14
2.5 Sosiaalinen tuki voimaannuttamisen välineenä.....	20
3 Sijaisvanhempien tukemista tutkimassa.....	23
3.1 Laadullinen sosiaalityön käytäntötutkimus.....	23
3.2 Lasten Kaste –hanke Lapissa.....	26
3.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	27
3.4 Tiedonkeruulomake aineistonkeruumenetelmänä.....	29
3.5 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi.....	32
4 Lasten Kaste –hankkeen kuntien järjestämä tuki sijaisvanhemmille.....	36
4.1 Yleisesti sijaisperheistä Lapissa.....	36
4.2 Tiedollinen tuki.....	39
4.3 Taloudellinen tuki.....	42
4.4 Emotionaalinen tuki.....	44
4.5 Käytännön apu.....	50
4.6 Parhaat tukimuodot ja tuen kehittämiskohteet sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.....	52
5 Yhteenveto ja pohdinta.....	58
Lähteet.....	63
Liitteet.....	69

1 Johdanto

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, millaista tukea sijaisvanhemmille on tarjolla Lasten Kaste –hankkeeseen Lapissa osallistuvissa kunnissa. Tutkimuksessani lähestyn tukea kahden käsitteen eli voimaannuttamisen ja sosiaalisen tuen kautta. Tutkin tuen järjestämiseen ja sen kehittämiseen liittyviä asioita sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Sijaisvanhempien tukemisella tarkoitan perhehoitajalain (3.4.1992/312) mukaisia tukimuotoja, joiden järjestäminen on kunnan vastuulla. Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tietoa, jolla voidaan kehittää sijaisvanhempien tukemista. Tutkimukseni auttaa saamaan ajantasaisen kuvan sijaisvanhempien tukemisesta Lapin kunnissa, ja näkemään, onko kuntien välillä eroja tuen järjestämisessä. Näitä tietoja voivat käyttää niin perhehoitoa kehittävät tahot, kuin sijaisvanhemmatkin. Mielenkiintoista olisi ollut myös vertailla, ollaanko Lapin kunnissa tasavertaisessa asemassa tuen järjestämisessä muiden Suomen harvaanasuttujen seutujen kanssa. Oltuani asiasta yhteydessä Perhehoitoliittoon, sieltä vastattiin, ettei heillä ollut antaa mitään tietoja tai tilastoja sijaisperheiden tukemisesta eri kunnissa. (Sipilä 2014.) Perhehoitoliiton kokemus oli, ettei monissa sijoittajakunnissa järjestetä edes kaikki laissa määriteltyjä tuen muotoja sijaisvanhemmille. He olivat sitä mieltä, että tutkimukseni on tärkeä ja tarpeellinen. Tutkimukseni tulosten avulla sijaisvanhempien tukemista ja tuen tasalaatuisuutta Lapin eri kunnissa voi vertailla.

Lähipiirissäni on sijaisperhe ja olen saanut seurata vuosia sijaisvanhempien työtä. Heidän perheensä kautta on mielenkiintoni sijaisperheiden elämään liittyviin asioihin alkujaan herännyt ja perheen lasten varttuessa kiinnostukseni on vain kasvanut. Keskustelut sijaisvanhempana toimivan läheiseni kanssa hänen kokemuksistaan sosiaalityöntekijöiltä saadusta tuesta olivat kimmokkeena tutkia asiaa enemmän, ja tehdä aiheesta pro gradu –tutkielma. Läheiseni kokemukset saadusta tuesta olivat melko yhtenäisiä muiden aiheesta tehtyjen tutkimusten kanssa (esim. Janhunen 2008). Sijaisvanhemman mielestä tärkeintä sijaisvanhempien tukemisessa on se, että sosiaalityöntekijä on oikeasti ja aidosti kiinnostunut perheen asioista. Sijaisvanhemmalla oli sosiaalityöntekijöiden nopean vaihtuvuuden vuoksi kokemusta monenlaisista toimintatavoista. Hän kokemuksensa mukaan osa sosiaalityöntekijöistä on elänyt sijaisvanhemman rinnalla kannustaen ja tukien, mutta osa sosiaalityöntekijöistä on saattanut kasata oman työpaineensa ja riittämättömyyden tunteensa sijaisvan-

hemman harteille. Sijaisvanhemman näkökulmasta sosiaalityöntekijän tuki ja ammatillinen osaaminen punnitaan erityisesti pulmallisissa tilanteissa sijoitettujen lasten biologisten vanhempien kanssa, tai kun sijoitettu lapsi asettaa haastavuutensa vuoksi sijaisvanhempien voimat koetukselle. (Muikku 2014.)

Koska tuen riittävydestä sijaisvanhempien näkökulmasta oli tehty jo useita tutkimuksia ja opinnäytetöitä, päädyin tarkastelemaan asiaa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Alustavasti olin ajatellut tutkia sijaisvanhempien tukemista vain muutamassa Lapin kunnassa. Tutkimuksen kohderyhmän laajentamiseen sain idean sosiaalityöntekijältä, joka nosti esille sijaisvanhempien tukemisen tutkimisen tärkeyden laajemmin kaikissa Lasten Kaste -hankkeeseen osallistuvissa kunnissa Lapin alueella. Tuen muodot ovat ainakin periaatteisella tasolla tiedossa näissä kunnissa, mutta käytännön toteutuksista ei välttämättä tiedetä. (Saukkoriipi 2014.)

Päätavoitteenani on selvittää, minkälaista sekä voimaannuttavaa että sosiaalista tukea sijaisvanhemmille on tarjolla Lasten Kaste -hankkeeseen Lapissa osallistuvissa kunnissa. Keskeisiä syventäviä alakysymyksiäni ovat, millaisia kehittämissajatuksia sosiaalityöntekijöillä on liittyen sijaisvanhempien tukemiseen sijoitetun lapsen hyvinvoinnin vahvistajana, ja mitkä tuen muodot edesauttavat sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta parhaiten sijaisvanhempien hyvinvointia ja jaksamista tehtävässään. Tutkimukseni on laadullinen sosiaalityön käytäntötutkimus, ja teoreettisina näkökulminani ovat voimaannuttaminen ja sosiaalinen tuki. Aineiston olen kerännyt sähköisellä tiedonkeruulomakkeella Lasten Kaste -hankkeeseen Lapissa osallistuvista kunnista, joista lomakkeeseen vastasi 14 kuntaa. Olen kohdistanut tiedonkeruulomakkeen näiden kuntien sosiaalityöntekijöille. Tutkimukseni avainsanoja ovat sijaisvanhemmuus, sijaisvanhemmuuden tuki, voimaannuttaminen ja sosiaalinen tuki. Aineistoa analysoidessani olen käyttänyt aineistolähtöistä sisällönanalyysyä.

Tutkimukseni kytkeytyy Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen eli Posken hallinnoimaan Pohjois-Suomen Lasten Kaste -hankkeeseen 2014–2016. Lapin osakokonaisuudessa keskitytään lastensuojelun prosessin eri vaiheisiin; ehkäisevästä lastensuojelusta sijaishuoltoon, lastensuojelun erilaisiin konteksteihin, perheiden tukemiseen ja yhteiseen työskentelyyn lapsen edun mukaisesti. Oma tutkimukseni kontekstoituu lastensuojelun si-

jaishuollon perhehoitoperheiden tukemiseen. Kunnissa on jo tehty paljon kehittämistyötä ja olemassa olevia toimintamalleja on runsaasti. Lasten kaste -hankkeessa on keskeistä löytää olemassa oleva yhteinen, mutta pyritään huomioimaan myös kuntien omat erityispiirteet. Tämä onnistuu avaamalla ja läpivalaisemalla lastensuojelun prosesseja ja toimintamalleja. Olennaista on miettiä, mitkä voisivat olla yhteisiä työmuotoja, joita käytettäisiin prosessin eri vaiheissa ja kaikissa kunnissa. Yhteiset työmuodot varmistaisivat tasalaatuisuutta Pohjois-Suomen lastensuojelussa ja loisivat uusien toimintamallien kehittämiseksi selkeän pohjan. (Tarkennettu toimintasuunnitelma Lasten Kaste -hanke, Lappi ja Kuusamo, 4, 9.)

Tutkimusraporttini rakentuu johdannon ja yhteenvedon ja pohdinnan lisäksi kolmesta kokonaisuudesta. Niistä ensimmäisessä eli luvussa kaksi (2) keskityn tutkimuksen taustoihin ja käsitteiden avaamiseen, aiempaan sijaisvanhempien tukemiseen liittyvään tutkimukseen sekä tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin, joita ovat siis voimaannuttaminen ja sosiaalinen tuki. Seuraavaksi luvussa kolme (3) tarkastelen tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä asioita, kuten tutkimuksen laadullista luonnetta, tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta sekä aineiston keruuta sekä kuvaan aineiston analyysiprosessin. Neljännessä luvussa (4) kirjoitan sijaisvanhempien tukimuodoista ja tukemisen kehittämisestä Lasten Kaste -hankkeeseen osallistuvissa kunnissa Lapissa. Yhteenvedo ja pohdinta -luku päättää tutkimukseni.

2 Sijaisvanhempien tukeminen voimaannuttamisen ja sosiaalisen tuen kautta

2.1 Perhehoidon historiaa ja nykypäivää

Suomessa nykyisenkaltaisen lastensuojelun katsotaan alkaneen yli sata vuotta sitten. Pisimmät juuret ovat orpojen ja heitteille jätettyjen lasten huollossa. Vanhempien huollossa olevien lasten kohtaloihin ei pystytty puuttumaan ennen ensimmäistä lastensuojelulakia 1936, sillä isän vallan lapsiinsa nähtiin olevan rajoittamaton. Perhesijoitus on ollut yleisin turvattomien lasten huoltomuoto 1800-luvulta lähtien. Perhehoito on aina ollut ensisijainen vaihtoehto verrattuna laitoshoittoon, vaikka käytännössä perhehoitoon sijoittaminen ei aina onnistu. (Pösö 1995, 79–81.) Perhehoidon historia on pitkä, ja se ulottuu aikoihin ennen hyvinvointiyhteiskuntaa. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä yksityiset ihmiset pitivät huolta vähäosaisista pientä korvausta vastaan, ja näiden kunnan elättien ja huutolaisten kohtalon voidaan ajatella vaikuttavan keskusteluun perhehoidosta vielä tänäänkin. Nykyisen kaltaisen perhehoito käynnistyi Sipoossa 1900-luvun alussa, jolloin Nikkilän sairaalan mielen-terveyskuntoutujia sijoitettiin yksityisiin koteihin. Perhehoitoliitto Ry, joka on valtakunnallinen perhehoidon asiantuntijajärjestö, perustettiin vuonna 1983. Se vaikuttaa, viestii, neuvoo ja kouluttaa perhehoitoon liittyvissä asioissa ja tukee perhehoitajia, sijaisvanhempia ja perhehoidossa hoidettavia lapsia ja aikuisia. Perhehoitoliitto tekee yhteistyötä kuntien ja järjestöjen kanssa sekä toimii kansainvälisissä verkostoissa perhehoidon kehittämiseksi. (Perhehoitoliitto 2014.)

Sijaisperheitä on alettu tietoisesti tukea vasta muutama vuosikymmen sitten. 1980-luvulla sijaisperheiden laaja-alaisen koulutuksen, tuen ja ohjauksen tarve kyllä tiedostettiin, mutta tukea ei ollut vielä tarjolla. Samaan aikaan Yhdysvalloissa lähdettiin kehittämään PRIDE-ohjelmaa yhdessä sijaisvanhempien kanssa. (Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 121, Ihalainen & Strandén 1980, 3.) PRIDE- nimi tulee englanninkielisistä sanoista Parents, Resources, Information, Development ja Education. Valmennuksesta kehitettiin prosessinomainen, pitkäkestoinen ja lapsen tarpeista lähtevä. Ohjelma sisälsi ne elementit, joita Suomessakin toivottiin uudelta valmennukselta. PRIDE-ohjelmaa sovellettiin Suomen

oloihin 1990-luvulla, ja ohjelman aloittaminen on ollut todella merkittävää perhehoidon kehittymisen kannalta. (Back-Kiianmaa 2008, 121–122.)

Perhehoitajalaki tuli voimaan vuonna 1992. Siinä on erilaisia säädöksiä perhehoitoon liittyen, kuten mitä perhehoito on ja milloin sitä käytetään. Perhehoidon selkeät edut ovat sen lapselle tai nuorelle tarjoama perheenjäsenyys, pysyvät ihmissuhteet, sekä kodinomainen ympäristö. Perhehoito on myös yhteiskunnan kannalta edullisin kodin ulkopuolisista hoitomuodoista. (Ketola 2008a, 18, 22.) Perhehoito on osa lastensuojelun sijaishuoltoa. Sijaishuoltoon tulevat huostaanotetut lapset, joiden katsotaan tarvitsevan kodin ulkopuolista hoivaa ja kasvatusta. Lastensuojelulain (16§) mukaan sosiaalihuollolla on velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuoltopaikka, kun *puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään*. (Valkonen 1995, 1.) Perhehoitolain syntymisen yhteydessä otettiin käyttöön myös perhehoitaja – nimike. Sillä tarkoitetaan henkilöä tai henkilöjä, jotka hoitavat omassa kodissaan huostaanotettuja tai avohuollon tukitoimin sijoitettuja lapsia tai nuoria, kehitysvammaisia aikuisia, mielenterveyskuntoutujia tai vanhuksia. Vanhemmista, jotka hoitavat lapsia ja nuoria, käytetään nimitystä sijaisvanhempi. (Ketola 2008a, 18.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen sijaisvanhempia, jotka hoitavat sijoitettuja lapsia omassa kodissaan, ja rajaan ulkopuolelle ammatilliset perhekodit, ja kehitysvammaisista aikuisista, mielenterveyskuntoutujista tai vanhuksista huolehtivat perhehoitajat.

Sijaishuollolle on olemassa omat valtakunnalliset laatuksiteerit, ja ne on laadittu sijaishuollon toimijoiden ja Lastensuojelun Keskusliiton RAY:n rahoittaman Laituri-projektin yhteistyönä. Laituri-projekti käynnistettiin vuonna 2001, ja sen yhtenä tavoitteena oli luoda sellainen kriteeristö, jonka sijaishuollon työntekijät voisivat kokea sisällöltään ja kieliasultaan omaksi. Kriteerien päämääränä on myös lapsen hyvä huolto, hoito ja kasvatusta. Kriteerit on määritelty lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (1§) pohjalta. Perhehoidolle on asetettu omat kriteerinsä, joiden mukaan jokaisella sijoitetulla lapsella on oikeus laadukkaaseen, hänen yksilölliset tarpeensa huomioon ottavaan perhehoitoon. Kriteerit asettavat sijaisvanhemmille tiettyjä vaatimuksia. Perhehoitajien tulee hahmottaa lapsen elämän kokonaisuus, sekä oma roolinsa siinä ja toimia aktiivisesti yhteistyössä lapselle tärkeiden ja

läheisten ihmisten samoin kuin muiden ammattilaisten kanssa. Yhteistyöllä turvataan lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaan. Sijaisvanhempien on arvioitava ja kehitettävä valmiuksiaan jatkuvasti. (Laituri-projekti 2004, 5, 13, 33, 38.)

Nykyään koulutusta, ohjausta ja tukea sijaisvanhemmille on järjestetty, mutta tutkimusten mukaan sijaisvanhemmat kokevat tuen riittämättömäksi. Vanhempien mukaan sosiaalityöntekijöitä on vaikea tavoittaa ja työntekijöiden vaihtuvuus aiheuttaa hankaluuksia. Sijaisvanhemmat toivoivat, että työntekijällä olisi enemmän aikaa tutustua perheeseen ja lapseen, ja että yhteydenpito olisi aktiivista. Sijaisvanhemmat toivoivat myös, että työntekijät arvostaisivat ja ymmärtäisivät heidän työtään. Vanhempien esittämä tuentarve vaihtelee tutkimusten mukaan arkipäivän avusta, eli kodinhoitoon ja kuljettamiseen liittyvistä asioista mahdollisuuteen pitää lomia ja vapaapäiviä. Lisäksi vanhemmat toivoivat parempaa tiedottamista, selkeitä ohjeita ja yhtenäisiä käytäntöjä kuntien välille esimerkiksi taloudellisissa korvauksissa. Sijaisvanhempien ensisijainen tukija on sijoituksesta vastaava lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Toimiva yhteistyö vanhempien ja työntekijöiden välillä lisää oleellisesti sijaisvanhempien jaksamista kasvatustyössään. (Janhunen 2008, 137–138.)

Vuoden 2012 Lastensuojelutilaston mukaan kodin ulkopuolelle oli Suomessa sijoitettuna 17 830 lasta ja nuorta. Kasvua edelliseen vuoteen verrattuna oli 1,6 prosenttia. Puolet vuoden 2012 lopussa huostassa olleista lapsista, eli noin 8915 lasta ja nuorta, oli sijoitettu sijaisperheisiin, joista 11 prosenttia sukulais- tai läheisperheisiin. Lapissa huostassa oli vuonna 2012 330 lasta ja kiireellisesti sijoitettuna 122 lasta. Sama lapsi voi sisältyä sekä kiireellisiin huostaanottoihin, että huostassa olleiden lukumäärään. Lapissa huostassa olevista lapsista 55 prosenttia oli sijoitettuna perhehoitoon, 31 prosenttia ammatillisiin perhekoteihin, 12 prosenttia laitoshuoltoon ja 1 prosentti muihin sijoituspaikkoihin. (Kuoppala & Säkkinen 2012, 4, 7, 25.) Uusia sijoituksia tehdään vuosittain noin 1100–1200, joten myös uusia sijaisperheitä tarvittaisiin joka vuosi noin 800. Perhehoito ja sen kehittäminen kunnissa on ollut koordinoimatonta ja suunnittelematonta, joten sijaisperheitä ei ole ollut riittävästi tarjolla. Kuntien välinen yhteistyö on ollut vähäistä ja uusien sijaisperheiden rekrytointi kuntakohtaista ja sattumanvaraista. Voidaan todeta, ettei sijaisperheitä ole ollut ”reservisä”. (Back-Kiianmaa & Hakkarainen 2008, 121.)

2.2 Sijaisvanhempien tukeminen

Jotta perhehoito onnistuisi mahdollisimman hyvin, on tärkeää huolehtia perheen tukemisesta oikea-aikaisesti ja oikealla tavalla. Kun tuki ja yhteistyö on riittävää, toimenpiteet helpottavat myös sijoituksen valvontaa ja perhehoidon laadun varmistamista. Käsitteeseen perhehoidon tuki sisältyvät perhehoitajan ja hänen perheensä tukeminen, perhehoitoon sijoitetun ja hänen läheistensä tukeminen sekä yhteistyö heidän kanssaan. (Lastensuojelun käsikirja 2014.) Tutkimuksessani keskityn vain perhehoitajien, kodissaan sijoitettuja lapsia hoitavien sijaisvanhempien saamaan tukeen Lapin Kaste –hankkeeseen osallistuvissa kunnissa.

Englantilaisten tutkimusten mukaan sijaisvanhempien koulutus sekä henkilökohtainen ja käytännöllinen tukeminen ovat tärkeässä roolissa sijoituksen onnistumisen kannalta (Berridge 1999, 250–251). Sijaisvanhempien tukemisen tulisi perustua sijoitettujen lasten ja perheiden yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen. Perhehoidon rakenteiden tulisi olla kunnossa, sijoittajien työn täytyisi olla riittävästi resursoitua ja työntekijöiden tulisi olla ammattitaitoisia, jotta sijaisperheitä pystyttäisiin tukemaan kunnolla vaativassa tehtävässään. Kuntien tulisi tehdä kuntarajat ylittävää yhteistyötä sijaisperheitoiminnasta tiedottaessaan, perheitä rekrytoidessaan ja valmentaessaan. Jotta lapselle löytyisi hänen tarpeitaan vastaava perhe, täytyisi olla riittävän laaja perhereservi. (Ketola 2008a, 46.)

Sijaisvanhemman kuten myös ”tavallisen” vanhemman elämään liittyy monenlaisia asioita, mutta sijaisvanhemmilla kasvatustyöhön sisältyvät omat erityispiirteensä. Omasta biologisesta perheestään erotettujen lasten hoitaminen voi tuottaa monia käytännöllisiä, taloudellisia, sosiaalisia ja emotionaalisia vaatimuksia sijaisvanhemmille ja heidän perheilleen. Sijaisvanhemmuus voi olla hyvin palkitsevaa, mutta on selvää, että tehtävässä tarvitaan tukea. (Nixon 1997, 913–914.) Sijaisvanhempien tuen muotoja ovat esimerkiksi täydennyskoulutukset, työnohjaus, vertaistuki, sopeutumisvalmennukset ja tuetut lomamat. Perhehoitajien mielestä yksi keskeisimmistä tuen muodoista on vertaisryhmätoiminta, sillä kokemusten jakaminen, kuulluksi tuleminen samaa työtä tekevien kanssa antaa uusia toimintamalleja ja perspektiiviä omaan työhön. (Ketola 2005, 136–138.) Sijaisvanhemmilla on suuri kokemusten jakamisen tarve, ja parhaiten ymmärtämystä saa toiselta sijaisvanhemmalta. Sijaisvanhemmat saattavat kokea, että kodin ulkopuolelta tulee painetta olla vahva, jalo ja epäitsekäs, koska ovat kerran sijaisvanhemmaksi alkaneet. (Raitanen 2008, 161, 165.)

Pelko sijoituksen päättymisestä saattaa estää sijaisvanhempia kertomasta ongelmistaan sosiaalityöntekijöille. Sijaisvanhemmilla on joskus mahdollisuus käydä terapiassa, jossa he voivat selvittää oman taustansa vaikutuksia sijoitetun lapsen hoidossa. (Tuovila 2008, 52–53.) Perhehoitajan tuen tarve määräytyy pitkälti hoidettavana olevan lapsen tai nuoren tarpeista. Tämän vuoksi on tärkeää laatia perusteellinen asiakas-, hoito- ja palvelusuunnitelma. Niistä on suuri apu tuen järjestämisessä sekä sen kirjaamisessa toimeksiantosopimukseen. (Lastensuojelun käsikirja 2014.) Perhehoitajalain (3.4.1992/312) 1§ 4 momentin mukaan sijoittavan kunnan ja perhehoitajan on tehtävä toimeksiantosopimus ennen lapsen sijoittamista perheeseen. Perhehoitoliitto ja Kuntaliitto ovat yhteistyössä laatineet toimeksiantosopimuslomakkeen, jossa tulee sopia perhehoitoon liittyvistä asioista. Toimeksiantosopimuksesta ilmenee perhehoitajalle maksettavan palkkion määrä ja suorittaminen, perhehoidon ja hoidon käynnistämisestä aiheutuvien kustannusten korvaaminen, muiden mahdollisten kustannusten korvaaminen, hoidon arvioitu kesto, perhehoidossa olevan henkilön oikeudet, perhehoitajan oikeus vapaaseen ja sen toteuttamiseen liittyvät asiat, perhehoitajalle annettava valmennus, työnohjaus ja koulutus sekä näiden toteuttaminen ja toimeksiantosopimuksen irtisanomiseen liittyvät seikat. Myös suunnitelma perhehoidossa olevalle ja perhehoitajalle järjestettävistä perhehoidon toteuttamiseksi tarpeellisista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista ja muista tukitoimista kirjataan toimeksiantosopimukseen. (Perhehoitajalaki 1§ 4 mom. , 4§ 2-3 mom.)

Kunta tai kuntayhtymä joka on järjestänyt perhehoitopaikan, vastaa myös perhehoitajien säännöllisestä ammatillisesta tuesta toimeksiantoon erikseen kirjatulla tavalla. Jokaista perhehoitoon sijoitettua lasta tai nuorta varten on nimettävä vastuutyöntekijä, joka vastaa tuen järjestämisestä. Sijoituksesta vastaavan kunnan tulisi selvittää perhehoitajan tuen tarve mahdollisimman perusteellisesti ja panostaa tukeen, sillä perhehoitajien tukeminen on erittäin tärkeää hoitajien jaksamisen ja osaamisen kannalta. Perhehoitajien saama oikeanlainen tuki hyödyntää tietenkin myös perhehoitoon sijoitettua lasta tai nuorta. (Lastensuojelun käsikirja 2014.)

Kaikissa sijaishuollon vaiheissa on sosiaalityöntekijä mukana. Sosiaalityöntekijä on avainroolissa päättämässä lapsen huostaanoton tarpeesta, ja hän organisoii sijoitusprosessia. Kun lapsi on sijoitettu, sosiaalityöntekijä tukee sijaisperhettä monin tavoin. Hän puuttuu asiaan,

jos sijaishuoltopaikan ja lapsen välillä on ristiriitoja, hän mahdollistaa yhteydenpidon syntymävanhempiin, toimii välittäjänä ja tarvittaessa kieltää kontaktit, jos se on lapsen edun mukaista. Hän huolehtii sijoituksen päättämisestä, ja tukee lasta myös tapahtuman jälkeen. Sosiaalityöntekijöiltä odotetaan paljon, sekä sijaisvanhempien, sijoitettujen lasten, että syntymävanhempien taholta. Pystyäkseen vastaamaan näihin odotuksiin, olisi sosiaalityöntekijällä oltava selkeä vastuualue. Aina näin ei ole, ja voi olla epäselvää, mitkä tehtävät sosiaalityöntekijälle kuuluvat. (Sinclair & Jeffreys 2005, 117.) Lastensuojelulain (13 b §) mukaan jokaiselle lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, joka vastaa yleisesti siitä, että lapsi saa tarvitsemansa tuen ja palvelut. Lastensuojelulaki korostaa lasten asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia erityisesti muun muassa sijaishuollon valvonnassa. (Räty 2012, 61.)

Perhehoitoliiton mukaan tuen saatavuudessa on suuria eroja kuntien kesken. Erilaisten ja joustavien tuen muotojen kehittäminen olisi myös ajankohtaista. Usein sijaisvanhemmat joutuvat itse hankkimaan tukea sekä itselleen että sijoitetulle lapselle tai nuorelle. Yhteistyö lapsen asioissa eri tahojen kanssa voi olla ongelmallista, jos sijoituksesta vastaava työntekijä ei ole yhteistyössä mukana. (Perhehoitoliitto 2014.) Pitkät sijoitusetäisyydet ja sijoittavien työntekijöiden suuri työkuormitus hankaloittavat sijoitusten tukemista ja valvontaa. Sijoituksista noin kolmannes tapahtuu sijaisperheen oman maakunnan ulkopuolelta ja toinen kolmannes asuinkunnan ulkopuolelta. Sijaishuollon työntekijä voisi Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskukseen eli Stakesin suosituksen mukaan työskennellä yhtä aikaa noin 25 sijaishuollossa olevan lapsen asioissa, mutta tätä suositusta sijoittajat eivät pääsääntöisesti pysty täyttämään. On yleistä, että suositus ylitetään jopa kaksinkertaisesti ja pahimmillaan sosiaalityöntekijällä on tuettavanaan yli 100 lasta ja perhettä. (Ketola 2005, 131.)

Kuten aiemmin jo mainitsin, Suomessa sijaisperheisiin pääsee noin puolet huostassa olevista lapsista (Lastensuojelutilasto 2012), kun taas esimerkiksi Norjassa ja Ruotsissa tilanne on huomattavasti parempi. Norjassa yli 80 prosenttia ja Ruotsissa yli 70 prosenttia sijoitettuja lapsista ja nuorista ovat sijaisperheissä. Norjassa sijaisperhetoiminta on organisoitu maakunnallisena yhteistyönä, jolloin varmistetaan sijoituksista vastaavien toimijoiden osaaminen eikä koulutettuja sijaisperheitä ”hukata”. Valtio tukee kuntia sijaisperheiden

rekrytoinnissa ja toiminnasta tiedottamisessa, jotka ovat hyvin suunnitelmallisesti organisoituja. Ruotsissa perhehoito on linjattu sosiaalihuollituksen toimesta ensisijaiseksi hoitomuodoksi, joka heijastuu positiivisesti perhehoidon suunnitteluun ja organisointiin kunnissa. (Ketola 2005, 127.) Maakunnallinen yhteistyö ja valtion tuki ovat asioita, joita Suomessa voitaisiin lisätä sijaisperhehoiminnan tukemiseksi ja organisoimiseksi.

2.3 Aiempaa tutkimusta

Sijaishuoltoa osana lastensuojeluprosessia on tutkittu monesta näkökulmasta. Tutkimuksia on tehty sijoitetun lapsen ja biologisten vanhempien kannalta (esim. Väliavaara 2004 ja Rutter 1990) sekä sijaisperheen ja sosiaalityöntekijän näkökulmasta (esim. Hämäläinen 1998, Ketola 2008a ja Marjomaa & Laakso 2010.). Valkosen (2008, 99) mukaan Suomessa on moniin muihin maihin verrattuna tehty perhehoitoa koskevaa tutkimusta melko vähän. Sijaishuollon ideologiat ja perhehoidon käytänteet ovat eri maissa osin erilaiset, joten tutkimustiedon sovellettavuutta yli maiden rajojen on kyseenalaistettu. Maiden väliset erot näkyvät Valkosen mukaan lähinnä siinä, kuinka paljon korostetaan sijoitetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa välisen suhteen merkitystä, onko tavoitteena aina lapsen palaaminen biologiseen perheeseen ja onko sijaisperheellä pääasiassa väliaikainen vai biologisen perheen korvaava rooli. Olen poiminut esiteltäväksi pääasiassa kotimaista tutkimuskirjallisuutta sijaisvanhempien tukemiseen liittyvistä aiheista, sekä muutamia ulkomaisia teoksia ja pari opinnäytetyötä, jotka tulevat lähelle omaa tutkimustani.

Sijaisperheet voivat olla hyvin erilaisia, joten heidän tarpeensakin ovat keskenään hyvin erilaisia. Erilaisuus ilmenee siinä, että hoidettavat ovat erilaisia, hoidettavien määrä vaihtelee 1-7 lapseen, vanhemmat saattavat olla kotona tai käydä molemmat kodin ulkopuolella töissä. Tutkimuksen mukaan sijaisperheisiin sijoitettujen lasten määrä perhettä kohden olisi kasvussa. Kasvua lisää se, että yhä useammin sijaisvanhemmuus on vanhemmalle päätoimeentulon lähde, jolloin yhdestä sijoitettavasta lapsesta saatava tulo ei riitä perheen elättämiseen. Ketolan mukaan perhehoitoa leimaa suunnittelemattomuus, joka tarkoittaa sitä, ettei sijaisperhehoiminnasta tiedoteta riittävästi, sijaisperheitä ei valmenneta kaikkialla systemaattisesti, sijaisperheiden tukeminen on sattumanvaraista ja tuen määrä ja laatu vaihte-

levat voimakkaasti eri maakunnissa ja kunnissa. Yhteiskunnallinen tilanne ja vallalla olevat arvot heijastuvat sijaisperheiden asemaan ja lastensuojeluun. Sijaisperheiden tukemista ja sijoitusten valvontaa hankaloittavat pitkät sijoitusetäisyydet ja sijoittavien sosiaalityöntekijöiden suuri työmäärä. Suomessa sijaisperheitä tukevaa työtä tehdään pääasiassa kunnissa ja kolmannen sektorin yleishyödyllisissä järjestöissä, esimerkiksi Pelastakaa Lapset ry, Pepsäpuu ry, Perhehoitoliitto ry ja muut eri järjestöt, kuten Mannerheimin lastensuojeluliitto ry sekä Ensi- ja turvakotien Liitto ry. Kuntien järjestämiä perhehoitoa tukevia palveluja ovat muun muassa perheneuvolat ja lasten psykiatriset sairaalat. Lasten sijoittajina toimivat pääasiassa kunnat ja erityishuoltopiirit kun kyseessä on kehitysvammainen lapsi. (Ketola 2005, 126–129, 131–133.)

Pelastakaa Lapset ry:n tutkimuksessa keskityttiin lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmiin lastensuojelun perhehoidosta. Tutkimuksessa sijaisvanhemmilta kysyttiin millaisia tukimuotoja he ovat saaneet ja minkälaista tukea he kokevat tarvitsevansa. Sijaisvanhemmat kertoivat saaneensa täydennyskoulutusta, keskustelutukea sosiaalityöntekijältä ja terapiapalveluita suhteellisen hyvin. Tutkimuksesta käy kuitenkin ilmi, että tukea jota osa sijaisvanhemmista eniten toivoisi, eli vertaisryhmä – tai pienryhmätoimintaa, mentoritukea tai erilaista konsultaatio- tai kriisiapua vaikeissa tilanteissa, ei ole ollut tarjolla. Tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmat kokivat tarvitsevansa eniten tukea lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyvissä asioissa, sijaisvanhempana jaksamisessa sekä korvauksiin liittyvissä asioissa. Tutkimuksessa haastateltiin myös sosiaalityöntekijöitä heidän näkemyksistään perhehoidon kehittämiseen liittyen. Sosiaalityöntekijöiden ja sijaisvanhempien näkemykset kehittämiskohteista olivat hyvin yhteneväiset. Sosiaalityöntekijöiden mukaan tärkeimpiä kehittämiskohteita ovat perhehoitajien korvausten tason nostaminen, kuntien lastensuojelun resurssien lisääminen sekä tuen lisääminen perheille. (Marjomaa & Laakso 2010, 80–81, 122.)

Lastensuojelun Keskusliiton selvityksen (2011) mukaan lähes kolme kymmenestä sijaisvanhemmasta piti saamaansa tukea riittämättömänä. Tukea tehtävänsä sijaisvanhemmat kokivat saavansa parhaiten omalta läheisverkostoltaan ja toisilta sijaisperheiltä. Sijoitukselta vastaavan kunnan tarjoama tuki oli tutkimuksen mukaan riippuvainen sijaisperheen ja sijoittajakunnan välisestä etäisyydestä. Osa sijaisvanhemmista koki kunnilta saamansa tuen

riittäväksi, mutta osan kokemus on, että kunnissa ei ole riittävästi työntekijöitä, aikaa tai muita resursseja. Pieni osa kyselyyn vastanneista sijaisvanhemmista nimesi ensisijaiseksi yhteistyötahoksi järjestöt, joiden tuen arvioitiin olevan monimuotoista ja riittävää, sekä yksilöllisesti lapsen ja perheiden tarpeiden mukaan räätälöityä. (Heinonen 2011, 14–15.)

Perhehoitoliiton ja Jari Ketolan yhteistyössä toimittama kahden kirjan kokonaisuus on kattava paketti perhehoitoon liittyville tahoille ja osapuolille. Kirjat (2008a) sekä (2008b) ovat käytännönläheisiä, perhehoitoa monelta eri kantilta tarkastelevia teoksia. Kirjat on suunnattu eri kohderyhmille, sillä ensimmäinen osa on kirjoitettu esimerkiksi kunnallisille ja valtiollisille päättäjille sekä koulutusmateriaaliksi, kun taas toinen osa on kirjoitettu esimerkiksi perhehoitajille ja sosiaalityöntekijöille. (Ketola 2008a, 12.) Ketolan toimittamat kaksi kirjaa ovat mielestäni niin perusteellisia, että ne luettuaan tietää sijaisvanhemmuudesta ja perhehoidosta jo todella paljon. Ne soveltuisivat sijaisvanhemmaksi aikovalle lähes oppikirjoiksi. Molemmissa kirjoissa on artikkeleja myös sijaisperheiden tukemisesta. Kaisa Tervonen-Arnkil (2008, 157, 160) nostaa esille sijaisvanhempien tukemisen tärkeyden erityisesti sijoituksen alkuvaiheessa, sillä ei ole itsestään selvää, että sijaisvanhempi kiintyy helposti itselleen vieraaseen lapseen. Perheet tarvitsevat tukea erityisesti sijoituksen ensimmäisinä vuosina, jotta myönteinen kehitys saisi alkunsa. Raili Back-Kiianmaa ja Pirjo Hakkarainen (2008, 142) korostavat artikkelissaan ammattitaitoisen sosiaalityöntekijän korvaamatonta tukea sijaisvanhemmille. Hyvää sijoitusta edesauttaa riittävän perusteellinen sijoitustyöskentely. Sijoitusvaiheessa tulisi laatia myös suunnitelma siitä, miten sijaisperhettä tuetaan sijoituksen aikana.

Sijaisperheille voidaan tarjota Sinclairin, Gibbsin & Wilsonin (2004, 105, 108, 114, 123–125) tutkimuksen mukaan joko epävirallista tai virallisesta tukea. Englantilaiset sijaisperheet kertoivat tutkimuksessa saavansa eniten epävirallista tukea lähimmältä perheeltä, muilta sukulaisilta, ystäviltä ja naapureilta. Perheiltä ja ystäviltä saatava tuki oli sijaisperheiden mukaan ratkaisevan tärkeää heidän jaksamisensa kannalta. Virallinen tuki oli tutkimuksessa jaoteltu viiteen eri luokkaan; sijoitukseen valmistautuminen, jatkuva valmennus, sosiaalityöntekijöiden taholta tuleva tuki, palvelut ja taloudellinen tuki. Tutkimuksessa nousi keskeisiksi sijaisvanhempien tuen muodoiksi taloudellinen tuki, jatkuva valmennus, kontaktit toisiin sijaisperheisiin, hyvät työajan ulkopuoliset palvelut, pienet irtiotot arjesta sekä hyvä

tuki lasten asioista vastaavalta ja vanhempien omalta sosiaalityöntekijältä. Sijaisvanhemmat kertoivat arvostavansa helposti tavoitettavissa olevaa sosiaalityöntekijää. Omassa tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan vain virallista tukea, jota sijaisvanhemmille on tarjolla, enkä kiinnitä huomiota epäviralliseen, sukulaisilta ja ystäviltä saatavaan tukeen niin tärkeää kuin se onkin. Kumpusalon (1991, 15) mukaan epävirallinen tuki vastaa sosiaalisen tuen primaari- ja sekundaaritason tukirakennetta, joihin sisältyvät perheen, läheisten, ystävien, työtoverien ja naapureiden taholta saatu tuki.

Olivia Octoman ja Sara McLean (2014, 149–150, 152,153) haastattelivat australialaisia perhehoitajia heidän tuen tarpeisiinsa liittyen. Perhehoitajat kokivat myös tämän tutkimuksen mukaan saavansa liian vähän tukea ja tuen olevan puutteellista. Tukea ei ole aina tarvittaessa saatavilla, ja perhehoitajat kaipaisivat erilaisia joustavampia vaihtoehtoja tukimuotoihin. Octomanin ja Mcleanin mukaan olisi tärkeää, että perhehoitajat kokisivat saavansa riittävästi tukea, jotta he voisivat tarjota sijoitetuille lapsille vakaata ja vaalivaa hoitoa. Sijoitettujen lasten taustasta riippuen heillä saattaa olla traumaattisia kokemuksia, jotka voivat näkyä lasten käyttäytymisessä. Octomanin ja Mcleanin mukaan voisi olla hyödyllistä tukea perhehoitajia paremmin heidän yrittäessään hallita lasten välillä haasteellistakin käyttäytymistä. Tutkimuksen perusteella on havaittavissa selkeä tarve löytää tehokkaampia tuen muotoja, joiden avulla sijoitusten vakautta voitaisiin parantaa. Perhehoitajat halusivat haastattelujen perusteella eniten tietoa lasten käyttäytymisestä ennen sijoitusta, sekä informaatiota lasten mielenterveysongelmista. Myös hyvää suhdetta sosiaalityöntekijään pidettiin tärkeänä. Perhehoitajien mukaan tukea saisi parhaiten toisilta perhehoitajilta ja sosiaalityöntekijöiltä.

Lapin yliopistossa on valmistunut viime aikoina opinnäytetöitä sijaisvanhemmuudesta ja sen tukemisesta. Johanna Lappalaisen (2014) pro gradu – tutkielmassa Sijaisvanhempana nuorelle, sijaisvanhempien kokemuksia tarvitsemastaan tuesta tarkastellaan sijaisvanhempien tarvitsemaa tukea tilanteissa, joissa heille sijoitetut lapset ovat murrosiässä. Lappalainen kartoittaa opinnäytetyössään niitä tuen muotoja, joita sijaisvanhemmat tarvitsevat sosiaalityöntekijöiltä, sekä niitä tuen muotoja, jotka sijaisvanhempien mukaan ovat hyviä ja toimivia. Tutkimuksen mukaan vertaistuki yhdessä sosiaalityöntekijöiden ammatillisen tuen kanssa oli tärkeintä tukea sijaisvanhemmille. Anna Haukipuron ja Maija Poukkulan (2013)

pro gradu – tutkielma Sukulaissijaisvanhemmuus, sukulaissijaisvanhempien kokemuksia valmennuksesta kartoittaa ja kuvaa sukulaissijaisvanhempien kokemuksia perhehoidon järjestämästä ryhmävalmennuksesta. Tutkimuksen mukaan sukulaissijaisvanhemmat kokivat valmennuksen tärkeänä ja hyödyllisenä, sillä se antoi heille tarvittavan tiedon sukulaissijaisvanhemmuudesta ja perhehoidon käytännöistä. Tärkeimmäksi nousi tässäkin tutkimuksessa valmennuksen kautta saatu vertaistuki.

Kirjoitukset sijaisvanhemmuudesta ja sen haastavuudesta saattavat herättää kysymyksen, että miksi joku edes haluaa sijaisvanhemmaksi? Valkosen (2008, 100–101) artikkelissaan esittelemien tutkimusten mukaan motiivit lähteä sijaisvanhemmaksi olivat yleisimmin lapsilähtöisiä, kuten halu antaa lapselle rakkautta ja koti. Halu tehdä jotakin yhteiskunnan hyväksi oli myös suurella osalla sijaisvanhempia syynä sijaisvanhemmuuteen. Taloudellisen edun tavoittelu tai muut omista tarpeista lähtevät motiivit jäivät tutkimuksissa taka-alalle. Sijaisvanhemmaksi ryhtymiseen liittyy sisäinen ja ulkoinen motivaatio. Sijaisvanhemmilla tärkein sisäinen motivaatiotekijä näyttää olevan lähimmäisenrakkaus, joka näkyy rakkauteena lapseen, haluna auttaa ja tarjota lapselle turvallinen kasvuympäristö. Ulkoiset motivaatiotekijät, kuten ympäristön odotukset tai sijaisvanhemmuudesta saatavat palkkiot jäävät vähälle huomiolle, vaikka sijaisvanhemmat arvostavatkin työstään saamaansa taloudellista korvausta. Marjomaan ja Laakson (2010, 44) tutkimuksen mukaan lähes puolella sijaisvanhemmista syynä sijaisvanhemmaksi ryhtymiseen on ollut oma lapsettomuus. Perheeseen saatettiin haluta myös lisää lapsia tai ylipäätään perustaa perhe. Myös kanadalaisista sijaisvanhemmista tehdyn tutkimuksen (MacGregor, Rodger, Cummings & Leschied 2006, 351) mukaan suurimpana motivaatiotekijänä sijaisvanhemmaksi ryhtymisen taustalla ovat halu saada muutosta lasten elämään sekä toive saada kotiinsa lapsia.

2.4 Voimaannuttamisen määrittelyä

Aikaisemmasta sijaisvanhempien tukeen liittyvästä tutkimuksesta ei löytynyt teoreettista taustoitusta sijaisvanhemmille määritellyille tukimuodoille, joten jouduin pohtimaan tuen taustalle sopivaa teoriaa tai käsitettä. Tutkielmaa aloitellessa ajattelin käyttää teoreettisena viitekehyksenä sosiaalisen tuen käsitettä, koska siihen sisältyvät yksilöiden tai ryhmien

viranomaisilta saama tuki. Ensimmäisessä graduryhmän kokoontumisessa keskustelimme aiheesta, ja minua rohkaistiin miettimään muitakin käsitteitä, jotka sopisivat paremmin työhöni. Jos näkökulmani olisi tutkia sijaisvanhempien kokemuksia saamastaan tuesta, pelkkä sosiaalinen tuki sopisi hyvin käsitteeksi. Tutkimuksessani keskityn kuitenkin enemmän viranomaisten näkökulmaan, joten keskeistä oli pohtia, mihin sijaisvanhempien tukemisella pyritään, ja miksi heitä tuetaan. Sijoitetun lapsen mahdollisimman hyvä, vakaa ja turvallinen kasvuympäristö sijaisperheessä on sijaisvanhempien tukemisen lähtökohta. Tukemalla riittävästi sijaisvanhempaa hänen tehtävässään, sijaisvanhemmasta tulee voimaantunut ja hyvinvoiva sijaisvanhempi, jolloin toteutuu myös sijoitetun lapsen etu. Tällöin teoreettisesti näkökulmaksi sopii hyvin empowermentin eli voimaannuttamisen käsite. Voimaannuttaminen on siis tutkimukseni keskeinen teoreettinen viitekehys. Sosiaalinen tuki voi kuitenkin olla yhtenä osana tutkimustani, koska se on yksi voimaannuttamisen työväline.

Englanninkielinen empowerment- käsite on suomennettu monella tavalla, kuten voimavaraistuminen, voimaantuminen, valtauttaminen ja valtautuminen. Usein käytetään myös pelkästään englanninkielistä käsitettä. (Juhila 2006, 120.) Empowerment on termi, jota tutkijat käyttävät eri tavoin. Avainkäsite empowermentiin liittyen on toimintakyky, eli yksilön kyky tehdä itseään koskevia päätöksiä ja olla vastuussa omasta toiminnastaan. (Thompson 2007, 2, 24.) Käytän itse tutkimuksessani voimaannuttaminen-käsitettä, koska se kuvaa ehkä parhaiten sosiaalityöntekijöiden pyrkimystä tukea sijaisvanhempia heidän tehtävässään, eli sijoitetuista lapsista huolehtimisessa. Näen voimaannuttamisen pyrkimyksenä antaa tukea ja voimavaroja toiselle ihmiselle, jotta tämä voisi omia voimavarojaan hyödyntäen suoriutua tehtävistään. Tarvitsen tutkimuksessani hieman myös käsitettä voimaantuminen, koska se on tila johon onnistunut voimaannuttaminen johtaa. Voi olla, että käytännön työssä sosiaalityöntekijät pyrkivät vain noudattamaan lakia, ja tekemään työnsä sen kummemmin syventymättä siihen, mihin sijaisvanhempien tukemisella pyritään, ja mihin teoreettisiin lähtökohtiin tukimuodot perustuvat. Voimaannuttavaan työtapaan voi kuitenkin ajatella sisältyvän hyvän ja luottamuksellisen yhteistyösuhteen sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman välillä, sijaisvanhemman saaman vertaistuen muilta sijaisvanhemmilta ja esimerkiksi mentorointisuhteen, jossa on kokeneempi ja aloitteleva sijaisvanhempi. Sijaisvanhempaa voimaannuttavaa on myös sosiaalityöntekijän tuki yhteistyöhön biologisten vanhempien kanssa.

Englanninkielinen empowerment – käsite on syntynyt Yhdysvalloissa 1960-luvulla eri vähemmistöjen epätasa-arvoa ja sortoa koskevassa keskustelussa (Järvikoski, Härkäpää & Pättikangas 1999, 109). Käsitteestä tuli suosittu 1980-luvulla ihmisten hyvinvointia edistävien hankkeiden kautta (Siitonen 1999, 84). Suomalaiseen sosiaalityöhön empowerment-käsite on tullut vasta viime vuosina voimavaralähtöisen ajattelun vahvistumisen myötä. Käsitteellä empowerment ei ole edes vakiintunutta suomennosta, vaan eri käännöksiä käytetään tilanteesta riippuen. Eri suomennokset saattavat viitata myös eri teoreettisiin ja ideologisiin sitoumuksiin ja toiminnallisiin tavoitteisiin. Käsitteen teoreettisista taustoista ja ideologisista sitoumuksista yleensä on keskusteltu aika vähän. (Kuronen 2004, 277, 292.) Empowermentin merkitys sosiaalityössä on kasvanut kansainvälisesti. Esimerkiksi Iso-Britanniassa sosiaalityön teksteissä ei ennen 1990-lukua mainittu empowerment – käsitettä useinkaan, mutta nykyään empowerment on saavuttanut huomattavan aseman tutkimuksissa. (Adams 2008, 6.)

Kattavan ja yleisesti hyväksytyin määrittelyn empowermentille on laatinut Robert Adams (1996). Adamsin mukaan yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen on empowermentin avulla mahdollista vaikuttaa elinolosuhteisiinsa ja muuttaa niitä, saavuttaa haluamiaan asioita, kohentaa elämänsä laatua ja auttaa myös toisia ihmisiä näissä pyrkimyksissä (Adams 1996, 5). Tähän määritelmään sisältyy monia empowermentin toimija- ja toimintatasoja, kuten yksilön, ryhmän ja yksilön. Sen mukaan empowerment on keino muutoksen aikaansaamiseksi. Empowerment voidaan nähdä toisaalta prosessina mutta toisaalta taas päämääränä. Sosiaalityössä se määritellään usein prosessiksi, jonka lähtötilanteena on joidenkin toimijoiden epätyytyttävä tilanne. Päämääränä prosessille on lähtökohtaa paremmaksi luokiteltu tila. Ohjatussa prosessissa empowermentin käynnistäjä voi olla eri kuin varsinainen prosessin omistaja. Tässä on kyse valtaistamisesta ja voimaannuttamisesta, jossa ohjaajana voi toimia auttamisen ammattilainen. Voimaannuttavassa lähestymistavassa on keskeistä yhteiskunnallinen ja yksilön elämään liittyvä eriarvoisuus, osattomuus tai vääryys, joka nähdään muutosta vaativaksi asiaksi. Lähtökohtana voimaannuttamisessa on asiantilan tiedostaminen muutosta vaativaksi päämääränään vääryyden poistaminen. Voimaannuttavassa lähestymistavassa keskeistä on ihmisen tai ihmisryhmän subjektiivinen kokemus olotilasta,

joka vaatii muutosta. Voimaannuttavassa sosiaalityössä annetaan suuri painoarvo yksilön itsensä luomalle todellisuustulkinnalle. (Hokkanen 2009, 317, 319, 329, 331.)

Sijaisvanhemmuus itsessään ei varsinaisesti ole mikään olotila, joka vaatisi muutosta tai asiantilan parantamista. Sijaisvanhemmat ovat vapaaehtoisesti hakeutuneet tehtävään, jossa heitä kuitenkin halutaan tukea lakiin perustuvilla tukimuodoilla, ja ennaltaehkäistä työn käyminen liian raskaaksi. Tällä kaikella pyritään siihen, jotta sijoitetulla lapsella olisi mahdollisimman hyvät oltavat. Aina sijaisperheiden erityistä voimaannuttamista ei tarvita, eikä ole mitään syytä pyrkiä muutokseen. Sijaisvanhemmat voivat olla hyvinkin jaksavia ja voimaantuneita jo itsekseen, ja sijoitettu lapsi saattaa voida hyvin sijaisperheessä. Tällöinkin tarvitaan sosiaalityöntekijän säännöllistä yhteydenpitoa perheeseen, jotta voidaan varmistaa tilanteen pysyminen hyvänä ja puuttua ongelmiin jo varhaisessa vaiheessa.

Ihmisen hyvinvoinnin, jaksamisen, elämönhallinnan ja toimintakykyisyyden kannalta on keskeistä sisäisen voimantunteen eli voimaantumisen rakentuminen. Voimaantuminen on mahdollista toimintaympäristössä, jossa ihminen kokee toimintavapautta, tuntee itsensä hyväksytyksi ja työnsä merkitykselliseksi. Voimaantunut ihminen on parhaimmillaan toiveikas, luova ja osaava, ja kokee työnsä merkittäväksi ja itsensä tarpeelliseksi (Dunder 2002, 63–64.) Tämä on keskeistä tutkimuksessani, sillä koen, että juuri voimaannuttamiseen ja sitä kautta sijaisvanhemman voimaantumiseen tukemisella pyritään.

Keskeisessä roolissa voimaantumisessa ovat asianosaiset eli sijaisvanhemmat itse, joten sosiaalityöntekijällä on tukijan ja mahdollistajan rooli. Voimaannuttaminen voidaan nähdä sosiaalityön työvälineenä. (Juhila 2006, 121.) Marja-Liisa Dunder (2002, 63) kirjoittaa voimaantumisesta hyvinvoinnin avaimena työyhteisöissä. Tätä voi soveltaa myös sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman suhteeseen. Osallistamalla, keskustelemalla ja kuuntelemalla sosiaalityöntekijä voi osaltaan tukea hyvinvoinnin mahdollistavaa toimintaympäristöä sijaisvanhemmalle, ja osoittaa välittävänsä ja luottavansa sijaisvanhemman kykyihin yhteisten päämäärien eteenpäin viemisessä. Sosiaalityöntekijältä sijaisvanhemman eräänlaisena esimiehenä kysytään nöyryyttä, luottamusta, arvostusta ja kannustusta. Luottamuksellinen suhde syntyy, kun sosiaalityöntekijä osoittaa tukevansa sijaisvanhempaa, ja antaa tälle tilaa pärjätä ja tuoda omia lahjojaan esille. (Dunder 2002, 63.) Jo sijaisvanhemmiksi aiko-

ville annettavassa PRIDE-valmennuksessa korostetaan kunnan sosiaalityön ja sijaisvanhemman tiimityötä lapsen asioissa. Missään ei ole kuitenkaan määritelty, että mitä tämän yhteistyön tulisi tarkalleen sisältää ja miten sijoitetun lapsen asioita hoitavan tiimin tulisi toimia. Käytännössä tiimityötä saatetaan toteuttaaakin hyvin vaihtelevasti. (Rabb 2008, 146.) Sijaisvanhemmalla ja sosiaalityöntekijällä on siis parhaimmillaan yhteinen päämäärä, eli lapsen etu. Tähän päämäärään päästään yhteistyöllä. Sijaisvanhempaa auttaa jaksamaan, jos hän kokee että häneen luotetaan ja hänen työtään arvostetaan. Luottamus ei saisi kuitenkaan tarkoittaa sitä, että sijaisvanhempi jätetään yksin, koska ajatellaan hänen pärjäävän niin hienosti. Avoimuus sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman välillä on tärkeää, samoin kuin molemmin puolisten odotusten ilmaiseminen.

Ilmari Rostilan (2001, 40–41) teoksessa käsitellään asiakkaan vahvistumista tukevien puitteiden luomista, jotka johtavat asiakkaan toimintavoiman eli empowermentin kasvuun. Asiakkaan vahvistumista tukevien puitteiden luominen on yksi voimavarakeskeisen muutostyön periaatteista, joissa pyritään luomaan asiakkaalle sellaiset olosuhteet, joiden vallitessa hän pystyy löytämään ongelmiensa ratkaisemisessa tarvittavat omat voimansa ja vahvuutensa. Tämän periaatteen takana on ajatus yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Toimintavoiman kasvattaminen voidaan määritellä yksilön valintojen ja sosiaalisen ympäristön väliseksi ihannelilaksi. Toimintapuitteiden muuttaminen edellyttää luovuutta ja yhteistoimintaa asiakkaan kanssa, eikä puitteita voida luoda ilman asiakkaan apua. Hänen tulee ilmaista omin sanoin pulmansa, pyrkimyksensä ja vahvuutensa. Ajattelen, että tähän asiakkaan tilalle voidaan asettaa sijaisvanhempi, jolle sosiaalityöntekijä pyrkii luomaan vahvistumista tukevia puitteita. Niiden luomiseksi tarvitaan yhteisiä keskusteluja sijaisvanhemman toiveista ja pyrkimyksistä, pulmista ja vahvuuksista. Sosiaalityöntekijä voi näin kertoittaa ne kohdat, joissa sijaisvanhempi kokee tarvitsevansa eniten tukea pystyäkseen huolehtimaan parhaalla mahdollisella tavalla sijoitetusta lapsesta. Sijaisvanhemmilta olisi tärkeä kerätä säännöllisesti palautetta saatavilla olevista tukimuodoista, jotta voitaisiin keskittyä toimiviin tukemisen tapoihin ja suunnata voimavaroja niihin tuenmuotoihin, joista sijaisvanhemmat kokevat saavansa parhaan tuen.

Räsänen (2006, 77) mukaan käsitteet valta ja vastuu liittyvät keskeisesti voimaannuttamisprosessiin. Voimaannuttaminen tarkoittaa yhteisön tai yksilön oman päätäntävällän ja voi-

mavarojen parantamista sosiaalisen tuen ja vallan antamisen keinoin. Voimaantuakseen ihmisen tulee havahtua ja valtaistua, voimaantumista ei voi saavuttaa ilman näitä kahta etappia. Voimaantumisprosessissa yksilön ja ryhmän mahdollisuudet vaikuttaa elämäntilanteensa kannalta merkittäviin henkilökohtaisiin, sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin voimiin vahvistuvat. Voimaantuminen merkitsee usein henkilökohtaisen hallinnantunteen vahvistumista, ja on näin ollen lähellä suomalaista elämänhallinnan käsitettä. (Räsänen 2006, 77–79.)

Vallan käsite hahmotetaan empowermentin yhteydessä ylivalta eli power over, toimintavaltana eli power to, tai jaettuna valta eli power with. Ylivalta on vallassa olevan mahdollisuutta kävellä vallalleen alisteisen tahdon yli, jolloin toisen valta on toiselta pois. Tämä hierarkkisen tai autoritaarisen vallan muoto perustuu eriarvoiseen suhteeseen, ja on tyypillinen useille länsimaisille yhteisöille ja organisaatioille, esimerkiksi koulut ja armeijat. Toimintavalta, eli henkilökohtainen valta on mahdollisuutta saada aikaan haluamansa tapahtuma tai lopputulos suoraan tai välillisesti. Se viittaa yksilön kykyyn tai mahdollisuuteen vaikuttaa ympäristöönsä ja saavuttaa toiminnallaan haluttuja tuloksia. Jaettu valta kasvattaa ja lisää valtaa yhteystoiminnassa. Jaettu valta perustuu yhteisyyteen, sillä se on avaa mahdollisuuksia hoitaa yhteisiä asioita ja saavuttaa tavoitteita tasa-arvoisen kumppanuuden pohjalta. Yhdessä toimiminen tukee myös henkilökohtaisen hallinnan tunteen kehittymistä ja toisaalta henkilökohtaisen hallinnan vahvistuminen luo edellytyksiä yhteisten asioiden ajamiselle. (Hokkanen 2009, 325–326, Järvikoski, Härkäpää & Pättikangas 1999, 109–110.) Kun sosiaalityöntekijä pyrkii tukemisellaan voimaannuttamaan sijaisvanhempaa, sijaisvanhemman toimintavalta ja kyky saavuttaa haluttuja tuloksia kasvaa. Haluttujen tulosten voidaan ajatella tässä tapauksessa liittyvän sijoitetun lapsen hyvinvoinnin lisäämiseen. Sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman välillä voisi olla myös jaettua valtaa, koska heillä on yhteisiä tavoitteita, ja yhteistyö on näin ollen kummankin etu.

Joidenkin voimaantumisen kiinnostuneiden tutkijoiden ja hallintohenkilöiden (mm. Ayers 1992; Byham, Cox & Shomo 1992) mukaan toisen ihmisen voimaannuttamisen edellytyksenä voidaan nähdä oma voimaantuminen. Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi, joten se on yhteydessä ihmisen omaan haluun, omien päämäärien asettamiseen, omiin mahdollisuuksiin luottamiseen sekä näkemyksiin itsestä ja omasta tehokkuudesta.

Voimaantumiseen vaikuttavat toiset ihmiset, olosuhteet ja sosiaaliset rakenteet. Voimaantumista voidaan yrittää tukea ulkoapäin monilla hienovaraisilla ratkaisuilla, mutta toinen ihminen ei voi antaa voimaa toiselle eikä päättää toisen voimaantumisesta. Voimaantumisen kannalta on erittäin tärkeää, että ihminen voi vapaasti asettaa itselleen tulevaisuuden unelmia. (Siitonen 1999,93, 117–119.) Sijaisvanhempien tulevaisuuden näkymät ovat usein aika epävarmat, sillä sijoitusten kestoa eikä lapsen ja biologisten vanhempien tilannetta ei voida tietää etukäteen. Tilanteet saattavat muuttua nopeastikin, tai hyvin hitaasti, joten sijaisvanhemmalta edellytetään epävarmuuden sietokykyä. Sijaisvanhemman voimaantumisen kannalta hänen olisi kuitenkin tärkeä asettaa joitakin tulevaisuuden tavoitteita, jotta tulevaisuus ja elämä tuntuisivat selkeämmiltä.

2.5 Sosiaalinen tuki voimaannuttamisen välineenä

Sosiaalisen tuen tutkimus on alkanut psykososiaalisten prosessien ja stressin tutkimuksesta 1970-luvun alkupuolella. Sosiaalisen tuen käsite on koettu hankalaksi määritellä, sillä siihen liittyy voimakas subjektiivinen, kokemuksellinen ulottuvuus. Yhtä yksiselitteistä määritelmää sosiaaliselle tuelle ei ole, vaan määritelmässä on eroja sekä sisällöllisissä painotuksissa että lähestymistavoissa. (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 55.)

Raili Gothoni (1990,11) on löytänyt kaikille sosiaalisen tuen määritelmille kolme yhteistä tekijää joiden mukaan sosiaalinen tuki liittyy ihmisten välisiin vuorovaikutussuhteisiin, tukea saadaan yleensä sen verkoston kautta, jossa ihmisillä on pysyvimmät suhteet ja sosiaalinen tuki on keskeinen tekijä yksilön identiteetin muodostamisessa sekä selviytymisessä ja mukautumisessa elämän ristiriitatilanteisiin. Henkilöt, jotka sosiaalista tukea antavat voivat joko auttaa yksilöä hänen omien voimavarojensa tehokkaaseen käyttöön ja sitä kautta selviytymään ristiriitatilanteista, jakaa tilanteen aiheuttamaa taakkaa henkisesti ja emotionaalisesti, auttaa konkreettisten toimenpiteiden kautta tai taloudellisesti tai antaa palautetta ja käyttökelpoista tietoa. James S. House (1983, 23) taas on jaotellut sosiaalisen tuen muodot neljään pääryhmään, jotka ovat henkinen tuki, arviointituki, tietotuki sekä apu. Henkiseen tukeen sisältyvät arvostaminen, luottaminen, välittäminen ja kuunteleminen. Arviointitukeen kuuluvat vahvistaminen, palaute ja sosiaalinen tasavertaisuus. Tietotuki käsittää neuvot, ohjeet ja tiedon antamisen, ja apuun sisältyy taloudellinen tuki, käytännön apu ja

ympäristön olosuhteiden muutos. Nämä kaikki edellä mainitut keinot kuulostavat myös sosiaalityöntekijän työvälineiltä sijaisvanhemman tukemisessa. Sijaisvanhempaa pyritään auttamaan konkreettisesti esimerkiksi sijaisperhetoiminnan alussa järjestelemällä olosuhteet sopiviksi sijoitettavalle lapselle. Perhettä tuetaan taloudellisesti koko sijoituksen ajan, ja sijaisvanhemmalle annetaan tiedollista ja emotionaalista tukea. Sosiaalinen tuki eri muotoineen on keino voimaannuttaa sijaisvanhempaa tehtävässään.

Esko Kumpusalon raportissa (8/1991) esitellään muun muassa Nutbeamin (1986) määritelmä, jonka mukaan sosiaalinen tuki on apua, jota yhteisöt tarjoavat yksilöille ja ryhmille. Tämän avun tarkoitus on auttaa niitä selviytymään negatiivisista elämäntapahtumista ja muista rasittavista elämäntilanteista. (Nutbeam 1986¹, Kumpusalon 1991, 13 mukaan.) Cohen ja Syme (1985, 4) määrittelevät sosiaalisen tuen muiden ihmisten tuottamaksi resursiksi, joka joko edistää tai aiheuttaa haittaa yksilöiden terveyteen ja hyvinvointiin. Kumpusalon mukaan sosiaalisella tuella on sekä suoria että epäsuoria vaikutuksia yksilön hyvinvointiin ja rasittavista elämäntilanteista selviämiseen. Esimerkiksi kuntoutus vaikuttaa tilanteeseen välittömästi, mutta jo tunne siitä, että joku tukee taustalla tarvittaessa, voi auttaa yksilöä selviytymään vaikeistakin ongelmatilanteista omatoimisesti. Tuen oikea ajoitus on edellytys sen vaikuttavuudelle ja tehokkuudelle. Sitä pitäisi olla saatavilla silloin, kun asianomaisen omat voimavarat ovat vähissä ja ulkopuolista tukea todella tarvitaan. (Kumpusalo 1991, 17.) Jotta sosiaalityöntekijä pystyisi auttamaan ja tukemaan sijaisvanhempaa oikea-aikaisesti, se edellyttää jatkuvaa yhteydenpitoa perheeseen. Vain siten sosiaalityöntekijällä on ajantasainen tieto perheen tilanteesta, johon hän voi puuttua ja antaa tukeaan tilanteen niin vaatiessa.

Sosiaalista tukea tutkineet tutkijat ovat saaneet kiistattomia tuloksia siitä, että sosiaalinen tuki työelämässä vähentää stressiä ja henkistä pahoinvointia. Esimiesten tuki alaisiaan kohtaan parantaa sekä työntekijöiden moraalialia että tuotteliaisuutta. (House 1983, 60.) Tämä ajatus voidaan myös siirtää sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden suhteeseen. Sosiaalityöntekijän osoittama sosiaalinen tuki sijaisvanhempaa kohtaan ehkäisee sijaisvanhemman stressiä ja paineita. Sosiaalisen tuen positiivista merkitystä ihmisen elämänlaatuun ja hyvinvointiin on sen selvistä näytöistä huolimatta kuitenkin vaikea mitata. Kokemukset ovat

¹Nutbeam D.: Health promotion glossary. Health Promotion 1986:1. 113-127.

aina subjektiivisia ja ihmisen elämän kokonaistilanne vaikuttaa myös koettuun tyytyväisyyteen ja hyvinvointiin. (Gothoni 1990, 12.)

Kumpusalo (1991, 14–15) on tiivistänyt eri tutkijoiden käsitykset sosiaalisesta tuesta, ja tullut siihen tulokseen, että sosiaalinen tuki on ihmisten välistä vuorovaikutusta, jossa he antavat ja saavat sosiaalisen tuen viittä eri muotoa. Nämä viisi sosiaalisen tuen muotoa ovat henkinen, emotionaalinen, tiedollinen, toiminnallinen ja aineellinen tuki. Aineelliseen tukeen sisältyy esimerkiksi taloudellinen apu, toiminnalliseen tukeen palvelut ja kuljetus, tiedolliseen tukeen neuvot, opastus ja opetus, emotionaaliseen tukeen empatia ja kannustus sekä henkiseen tukeen yhteinen aate, usko tai filosofia. Sosiaalinen tuki on eroteltu myös kolmelle eri tasolle sosiaalisten suhteiden läheisyyden perusteella. Perhe ja läheisimmät muodostavat primaaritason tukirakenteen, sekundaaritasoon kuuluvat ystävät, työtoverit sekä naapurit. Uloimmalla tertiääritasolla ovat viranomaiset sekä julkiset ja yksityiset palvelut. Myös House (1983, 21) on jaotellut erityyppisiä sosiaalisen tuen antajia, joita ovat esimerkiksi oma puoliso, sukulaiset, esimies, erilaiset palveluiden tuottajat ja ammattiauttajat. Tässä tutkimuksessa tarkastelen yksilön viranomaisten taholta saamaa, tertiääritason sosiaalista tukea. Tutkimuksessani tuen saaja on sijaisvanhempi ja tuen antajana ja järjestäjänä sosiaalityöntekijä. Sosiaalisen tuen viidestä muodosta neljä näkyvät sijaisvanhemmille määritellyissä tukimuodoissa. Perhehoitoliiton sivuilla sijaisvanhempien tukeminen on nimittäin jaettu emotionaaliseen, tiedolliseen ja taloudelliseen tukeen sekä käytännön apuun (Perhehoitoliitto 2014).

3 Sijaisvanhempien tukemista tutkimassa

3.1 Laadullinen sosiaalityön käytäntötutkimus

Tutkimukseni on luonteeltaan kuvaileva, osittain myös kartoittava sekä tietoa keräävä, joten strategiaksi sopii parhaiten kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 136). Juha Hakalan (2010, 21) mukaan kvalitatiivinen tutkimus saattaa olla oikea ratkaisu, kun gradun tarkoitus on tehdä esitutkimusta tai – selvitystä johonkin suurempaan hankkeeseen. Tutkimukseni kiinnittyy Lasten Kaste -hankkeeseen Lapissa. Laadullisen tutkimuksen yhtenä tavoitteena on nostaa esiin ja tunnustaa tutkimuksen kohteena olevien toimijoiden omia tulkintoja. (Hakala 2010, 21.) Tutkimuksessani haluan tuoda esille sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lastensuojelun perhehoidon tukemisen tilasta heidän kunnassaan ja sen kehittämishaasteista yleisesti.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillisiä piirteitä, jotka tukevat myös omaa tutkimustani ja aineistonkeruutani, ovat muun muassa kokonaisvaltainen tiedonhankinta, ihmisten suosiminen tiedon keruun instrumentteina, laadullisten metodien käyttö aineiston hankinnassa, eli sellaisten, joissa tutkittavien näkökulmat ja ”ääni” pääsevät esille, sekä kohdejoukon valitseminen tarkoituksenmukaisesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 160). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskeiset tutkimusmenetelmät ovat havainnoiminen, tekstianalyysi, haastattelu ja litterointi (Metsämuuronen 2009, 220).

Laadullisella tutkimuksella on pitkä ja menestyksekkäs historia ihmistieteissä (Denzin & Lincoln 1998, 1). Laadullisen tutkimuksen syntypaikkana pidetään Eurooppaa, jossa ovat syntyneet suuret tieteenfilosofiset suuntaukset, kuten loogis-analyttinen, hermeneuttinen ja yhteiskuntakriittinen filosofia. Euroopasta suuntaukset kulkeutuivat Yhdysvaltoihin. Laadullisen tutkimuksen synonyymeina käytetään suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa termejä kvalitatiivinen, pehmeä, ymmärtävä ja ihmistutkimus. Tutkimustyyppiltään laadullinen tutkimus on empiiristä, ja siinä on kysymys empiirisen analyysin tavasta tarkastella havaintoaineistoa ja argumentoida. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 22–23.) Suomalaiseen tutkimukseen laadullinen tutkimus saapui tieteenalasta riippuen hieman eri tavoin. Esimerkiksi sosiaali-

tieteissä laadullisten metodien käyttö yleistyi 1970-luvulla, ja kasvatustieteissä 1980-luvulla. (Eskola & Suoranta 1999, 26.)

Laadullisessa tutkimuksessa näkyy vaikutteita useista eri ajattelusuunnista ja tutkimustraditioista, joten se muodostaa aidosti eklektisen, eli eri suuntauksia ja teorioita yhdistelevän tutkimussuuntauksen. Laadullisen tutkimuksen tunnusmerkeiksi on esitetty aineistonkeruumenetelmää, tutkittavien näkökulmaa, harkinnanvaraista tai teoreettista otantaa, aineiston laadullis-induktiivista analyysiä, hypoteesittomuutta, tutkimuksen tyyllilajia ja tulosten esitystapaa, tutkijan asemaa ja narratiivisuutta. Yksinkertaistetusti laadullisella aineistolla tarkoitetaan ilmaisultaan tekstiä olevaa aineistoa, esimerkiksi haastattelut, havainnoinnin, henkilökohtaiset päiväkirjat, omaelämäkerrat ja kuvallinen aineisto tai äänimateriaali. Keskeistä laadullisessa tutkimuksessa on osallistuvuus ja pieneen määrään tapauksia keskittyminen. Tapaukset pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. (Eskola & Suoranta 1999, 15–16, 18, 25.)

Sosiaalityön tutkimuksissa on käytetty laadullista metodologiaa paljon, koska yhteneväisyyksiä laadullisen tutkimuksen ja sosiaalityön väliltä löytyy runsaasti. Ensisijaiset tiedonkeruumenetelmät, joita laadullisessa tutkimuksessa käytetään, kuten esimerkiksi syvälinen haastattelu ja havainnointi, ovat tuttuja työmenetelmiä myös sosiaalityöntekijöille. Laadullisen tutkimuksen ja sosiaalityön välillä on kuitenkin myös ratkaisevan suuria eroavaisuuksia, ulottuen paradigmaletuksiin ja onnistumisen kriteereihin. (Padgett 1998, 12–13.) Laadullisen tutkimusmenetelmän tutkimushaastattelumuotoja ovat lomakehaastattelu, teemahaastattelu ja avoin haastattelu. Tutkimuksessani käytän sähköistä tiedonkeruulomaketta aineistonkeruumenetelmänä. Lomakehaastattelulle on olennaista se, että tutkija päättää ennalta ja harkitusti kysymysten muodon ja esittämisjärjestyksen. Lomakehaastattelu on toimiva aineiston keräämisen tapa tilanteessa, jossa tutkimusongelma ei ole kovin laaja ja tavoitteena on hyvin rajattu aihe, esimerkiksi yhtä asiaa koskevien mielipiteiden, näkemysten, käsitysten tai kokemusten kuvaaminen. (Vilka 2005, 101.)

Tutkimukseni paikantuu osittain sosiaalityön käytäntötutkimuksen kenttään, joka on melko uusi tutkimusalue. Tämä tutkimuksen ja käytännön yhteys mahdollistaa ihmisten elämän arjen ja heidän sosiaalisten ongelmiansa lisäksi suoritettavien interventtioiden ja työskente-

lytapojen tutkimusperusteisen tiedontuotannon. (Walls 2005, 37, 40.) Käytäntötutkimuksen historian voidaan nähdä alkaneen jo sosiaalityön pioneerien Jane Addamsin ja Mary Richmondin 1900-luvun kirjoituksista, joissa ammatilliselle sosiaalityölle asetettiin tavoitteeksi käytännöistä lähtevä tiedonmuodostus sekä tiedon välittäminen eteenpäin poliittisille päättäjille. Sosiaalityön opetuksen ja tutkimuksen suhteeseen on tullut pysyväksi uusi tehtäväala, eli sosiaalialan käytäntöjen kehittäminen. (Satka, Karvinen-Niinikoski & Nylund 2005, 9-10.)

Sosiaalityön käytäntötutkimuksessa ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalialan käytäntöihin. Se on soveltavaa tutkimusta, jonka avulla pyritään palvelemaan monia erilaisia tahoja, kuten palvelujen käyttäjät, kansalaiset yleensä, sosiaalityöntekijät ja muut ammattilaiset, palvelujen tuottajat, kuntien ja maakuntien hallinto sekä sosiaalialan lukuisat vapaaehtoistoimijat. Sosiaalityön käytäntötutkimus tähtää uutta etsivän tutkimus- ja tiedonmuodostuskulttuurin vahvistamiseen sosiaalialalla, jossa myös asiakkaat ja palveluiden käyttäjät ymmärretään tiedontuotannon kumppaneiksi. (Satka ym. 2005, 11, 13.) Tämän edellä kuvatun määritelmän perusteella tutkimukseni sopii sosiaalityön käytäntötutkimuksen kenttään, vaikkakin tutkimukseni on hyvin pienessä mittakaavassa tehtävää tutkimusta. Tutkimukseni ongelmanasettelu ja aihe liittyvät sosiaalialan käytäntöön, tutkimukseni tulokset ovat vapaasti käytettävissä, ja sen avulla tuotetaan tietoa monelle eri taholle, kuten palveluiden käyttäjille, ammattilaisille ja kuntien hallinnolle. Tutkimus tuottaa ajantasaista tietoa sijaisvanhempien tukemisesta Lasten kaste –hankkeeseen Lapissa osallistuvissa kunnissa, ja tietoa voivat käyttää niin perhehoitoa kehittävät tahot, kuin sijaisvanhemmatkin. Tutkimuksessani poikkean käytäntötutkimuksen periaatteista ainakin siinä, että en tee tutkimusta yhdessä asiakkaiden ja palveluiden käyttäjien kanssa, vaan keskityn enemmän palvelurakenteisiin ja ammattilaisten näkemyksiin.

Laadullinen käytäntötutkimus palvelee monia tarkoituksia, sillä sen avulla sekä voidaan hankkia tietoa uusista käytännöistä, että kehittää käytäntöjä, ammatillisuutta sekä käytännön arvioimista. Laadullinen käytäntötutkimus voi olla kaikentyypistä tutkimusta, joka pyrkii ymmärtämään tai edustamaan ammattilaisten kokemuksia myös politiikkaan ja arvoihin liittyvissä asioissa. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena ei varsinaisesti ole yleistettävyyttä, vaan tiedon lisääminen sosiaalityöstä. Tätä tietämystä voi sitten soveltaa muihin

tilanteisiin, ja täten saada tutkimukseen yleistettävyyttä. (Fook 2001, 118–119, 123, 125–126.)

3.2 Lasten Kaste –hanke Lapissa

Kuten johdannossa jo mainitsin, tutkimukseni kytkeytyy Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen eli Posken hallinnoimaan Pohjois-Suomen Lasten Kaste –hankkeeseen 2014–2016, jonka painopistealueet ovat perhekeskustoiminta, oppilas- ja opiskelijahuolto sekä lastensuojelu. Inari, Kemijärvi, Kemi, Keminmaa, Kittilä, Kolari, Muonio, Pello, Posio, Ranua, Rovaniemi, Salla, Sodankylä, Tervola, Tornio, Utsjoki ja Ylitornio sekä lisäksi Kolpeneen kuntayhtymä ovat mukana Lapin ja Kuusamon osahankkeessa. Hankkeen hallinnoijana ja hanketoimijana toimii Kolpeneen palvelukeskus ja toteuttajana Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Hankkeen rahoittaa sosiaali- ja terveysministeriö. Hankkeen tavoitteena lastensuojeluosiossa, johon oma tutkimuksenikin sisältyy, on kehittää ja lisätä lasten ja lapsiperheiden hyvinvointia ja osallisuutta asiakasprosessissa ja sen arvioinnissa. Lisäksi halutaan vahvistaa työntekijöiden osaamista lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä sekä monitoimijaisessa verkostoyhteistyössä. (Hankesuunnitelma 2014, 45.)

Tutkimuksessani tarkastelen lastensuojelun perhehoidon tuen järjestämistä hankkeeseen osallistuvissa kunnissa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Hankkeeseen liitettävien pro gradu – tutkielmien ympärille on perustettu oma graduseminaariryhmä, jossa hankkeen työntekijöitä on ollut mukana. He ovat toimineet ohjaajina, ideoijina sekä rakentavan palautteen antajina seminaarissa. Työntekijät kertoivat myös aina tuoreimmat kuulumiset hankkeesta, joten tiesimme hankkeen kulloisenkin työvaiheen. Omassa tutkimusprosessissani hankkeen työntekijät ovat olleet suurena apuna erityisesti tiedonkeruulomakkeen muotoilussa ja sen lähettämässä eteenpäin hankkeen kuntien sosiaalityöntekijöille.

3.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Kirjallisuutta ja aineistoa, joiden pohjalta voidaan arvioida tutkimuksen eettisyyttä, ja joiden pohjalle eettisesti hyvä tutkimus voidaan perustaa, löytyy suhteellisen runsaasti. Näyttää myös siltä, että aineisto on lisääntymässä eri ammatti- ja tieteenaloille laadittujen yksityiskohtaisempien eettisten normistojen laatimisena. Näiden normien perusteella tutkija ja tutkijayhteisö pystyvät arvioimaan tutkimuksen eettisyyttä, ja normit myös takaavat tutkijalle oikeusturvan. (Hirvonen 2006, 33–34.) Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) edistää tutkimusetiikkaa koskevaa keskustelua ja tiedotustoimintaa Suomessa. Neuvottelukunta on laatinut yhdessä suomalaisen tiedeyhteisön kanssa tutkimuseettiset ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausten käsittelemisestä. Ne on jaettu kolmeen näkökulmaan: hyvän tieteellisen käytännön periaatteiden kuvaukseen, sitä koskeviin loukkauksiin sekä menettelyohjeisiin loukkausepäilyjen käsittelemiseksi. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluvat ohjeiden mukaan seitsemän kohtaa, joita ovat tiedeyhteisön tunnustamien toimintatapojen noudattaminen, tieteellisten kriteerien mukaisten sekä eettisesti kestävien tutkimusmenetelmien soveltaminen, muiden tutkijoiden työn huomioiminen, tutkimusprosessin suunnittelun, toteutuksen ja raportoinnin täytettävä tieteelliset vaatimukset, yhteistyössä tehtävässä tutkimuksessa määritettävä eri tutkijoiden asema, rahoituslähteet ja muut tutkimuksen sidonnaisuudet tuotava näkyviin sekä tutkimuksen on täytettävä hyvän hallintokäytännön vaatimukset. (Pohjola 2007, 13.)

Edellä esitellyn hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia ovat muiden tutkijoiden osuuden vähättely julkaisuissa, puutteellinen viittaaminen aikaisempiin tutkimustuloksiin, tutkimustulosten tai käytettyjen menetelmien huolimattomuus, tulosten puutteellinen kirjaaminen tai samojen tulosten uudelleen julkaiseminen näennäisesti uusina. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 133.) Tutkimuksessani oli esimerkiksi tuotava selkeästi esille sen kiinnittyminen Lasten Kaste –hankkeeseen, sillä hanke on keskeisesti vaikuttanut tutkimusaiheeni valintaan ja rajaamiseen, sekä myös tutkimuksen aineiston keruuseen ja sisältöön ylipäätään. Halusin tutkimuksessani tuoda esille myös minua ohjanneet henkilöt ja heidän osuutensa tutkimusprosessissani, sillä enhän voi esimerkiksi väittää heiltä saamiani ideoita omikseni.

Tutkimuksen ja etiikan yhteys on kahtalainen, sillä toisaalta tutkimuksen tulokset vaikutta-

vat eettisiin ratkaisuihin, mutta toisaalta taas eettiset kannat vaikuttavat tutkijan tieteellisessä työssään tekemiin ratkaisuihin. Tätä jälkimmäistä osaa kutsutaan varsinaisesti tieteen etiikaksi. Tieteen etiikan perustalla olevia kysymyksiä on jokaisen tutkijan hyvä miettiä. Niitä ovat esimerkiksi, että millainen on hyvä tutkimus, mitä tutkitaan eli miten tutkimusaiheet valitaan, millaisia tutkimustuloksia tutkija saa tavoitella ja millaisia keinoja tutkija saa käyttää. Hyvän tutkimuksen kriteereitä ovat tutkimuksen sisäinen johdonmukaisuus ja eettinen kestävyys. Tutkijan on huolehdittava muun muassa siitä, että tutkimussuunnitelma on laadukas, valittu tutkimusasetelma on sopiva ja raportointi on hyvin tehty. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 125–127.) Tutkimusaiheeni ei ole kovinkaan arkaluonteinen, sillä tässä keskitytään kuntien palvelurakenteisiin, eikä yksittäisten ihmisten henkilökohtaisiin mielipiteisiin tai kokemuksiin. Tiedot, joita keräsin tutkimuksessani aineistoksi, eivät olleet salaisia, vaan kaikille avoimia. Pohdin aineistoa analysoidessani sitä, minkä verran voin kertoa esimerkkejä kunnista nimillä, varsinkin jos esimerkit ovat negatiivisia. Lapin pienissä kunnissa ei ole monta vaihtoehtoa, kuka kyselyyn on voinut vastata. Päädyin vaihtoehtoon jättää kuntien nimet analyysistä lähes kokonaan pois vastaajan anonymiteetin varmistamiseksi. Yleis-tiedot kunnista, kuten esimerkiksi sijaisperheiden määrä kussakin kunnassa, ovat tietoja, joista voidaan puhua ”nimillä”.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan asema on keskeinen, koska hänellä on toiminnassaan tietynlaista vapautta, häneltä vaaditaan tutkimuksellista mielikuvitusta esimerkiksi uusien menetelmällisten tai kirjoitustapaa koskevien ratkaisujen kokeilemiseen. Tutkimus sisältää aina tiettyjä ratkaisuja, jotka eivät aina ole selviä edes tutkijalle itselleen. (Eskola & Suoranta, 1999, 20.) Tutkija on vastuussa siitä, että tutkimus on luotettava. Luotettavuutta lisää tutkijan tarkka selostus tutkimuksen kaikista vaiheista, kuten aineiston keruusta, analyysistä ja tulkinnoista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 227–228.) Tutkija on lukijoilleen ”velkaa” perusteellisen selvityksen aineiston kokoamisesta ja analysoimisesta. Lukijan on helpompi ymmärtää tutkimustuloksia, kun niiden taustalla ollut työ kerrotaan yksityiskoh-taisen tarkkaan. Tutkijan tulee antaa lukijoille riittävästi tietoa tutkimuksen teosta, jotta lukijat voivat arvioida tutkimuksen tuloksia. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuspohdin-nassa keskeistä ovat kysymykset totuudesta ja objektiivisesta tiedosta. Tutkimuksessani olen kerännyt tietoa viranomaisilta, ja minun täytyy luottaa, että he ovat vastanneet kysy-myksiini totuudenmukaisesti. Laadullisessa tutkimuksessa myönnetään, että tutkija on tut-

kimusasetelman luojana ja tulkitelijana väistämättä oman kehyksensä sisällä, joka vaikuttaa siihen mitä hän kuulee ja havainnoi. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 134–136, 141.) Lukijoille on kerrottava esimerkiksi aineistonkeruutapa, haastateltavien määrä, esitetyt kysymykset ja aineiston analyysi. Lukija voi näistä päätellä, että kuinka yleistettävissä tutkimuksen tulokset ovat. Koin hyvin vastuulliseksi sen, että vain minulla on käsissäni tämä aineisto, ja on minun vallassani mitä sieltä nostan esille ja mitä jätän nostamatta. Toki sain aineiston analyysiin ideoita Laadullisen aineiston analyysi – kurssilta, mutta sinne vein vain pienen aineistopätkän tarkasti anonymisoituna.

Ongelmana haastattelulomakkeen kysymyksissä ja usein myös teemoista muodostetuissa haastattelukysymyksissä on se, että ne peilaavat kysymyksen tasolla tutkijan käsityksiä tutkittavasta asiasta, ja niihin on sisäkirjoitettu tutkijan ennakkokäsitys asiasta. Vastaaja tunnistaa tämän ennakkokäsityksen ja saattaa vastata tutkijan toivomalla tavalla eikä omien kokemustensa tai käsitystensä mukaan. Näin ollen lopullinen tutkimusaineisto ei välttämättä vastaa kattavasti tutkimusongelmaan, tutkimuskysymyksiin ja eikä vastaa tutkimuksen tavoitetta. (Vilka 2005, 105.) Olen pyrkinyt tutkimuksessani objektiivisuuteen, vaikka luetun kirjallisuuden ja keskusteluiden pohjalta minulla oli tutkimusta aloittaessani ennakkokäsityksiä sijaisvanhempien tuen riittävydestä. En halunnut kysymyksilläni ohjailla vastauksia, vaan pyrin tekemään niistä mahdollisimman neutraaleja. Vastauksia analysoidessani huomasin, että osaan tiedonkeruulomakkeista oli vastattu hyvin lyhyesti ja ehkä kiireessä. Lomakkeisiin on voinut vastata henkilöitä, jotka eivät ole varsinaisesti perehtyneet perhehoidon tuen järjestämiseen kunnassaan. Tällöin he voivat huomaamattaan antaa vääriä tietoja tuen järjestämisestä kunnassaan vastaamalla vain lyhyesti, että ”kunnassamme ei ole tätä tuen muotoa.”

3.4 Tiedonkeruulomake aineistonkeruumenetelmänä

Vastauksia tutkimuskysymykseeni sain aineiston temaattisen tiedonkeruun kautta sekä tutustumalla aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen. Päädyin sähköiseen tiedonkeruulomakkeeseen vastaajien suuren määrän vuoksi. Olisi ollut liian haastavaa haastatella jokaisen kunnan sosiaalityöntekijää kasvokkain. Laadin yhdessä graduohjaajani ja Posken työnteki-

jöiden kanssa sähköisen tiedonkeruulomakkeen Webropolilla (Ks. Liite 2), joka lähetettiin saatekirjeineen (Ks. Liite 1) Posken työntekijöiden kautta 18 hankekunnan johtaville sosiaalityöntekijöille. Sähköinen lomake toimii parhaiten silloin, kun vastaajajoukko muodostuu yritysten ja organisaatioiden toimijoista, jolloin voidaan varmistaa, että kaikilla on yhtäläiset mahdollisuudet teknisesti vastata kyselylomakkeeseen. Lomakehaastattelussa kysymysten ymmärtäminen on varmistettava etukäteen, koska tutkija ei ole paikalla auttamassa kun lomakkeeseen vastataan. Lomakehaastattelussa kannattaa keskittyä avoimien kysymysten muotoiluun siten, että yhdessä kysymyksessä kysytään vain yhtä asiiasisältöä. Kysymyksissä käytettyjen sanojen on myös oltava yksiselitteisiä, jotta voidaan varmistua siitä, että tutkimusaineisto vastaisi tutkimusongelmaan. Lomakehaastattelun kysymykset on syytä testata ennen lomakkeiden jättämistä vastattavaksi. (Vilka 2005, 74–75, 109.)

Tiedonkeruulomaketta varten ei tarvinnut hankkia erikseen tutkimuslupaa, sillä Lasten Kas-te –hankkeeseen sitoutuneet kunnat ovat antaneet luvan hankkeeseen liittyvien tutkimusten suorittamiselle. Tiedonkeruulomakkeen viimeistelyssä ja muotoilussa sain apua ohjaajien lisäksi muilta opiskelijoilta, joiden kommentit ja parannusehdotukset auttoivat luomaan lomakkeesta selkeämpää ja toimivampaa. Tiedonkeruulomakkeesta tuli tarkoitettua pidempi, ja epäilin etukäteen pituuden vaikuttavan negatiivisesti vastausprosenttiin. Tiedonkeruulomakkeeseen luokittelin perhehoitolain mukaisia emotionaalisen, taloudellisen, tiedollisen ja käytännön tuen muotoja sijaisvanhemmille, joista kysyin yksityiskohtaisesti avoimin kysymyksin. Syvyyttä aineistoon toivoin saavani kysymällä vastaajilta heidän mielipiteitään sijaisperheiden tukemisen tilasta ja siitä, mihin suuntaan tukimuotoja olisi hyvä kehittää. Lomakkeen alussa kysyin vastaajilta perustietoja, kuten kuntaa jossa he työskentelevät ja työtehtävää. Aineistonkeruuni on selkeästi poikittaistutkimus, sillä kerään sen yhdellä kertaa useilta vastaajilta (Vastamäki 2010, 128). Ohjaajani ja Posken työntekijät arvioivat valmiin tiedonkeruulomakkeen, ennen sen lähettämistä eteenpäin.

Alun perin annoin vastausaikaa lomakkeelle kaksi viikkoa, mutta koska kahden viikon kulluttua vastauksia oli tullut vasta kuudesta kunnasta, jatkoin vastaamisaikaa. Lähetin vastaajille myös kolme muistutusviestiä kyselyyn vastaamisesta. Muistuttaminen kannatti, sillä sen jälkeen vastauksia tuli suurimmasta osasta kunnista. Neljästä kunnasta en saanut vastauksia. Ehkä syynä vastaamattomuuteen oli lomakkeen pituus. Myös lomakkeen kohdist-

minen johtaville sosiaalityöntekijöille saattoi aiheuttaa vastaamattomuutta, jos he kokivat, etteivät osaa vastata perhehoitoon liittyviin asioihin niin tarkasti. Vaikka yritin muotoilla lomakkeen kysymykset sellaisiksi, että niihin ei tulisi kyllä tai ei vastauksia, sellaisia tuli runsaasti. Vastauksista erottui selvästi ne vastaajat, jotka olivat paneutuneet lomakkeeseen vastaamiseen ihan ajan kanssa, kun taas osasta huomasi, että lomakkeeseen oli vastattu nopeasti ja kiireellä. Mieleeni nousi myös ajatus, että alkaako tiedonkeruulomake olla aikansa elänyt ja epävarma tapa kerätä aineistoa nykyaikana, kun työntekijöiden sähköposteihin tulvii erilaisia kyselyitä päivittäin? Niihin vastaamista ei ehkä koeta tärkeäksi ja mielekkääksi.

Tiedonkeruulomakkeeseen vastasivat pääasiassa kuntien ”tavalliset” sosiaalityöntekijät, vaikka se alun perin lähetettiin johtaville sosiaalityöntekijöille. Johtavat sosiaalityöntekijät olivat ilmeisesti ohjanneet lomakkeen eteenpäin työntekijälle, joka heidän mielestään olisi paras vastamaan tähän lomakkeeseen. Keminmaan, Tervolan, Tornion, Ylitornion ja Kemin alueella on aloittanut seudullinen sijais- ja tukiperhetyöntekijä, joka vastasi kaikkien näiden viiden kunnan puolesta lomakkeeseen. Lisäksi osa näistä viidestä kunnasta vastasi itsekin, joten sain muutamia päällekkäisiä vastauksia. Tällainen seudullinen työntekijä kuulostaa mielestäni loistavalta idealta. Yksi työntekijä, joka vastaa monen pienehkön kunnan sijaisperheistä, on oletettavasti kaikkien osapuolten kannalta toimiva organisaatio. Sijaisvanhemmat tietävät kehen olla mahdollisesti yhteydessä, jos jokin asia mietityttää tai yhteys omaan vastuutyöntekijään ei onnistu. Sosiaalityöntekijät tietävät keneltä kysyä, jos tarvitsevat tietoa alueen sijaisperheisiin liittyen. Kuntia ei saa kuitenkaan olla liikaa, jotta sijaisperheiden määrä pysyy työntekijän hallinnassa. Yhdestä kunnasta tiedonkeruulomakkeeseen vastasi perhetyöntekijä. Kutsun aineistoa analysoidessani kaikkia vastaajia tästä huolimatta sosiaalityöntekijöiksi anonymiteetin varmistamiseksi ja tekstin luettavuuden parantamiseksi. Olen kirjannut kunnat vastaamisjärjestyksessä luetteloksi, ja käytän luettelokirjaimia suorissa lainauksissa esimerkiksi ”sosiaalityöntekijä b”. Taulukossa 1 luettelemani vastaajakunnat eivät ole samassa järjestyksessä kun tiedostossa, johon kirjasin vastaukset luettelokirjaimilla vastaamisjärjestyksessä, joten kuntaa ja vastaajaa ei voi näin ollen yhdistää.

3.5 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Suurpiirteisesti toteutettu aineistolähtöinen eli induktiivinen sisällönanalyysi on aineistooni sopiva analyysimenetelmä. Se mahdollistaa tiettyjä käsitteellisiä liikkumavapauksia, mutta edellyttää myös tiettyjen rajoitteiden hyväksymistä. Sisällönanalyysistä voidaan puhua tarkoitteen joko sisällönanalyysiä tai sisällönerittelyä. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä, koska sen avulla voidaan tehdä monenlaista tutkimusta. Sisällönanalyysillä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa, mutta näin aineisto on vain saatu järjestettyä johtopäätösten tekoa varten. Sisällönanalyysillä toteutettuja tutkimuksia kritisoidaan usein siitä, että tutkija on saattanut kuvata analyysiä hyvinkin tarkasti, mutta ei ole kyennyt tekemään tutkimuksessaan mielekkäitä johtopäätöksiä, vaan esittelee vain järjestetyn aineiston ikään kuin tuloksina. Analyysi on tällöin jäänyt keskeneräiseksi. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 91–92, 103, 107.) Käytän aineistoa analysoidessani myös yleistä luokittelua, enkä seuraa johdonmukaisesti sisällönanalyysin ohjeita.

Laadullisen tutkimuksen yleisen kuvauksen mukaan aluksi tutkijan täytyy päättää, mikä häntä aineistossa kiinnostaa. Sen jälkeen aineisto käydään läpi, erotetaan ja merkitään ne asiat, jotka sisältyvät tutkijan kiinnostukseen ja kaikki muu jätetään tutkimuksesta pois. Merkityt asiat kerätään yhteen ja otetaan erilleen muusta aineisosta. Aineisto luokitellaan, teemoitetaan tai tyypitellään, jonka jälkeen kirjoitetaan yhteenveto. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi voidaan jakaa myös kolmevaiheiseksi prosessiksi. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto redusoidaan eli pelkistetään, toisessa vaiheessa aineisto ryhmitellään ja kolmannessa vaiheessa luodaan teoreettiset käsitteet. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä käsitteitä yhdistelemällä saadaan vastaus tutkimuskysymykseen. Sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa pyritään etenemään empirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 108–109, 112.)

Jari Eskolan (2007, 43) mukaan on turha odottaa, että aineistosta ”nousisi” jotain tuloksia, niin kuin vanhassa tutkimuskirjallisuudessa sanotaan. Aineistosta ei hänen mukaansa itseltään nouse mitään, vaan kaikki on tutkijan aktiivisen toiminnan tulosta. Aineistosta on itse nostettava esille keskeiset asiat. Olen odottanut mielenkiinnolla aineiston analyysiä, ja

mahdollisuutta tarkastella kuntien välisiä eroja tukimuotojen järjestämisessä. Täytyy muistaa, että pelkästään aineiston järjestäminen ei vielä riitä, vaan aineistosta täytyisi tehdä myös johtopäätöksiä. Aineiston analyysissä pidän tavasta ensin kirjoittaa ”teoriaa” ja sen jälkeen poimia aineistosta juuri siihen kohtaan liittyviä asioita ja suoria lainauksia.

Saatuani käsiini ensimmäiset vastaukset tiedonkeruulomakkeeseen, aloin ryhmittelemään vastauksia aluksi kysymys kerrallaan. Laadin tiedoston, johon kirjoitin jokaisen kysymyksen alle jokaisen vastaajan vastauksen siihen kysymykseen, ja näin etenin kaikkien kysymysten kohdalla. Tiedoston avulla sain selkeän kuvan jokaiseen kysymykseen tulleista vastauksista kaikkien vastaajien osalta. Kun olin saanut kaikilta vastaajilta vastaukset, ja olin kirjannut ne tiedostoon, tulostin tiedoston ja kävin vastaukset läpi. Tärkeät ja merkitykselliset asiat merkitsin värillisillä kynillä, jolloin niitä oli helpompi tarkastella, ja niistä pystyi kokoamaan tuloksia. Käytin paljon värejä, sillä esimerkiksi vastaukset mielipidettä kysyvään kysymykseen oli helppo jaotella puolesta ja vastaan -vastauksiksi eri värien avulla. Näin sain myös kuvan siitä, oliko suurin osa vastaajista samaa vai eri mieltä kyseisestä asiasta. Luokittelin usein toistuvia tuen muotoja isompien kokonaisuuksien alle, esimerkiksi ajallisesti ”sijaisvanhempien tuki sijoituksen alkuvaiheessa”. Luokittelun avulla hahmotin, että missä sijoituksen vaiheessa kunnat järjestävät tukea tiiviisti ja milloin tukeminen väljenee.

Huomasin aineistoa analysoidessani, että analyysi on monivaiheinen prosessi, josta ei selviä kovin nopealla aikataululla. Aineistoa täytyy ”väännellä ja käännellä”, ja käyttää paljon aikaa asioiden pohtimiseen omassa päässä. Minulla oli esimerkiksi kotona jääkaapin ovessa lappu, johon kirjoitin aineistoon liittyviä ajatuksia aina kun sellaisia tuli mieleeni. Arjessa saattoi mieleen tulla selviä ja kirkkaita ajatuksia esimerkiksi aineiston teemoitteluun tai pelkistämiseen liittyen. Kirjoitin vastauksia auki kysymyskohtaisesti ja myöhemmin palatessani niihin ja lukiessani kirjoittamaani läpi, löysin tekstistä yhteneväisyyksiä, aukkoja ja kehittämishaasteita, joita merkitsin heti sulkuihin tekstikappaleiden jälkeen. Niihin palasin taas myöhemmin ja aloin kirjoittamaan niistä pohdintoja eteenpäin. Hylkäsin hetkeksi täysin hyvän kirjakielen vaatimukset ja vain kirjoitin mitä mieleeni tuli, niin sanottua ajatuksen virtaa. Ajattelin, että kielioppivirheitä ehtii kyllä korjaamaan myöhemminkin. Välillä jouduin palaamaan perusasioiden äärelle, eli siihen mitä oikein halusinkaan tutki-

muksessani tutkia ja mitkä olivat tutkimuskysymyksiäni. Voimaannuttaminen ja sosiaalinen tuki, jotka ovat teoreettisina lähtökohtinani, toimivat myös tienviittoina analyysissäni. Niiden kautta tulkitsin ja tarkastelin vastauksia. Tiedonkeruulomakkeeni alkuosan kysymykset ovat aika pinnallisia ja yleistietoa kerääviä, mutta loppuosassa mennään jo vähän syvemmälle. Loppuosan kysymykset muodostavatkin aineistoni ytimen ja niihin pääasiassa keskityin analyysissäni. Toki pyrin tiedonkeruulomaketta laatiessani kysymään vain tarpeellisia ja olennaisia kysymyksiä, joten ei mikään kysymyksistä ole turha. Toiset kysymykset ovat informatiivisempia kuin toiset.

Aineiston analyysi muodostaa tutkimuksestani lähes puolet, jos ajatellaan että viimeinen luku johtopäätöksiä ja pohdintaa kuuluu myös siihen. Viimeistä lukua suunnitellessani tulostin aineistoa analysoivan ja käsittelevän luvun paperille, jotta pystyisin paremmin hahmottamaan mitä aineisto sisälsi ja mitä olin sieltä löytänyt. Aloin kokoamaan aineistosta tärkeimpiä ja omasta näkökulmastani merkityksellisiltä tuntuvia asioita. Merkitsin esimerkiksi eri tuen muotojen perään oliko sen järjestäminen ja toteutus kunnissa yhtenäistä vai eri tavoin järjestettyä. Näin sain käsityksen tuen muodoista, jotka olivat selkeästi kaikissa kunnissa samalla tavoin järjestettynä ja niistä tuen muodoista, joiden järjestäminen oli hyvin vaihtelevaa kunnasta riippuen.

Suurin haaste aineistoa analysoidessani olivat osan vastaajista niukat vastaukset kysymyksiin, ja se, että vastauksia ei aina perusteltu tai avattu. Vastauksena kysymykseen sijaisperheen tukemisen tilasta saattoi olla muutama sana: ”parannettavaa on”. Minua olisi helpottanut huomattavasti, jos vastaaja olisi selittänyt hieman tarkemmin, että missä asioissa esimerkiksi olisi parannettavaa. Minua ei myöskään auttanut vastaus ”tarpeen mukaista”, koska vastaaja ei avannut asiaa sen enempää. Tämä on lomakehaastattelun ehdoton varjopuoli, koska vastauksia ei pysty tarkentamaan enää jälkikäteen. Perinteisessä kasvokkain suoritettavassa haastattelussa haastattelija voi aina kysyä lisäkysymyksiä, jos vastaaja vastaa hyvin suppeasti kysymykseen.

Pohdin, miten vastaajien asema sosiaalityön ammattilaisena, sekä ammattinsa ja kuntansa edustajana on mahtanut vaikuttaa vastaamiseen? Jos olisin kysynyt heiltä nämä samat kysymykset vapaa-ajalla, olisivatko vastaukset olleet hieman informatiivisempia ja laajempia?

Voisiko olla, että vastaaja ei ole halunnut kertoa kaikkea kysytystä asiasta, jotta ei antaisi esimerkiksi liian negatiivista kuvaa kunnastaan? Vastaajat saattoivat myös antaa hieman ristiriitaisia vastauksia. Erään vastaajan vastaus kysymykseen ”Mitä kehittämissajatuksia sinulla on sijaisvanhempien tukemiseen liittyen”, oli ”ei mitään”. Tässä kyseisessä kunnassa ei ollut järjestettynä lainkaan esimerkiksi tiedollista tukea sijaisvanhemmille, eikä sijaisperheillä ollut mahdollisuutta tuettuihin lomiin, joten tukemisen tilanne tiedonkeruulomakkeen pohjalta ei ollut mitenkään erinomainen. Voihan olla, että vastaaja ei ole vain jaksanut miettiä kehittämiskohteita, vaan on kiireessä vastannut jotakin.

4 Lasten Kaste –hankkeen kuntien järjestämä tuki sijaisvanhemmille

4.1 Yleisesti sijaisperheistä Lapissa

Taulukko 1. Sijaisperheiden määrä Lasten Kaste -hankkeen kunnissa Lapissa

Inari	3
Kemi	29
Keminmaa	5
Kemijärvi	2
Kittilä	4
Kolari	6
Kuusamo	12
Pello	6
Salla	2
Sodankylä	9
Tervola	0
Tornio	10
Utsjoki	0
Ylitornio	0

Eniten sijaisperheitä on lomakkeeseen vastanneista kunnista tällä hetkellä Kemissä, jossa lapsia on sijoitettuna 29 perheeseen. Sijaisperheitä ei ole ollenkaan Utsjoella, Tervolassa eikä Ylitorniossa. Sijaisperheitä on keskimäärin 6 yhtä kuntaa kohden. Lähes jokaisesta kunnasta lapsia on sijoitettu myös oman kunnan ulkopuolelle naapurikuntiin, joista kaukaisimmat sijoitukset ovat Lapin alueelta Oulun seudulle.

Laatiessani tiedonkeruulomaketta ja saadessani siihen kommentteja muilta opiskelijoilta ja ohjaajilta, koimme tärkeäksi kysyä sosiaalityöntekijöiltä sijoitusetäisyyden vaikutusta tuen järjestämiseen sijaisvanhemmille. Ennakko-oletukseni asiasta oli, että pitkä välimatka vaikuttaa sijaisvanhempien tuen järjestämiseen merkittävästi. Kysymykseen vastanneet sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin enimmäkseen sitä mieltä, etteivät pitkät välimatkat sijoittavasta kunnasta sijaisperheisiin vaikuta tuen järjestämiseen, ainakaan periaatteessa. Tukea anne-

taan heidän mukaansa säännöllisesti tai tarpeen mukaan välimatkasta riippumatta. Sosiaalityöntekijän mukaan kaupunkipaikoista on mahdollista ostaa tukea yksityisiltä palveluntuottajilta, esimerkiksi työnohjausta, kotipalvelua ja lomitusta. Toiseen kuntaan sijoitetun lapsen sijaisperheellä on mahdollisuus osallistua paikalliseen vertaisryhmään ja koulutuksiin, mikäli paikkakunnan ryhmälle se sopii. Lapsen ja hänen läheistensä tapaamiskuluja korvataan sijaisperheille, samoin kuin sijaisperheen sovitut matkat lapsen asioissa.

Ei [vaikuta]. Asiakassuunnitelmapalaverit on pystytty järjestämään lain edellyttämällä tavalla. Tarvittaessa tapaamisia/palavereja useamminkin. Tarvittavat tukitoimet on pyritty järjestämään asuinkunnasta tai Pelan [Pelastakaa Lapset Ry] kautta. (Sosiaalityöntekijä j)

Sosiaalityöntekijöiden vastauksista voi päätellä, että sijaisperheille pystytään pitkistä välimatkasta huolimatta järjestämään tukea aina jollakin tavalla. Muutama vastaaja koki välimatkojen vaikuttavan tuen järjestämiseen jonkin verran. Eräs sosiaalityöntekijä, jonka mielestä pitkät välimatkat vaikuttavat, kertoi lapsen sosiaalityöntekijän tapaavan lasta ja perhettä heidän kotonaan kuitenkin vähintään kerran vuodessa.

Suurimmassa osassa vastaajakuntia sijaisperheitä kaivattaisiin lisää, sillä esimerkiksi sijaisvanhempien eläkkeelle jäämisen vuoksi sijaisvanhempien määrä on laskenut. Eräästä kunnasta mainittiin, että siellä kaivattaisiin sijaisperheitä erityisesti 8-9-vuotiaille lapsille. Useimmissa kunnissa ei ole myöskään käytettävissä tarpeeseen nähden sopivia sijaisperheitä, vaan välillä voidaan joutua odottamaan pitkäänkin, jotta löydetään sopiva perhe. Kuntien kesken on alueellisesti koulutettu sijaisperheitä, joita kunnat voivat tarvittaessa kysyä käyttöönsä. Jos niistäkään ei löydetä sopivaa perhettä, niin sosiaalityöntekijät voivat ottaa yhteyttä muihin Lapin kuntiin. Eräs sosiaalityöntekijä toi esille, että olisi hyvä jos kunnassa olisi olemassa edes yksi sijaisperhe reservissä, mikäli tulisi esimerkiksi kiireellinen sijoitus. Yhdessä kunnassa on tällä hetkellä menossa PRIDE-valmennus, jonka toivotaan tuottavan kuntaan uusia sijaisperheitä. Sosiaalityöntekijöiden mukaan kaikkia lapsia ei voida sijoittaa perheeseen, ja esimerkiksi nuorisoikäisten ja vaativaa hoitoa tarvitsevien lasten kohdalla on ollut haasteita löytää sopivaa sijaishuoltoapaikkaa. Tällöin on jouduttu turvautumaan esimerkiksi laitoshoitoon. Muutamassa kunnassa sijaisperheitä on tällä hetkellä riittävästi ja yhdessä kunnassa on ”reservissäkin” muutamia sijaisperheitä odottamassa.

Kunnassa on tällä hetkellä yksi tukiperhe, jota käytetään avohuollon tukitoimena. Sijaisperhereserviä ei siis ylläpidetä. (Sosiaalityöntekijä e)

Tiedonkeruulomakkeeni yksiselitteisin kysymys vastausten perusteella oli se, onko työntekijöillä ajantasainen tieto käytettävissä olevista sijaisperheistä. Kaikissa kunnissa oli sosiaalityöntekijöiden mukaan tiedot perheistä. Eräs vastaaja korosti sitä, että perheiden tilanteet muuttuvat, joten ajantasainen tieto täytyy hankkia silloin kun tarve sijoitukselle tulee. Tällöin täytyy tarkistaa onko perhe valmis ottamaan edelleen sijoitettuja lapsia. Keminmaan, Tervolan, Tornion, Ylitornion ja Kemin alueella tieto sijaisperheistä on keskitetty heidän seudulliselle sijais- ja tukiperhetyöntekijälleen, joka myös hoitaa yhteydenpidon sijaisperheisiin. Tämä asia on muun muassa tällaisen seudullisen työntekijän merkittävä etu, koska hänellä on keskitetysti kaikki ajantasaiset tiedot perheistä.

Vain yhdessä vastaajakunnassa oli valmiina perhehoidon toimintaohje. Kyseisessä kunnassa toimintaohje oli laadittu vuonna 2012, joten sen tarkistaminen olisi ensi vuonna ajankohdasta. Useassa kunnassa toimintaohjetta ei ole lainkaan, vaikka tarvetta sille olisi. Monessa kunnassa toimintaohjetta suunnitellaan tai valmistellaan parhaillaan. Perhehoitoliiton sivuilta löytyvät ohjeet ovat niin selkeät, että niiden pohjalta kuntien olisi suhteellisen helppo laatia oma perhehoidon toimintaohjeensa. Toimintaohjeesta olisi varmasti paljon apua sijaisvanhemmille, varsinkin jos se olisi laadittu koskemaan juuri heidän kuntaansa ja siellä olevia palveluita, eikä olisi vain yleisohje. Toimintaohjeen pohjalta myös työntekijöiden olisi helppo selvittää mitä palveluita ja tukea heidän kunnassaan on tarjolla. Perhehoitoliiton (2014) ohjeiden mukaan perhehoidon toimintaohjeen tulee sisältää tietoa siitä, miten kunta järjestää, tuottaa ja toteuttaa perhehoitoa. Toimintaohjeessa kuvataan kunnan perhehoidon käytäntöjä ja tuen eri muotoja. Mikäli kunnalla ei ole omaa toimintaohjetta, käytetään kunnan sosiaali- ja terveyslautakunnan hyväksymiä päätöksiä muun muassa palkkioiden ja kulukorvausten osalta. Perhehoidon toimintaohje voi sisältää esimerkiksi perhehoidon lainsäädäntöä, perhehoidon tarkoituksen ja tavoitteen, perhehoitopalvelun organisoinnin, tuottamisen ja toteuttamisen, perhehoidon muodot, perhehoidon prosessin, perhehoitoa määrittävät sopimukset ja suunnitelmat, perhehoidon toimeksiantosopimuksen, perhehoidon hoitopalkkiot ja kustannusten korvaukset, perhehoidon tuen, perhehoitajan aseman

sekä perhehoitoon sijoitetun asema. Perhehoitajan on hyvä saada kunnan perhehoidon toimintaohje jo valmennuksen aikana, jotta hän voisi tutustua siihen rauhassa.

Perhehoitoliiton sivuilla sijaisvanhempien tukimuodot on jaoteltu neljään ryhmään; tiedolliseen, taloudelliseen ja emotionaaliseen tukeen sekä käytännön apuun (Perhehoitoliitto 2014). Käytän näitä ryhmittelyjä tiedonkeruulomakkeessani, sillä tukimuodot perustuvat sosiaalisen tuen muotoihin. Sosiaalinen tuki oli siis ihmisten välistä vuorovaikutusta, jossa he antavat ja saavat sosiaalisen tuen viittä eri muotoa, eli henkistä, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea (Kumpusalo 1991, 14). Myös aineistoa analysoidessa käytän apunani näitä ryhmittelyjä, sillä ne auttavat selkeyttämään tiedonkeruulomakkeen ja teorian yhteyttä.

Taulukko 2. Sijaisvanhempien tukimuodot

Tiedollinen tuki	Peruskoulutus, täydennyskoulutus, työnohjaus, sopeutumisvalmennus
Taloudellinen tuki	Käynnistämiskorvaus, palkkiot, kulukorvaukset, tuetut lomamat
Emotionaalinen tuki	Intensiivinen tuki, vertaistukiryhmät, mentorointi, terapiapalvelut
Käytännön apu	Lastenhoito, kodinhoito, kuljettaminen, tukiperhe, tukihenkilö

4.2 Tiedollinen tuki

Tiedollinen tuki on yksi sosiaalisen tuen muodoista, johon sisältyvät neuvot, opastus ja opetus (Kumpusalo 1991, 14–15). Comptonin, Galawayn ja Cournoyerymin (2005, 259) mukaan tiedolliseen tukeen katsotaan kuuluvan sellaisten tietojen ja taitojen tarjoamisen, joiden avulla ihmistä autetaan ymmärtämään omaa tilannettaan ja selviytymään hankalasta elämäntilanteestaan. Tiedollista tukea ovat myös erilaisista mahdollisuuksista ja vaihtoehtoista kertominen. Sijaisvanhemmille annettavaan tiedolliseen tukeen sisältyy peruskoulutusta, täydennyskoulutusta ja työnohjausta sekä sopeutumisvalmennusta, kun perheeseen sijoitetaan uusi lapsi. Sijaisvanhemman on ennen perhehoitajaksi ryhtymistään suoritettava

tehtävän edellyttämä ennakkovalmennus, josta vastaa kunta. Ennakkovalmennus suoritetaan pääsääntöisesti ennen perhehoitoa koskevan toimeksiantosopimuksen solmimista. (Räty 2012, 440.) PRIDE-ennakkovalmennus on ryhmämuotoista ja prosessinomaista koulutusta sijaisvanhemmuutta harkitseville. Koulutuksen tarkoituksena on antaa jokaiselle osallistujalle mahdollisuus arvioida sekä valmiuksiaan että halukkuuttaan ryhtyä sijaisperheeksi. Valmennuksen avulla pyritään siihen, että jokainen sijoitettu lapsi pääsisi hyvin valmentautuneeseen perheeseen, ja että sijaisvanhemmilla olisi valmiudet vastata lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. (Back-Kiianmaa 2008, 123.)

Perhehoitajan oikeus ja velvollisuus on myös osallistua täydennyskoulutukseen ja työnohjaukseen. Niillä halutaan vahvistaa perhehoitajan osaamista ja jaksamista, jotta perhehoito onnistuisi mahdollisimman hyvin. Sijaisvanhempaa tulee rohkaista osallistumaan koulutuksiin, työnohjaukseen ja konsultaatioihin, ja mahdollistaa sinne pääseminen järjestämällä sijaishoitoa hoidettaville, auttamalla lastenhoidossa, järjestämällä lapsille omaa toimintaa koulutusten ajaksi, sekä korvaamalla niin matka- kuin muutkin kustannukset. (Perhehoitoliitto 2014.) Täydennyskoulutustarjonnan tulisi olla riittävän monipuolista, jotta se vastaisi eri elämäntilanteissa olevien perhehoitajien sekä sijoitettujen erityishoidon tarpeisiin. Täydennyskoulutus antaa sijaisvanhemmille parhaimmillaan uusia näkökulmia, tärkeää tietoa sekä käytännön toimintavälineitä sijoitetun hyvän hoidon turvaamiseksi. Työnohjausta tarvitaan esimerkiksi haastavissa kasvatustilanteissa tai yhteistyötilanteissa sijoitetun lapsen biologisten vanhempien ja sukulaisten kanssa. Se voi olla yksilötyönohjausta tai ryhmätyönohjausta, jossa voi olla 3-4 perhettä yhtä aikaa. Sopeutumisvalmennuksessa on tavoitteena lisätä sijaisperheen jaksamista ja suunnata sijaisvanhempien toimintaa lapsen erityistarpeiden huomioimiseen ja ymmärtämiseen. Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry järjestää sopeutumisvalmennusleirejä ja kuntoutuskursseja. (Ketola 2005, 136–138.)

Tiedollisen tuen lajeista peruskoulutus eli PRIDE-valmennus oli parhaiten järjestetty eri kunnissa. Sitä järjestetään tällä hetkellä esimerkiksi yhdessä naapurikuntien kanssa, ostopalveluna tai se on alkamassa lähiaikoina. Peruskoulutus on järjestetty pääasiassa kaikille sijaisperheille jollakin tavalla. Osa perheistä on hakeutunut myös oma-aloitteisesti PRIDE-koulutukseen.

Monessa vastaajakunnassa täydennyskoulutusta järjestetään Pelastakaa Lapset ry:n toimesta kerran vuodessa, ja siihen osallistuville sijaisvanhemmille korvataan siitä aiheutuvat kustannukset. Muissa kunnissa täydennyskoulutusta järjestetään vaihtelevasti kerran vuodessa, sijaisvanhempien tarpeen mukaan tai ei ollenkaan. Erään sosiaalityöntekijän mukaan heidän kunnassaan täydennyskoulutus on ihan ”retuperällä”. Täydennyskoulutuksen käynnistäminen ja perheiden saaminen mukaan koulutukseen on sosiaalityöntekijän mukaan haasteellinen asia. Hänen mukaansa perheet aktivoituvat hitaasti osallistumaan koulutuksiin, vaikka heille markkinoisi paikallisia ja valtakunnallisia koulutuksia.

Täydennyskoulutus, työnohjaus ja sopeutumisvalmennus ovat kaikki retuperällä luokun ottamatta sosiaalityöntekijän kanssa tehtävää yhteistyötä, johon liittyy myös mielestäni vahvaa tukea. Muiden tukimuotojen suhteen on perusparannus menellessään. Tahtotilaa on ja tarkoitus on saada perhehoidon kokonaisuudesta esitys lautakunnalle tämän vuoden loppuun mennessä. (Sosiaalityöntekijä a)

Työnohjausta on järjestetty useassa kunnassa sijaisvanhemmille esimerkiksi perheneuvolassa, jossa sitä pitää koulutettu työnohjaaja, paikallisessa mielenterveystoimistossa tai se on järjestetty Lapin Perhehoitajat ry:n kautta. Joissakin kunnissa työnohjauksesta ja muista tiedollisen tuen muodoista sovitaan kaikille erikseen heidän tarpeidensa mukaan. Sopeutumisvalmennusta on ”virallisesti” järjestettynä harvassa kunnassa. Se sisältyy vastaajien mukaan sosiaalityöntekijän tiiviiseen tukeen tilanteessa, jossa perheeseen sijoitetaan uusi lapsi. Jäin pohtimaan, pitäisikö näiden tukimuotojen olla kaikille tarjolla automaattisesti perheen tilanteesta huolimatta, eikä jättää niihin hakeutumista perheiden vastuulle? Sinclairin ym. (2004, 123) tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmat arvostivat koulutuksia, koska niissä on mahdollisuus tavata toisia sijaisvanhempia, ja niissä opiskellaan asioita, joita tavallisena vanhempana ei muuten oppisi.

Työnohjausta tarjotaan paikallisesta mielenterveystoimistosta tai Lapin perhehoitajilta. Harva kuitenkin käyttää näitä mahdollisuuksia. Syynä usein pitkät matkat. (Sosiaalityöntekijä d)

Kaikissa tiedonkeruulomakkeeseen vastanneissa kunnissa sijaisperheille on nimetty oma vastuutyöntekijä, joka vastaa perhehoidon tuen järjestämisestä sijoituksen aikana. Pääasiassa vastuutyöntekijänä toimii lasten asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Eräs sosiaalityöntekijä toi esille mielestäni tärkeän huomion. Hänen mukaansa olisi hyvä ottaa vertaistukiryh-

miin vetäjäksi eri sosiaalityöntekijä kuin lasten oma työntekijä. Työnohjaajan olisi tärkeää olla ”neutraali” ja ulkopuolinen henkilö, jolle sijaisvanhempi voi luottamuksellisesti ja ilman ennakoasetelmia kertoa työn haasteista. Jos työnohjaaja on sama kuin perheen vastuutyöntekijänä toimiva lasten asioista vastaava sosiaalityöntekijä, ei työnohjauksen idea välttämättä toteudu.

4.3 Taloudellinen tuki

Sosiaalisen tuen yksi muoto on aineellinen tuki, johon sisältyy taloudellinen apu (Kumpusalo 1991, 14–15). Sijaisvanhempien tukimuotona taloudelliseen tukeen sisältyvät perhehoitajalaissa määritellyt korvaukset ja hoitokulut hoito- ja kasvatustyöstä sekä tuetut lomat. Palkkion suuruus määräytyy hoitoon käytetyn ajan ja lapsen hoidon vaativuuden perusteella. Palkkio on suurempi sijaisvanhemmalle, joka hoitaa lasta täysi-päiväisesti kotona, kun taas vastaavasti pienempi vanhemmalle, joka käy töissä kodin ulkopuolella. (Ahto & Mikola 1999, 31.) Sijaisvanhemman saama riittävä taloudellinen tuki merkitsee taloudellista turvallisuutta ja antaa hyvät edellytykset keskittyä perhehoitotehtävään kokonaisvaltaisesti. Taloudellinen turvallisuus tukee perhehoidon tarkoituksen toteutumista ja perhehoidon onnistumista. Usein sijaisvanhemman edellytetään myös jäävän kotiin työelämästä hoidettavan lapsen edun toteutumiseksi. (Perhehoitoliitto 2014.) Perhehoitajalle maksetaan hoitopalkkiota jokaista perhehoidossa olevaa henkilöä kohti vähintään 650 euroa kuukaudessa. Perhehoitajille maksetaan myös kulukorvauksia, joiden tarkoituksena on kattaa lapsen tosiasiallisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä aiheutuneita kustannuksia, sekä lisäksi lapselle maksettavan käyttövaran. Perhehoitajalle ei synny elatusvelvollisuutta sijoitettua lasta kohtaan eikä myöskään velvollisuutta kattaa omista varoistaan lapsen hoidosta aiheutuneita välttämättömiä kustannuksia. (Räty 2012, 437–438.)

Taloudelliseen tukeen sisältyy myös sijaisperheille järjestettävät tuetut lomajaksot, joihin voi osallistua koko perhe. Tuetuilla lomajaksoilla vierailee perhehoitoliiton työntekijä tai alueyhdistysten vapaaehtoiset, joiden kanssa perheet voivat keskustella työhön liittyvistä sisällöistä. Perhehoitajalain mukaisesti sijaisvanhemmalle kertyy yksi vapaa päivä kuukaudessa, jonka mahdollistaminen on sijoittajan vastuulla ja kustannettava. Sijaisvanhemmat

yleensä käytännössä hoitavat vapaa-ajalle sijaisen, joka huolehtii lapsista. Vapaan voi ottaa myös rahana, ja vapaan järjestämisessä tulee huomioida perheiden ja sijoitettujen lasten yksilölliset tarpeet. (Ketola 2005, 138–139.) Jätin epähuomiossa kysymättä tiedonkeruulomakkeessa tästä sijaisvanhemman vapaan mahdollistamisesta, joka on sijoittajan vastuulla. Tämän taloudellisen tuen muodon järjestäminen kunnissa jäi siis tutkimuksessani selvittämättä. Toisaalta kysyin tiedonkeruulomakkeen loppuosassa, että onko kunnissa tarjolla joitain muita tukimuotoja, joita en ollut edellä kysynyt. Siihen kohtaan sosiaalityöntekijät olisivat voineet vastata tästä sijaisvanhemman vapaan mahdollistamisesta.

Vastaajakunnissa sijaisperheitä tuetaan sijaisperhetoiminnan alkaessa tai kun perheeseen sijoitetaan uusi lapsi pääasiassa käynnistämiskorvauksen avulla. Sosiaalityöntekijä ja sijaisvanhemmat laittavat ulkoiset puitteet yhdessä toiminnan mahdollistavaan kuntoon, lapsen muuttoon liittyvät hankinnat korvataan sijaisvanhemmalle kuitteja vastaan ja suuremmista hankinnoista neuvotellaan. Sosiaalityöntekijät tukevat perhettä tilannekohtaisesti ja lapsen tarpeiden mukaisesti.

Lähes kaikissa kunnissa sijaisvanhemmille maksettava hoitopalkkio oli perhehoitajalain mukaisesti 679,71 euroa kuukaudessa ja kulukorvaukset olivat 405,58–678,64 euroa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan kulukorvaus voidaan erityisistä syistä säätää maksettavaksi suurempana tai pienempänä, eli lapsen hoidon tarve vaikuttaa korvausten määriin. Kahdessa kunnassa sijaisvanhemmille maksetaan muista vastaajakunnista poiketen enemmän, eli 1000–1500 euroa kuukaudessa. Seudullista yhteistyötä sijaisperheasioissa tekevät kunnat ovat laatimassa yhtenäisiä linjoja ja määriä hoitopalkkioista ja kulukorvauksista. Ketolan (2005, 139–140) mukaan sijaisvanhempien palkkioista ja kulukorvauksista sovittaessa sijoittajien olisi hyvä tiedostaa, että yli puolet toimeksiantosuhteisista sijaisperheistä saa perhehoidosta pää toimeentulonsa. Hoitopalkkioiden tulisi joissain tilanteissa mahdollistaa toisen vanhemman jääminen kokopäiväiseksi hoitajaksi kotiin.

Eräs vastaaja kertoi, ettei ymmärtänyt mitä tarkoitin kysymykselläni tuetuista lomista, mutta oli vastannut kuitenkin ihan oikein kysymykseen. Vastaajakunnissa sijaisvanhempien oikeus tuettuihin lomiiin vaihteli. Osassa kunnista sijaisvanhemmille on annettu mahdollisuus osallistua näille lomille, ja heille on maksettu lomakuluja, mutta osassa kunnista täl-

laista mahdollisuutta ei ole. Yhden sosiaalityöntekijän mukaan sijaisperheiden valtakunnallisille lomille lähteville maksetaan matkakorvaus tai muu vastaava tuki, ja perheiden omista lomamatkoista korvataan sijoitettujen lasten osuudet. Kuntien käytäntö tuetuissa lomissa oli hyvin kirjava, joten olisi ehkä aihetta miettiä käytäntöjen yhtenäistämistä, jotta kaikki sijaisvanhemmat olisivat tasavertaisessa asemassa. Tuetut lomat tarjoavat sijaisvanhemmalle hengähdystauon välillä raskaankin arjen keskellä. Lomalta saattaisi kotiutua enemmän voimaantunut sijaisvanhempi, kuin mitä hän oli lomalle lähtiessään. Tuetut lomat ja vapaan mahdollistaminen sijaisvanhemmille lisäävät Sinclairin ym. (2004, 124) tutkimuksen mukaan sijaisvanhemman tyytyväisyyttä sijaishuoltoon ja vähentävät työn kuormittavuuden tunnetta.

Sijaisperheiden (tai muiden kohderyhmien) valtakunnallisille lomille lähteville maksetaan matkakorvaus tms. tukea. Perheiden omista lomamatkoista korvaamme sijoitettujen lasten osuuden, esim. matkaliput, yöpymiset tms. erityiskulut. (Sosiaalityöntekijä b)

Ei tietoa käytännöstä, yl. [yleensä] järjestävät itse lomansa ja lapsille hoidetaan sijaishoito (Sosiaalityöntekijä c)

4.4 Emotionaalinen tuki

Tietoisuus siitä, että on olemassa henkilökohtainen luotettu ihminen, jonka puoleen voi tarvittaessa kääntyä, on keskeistä henkisessä eli emotionaalisessa tuessa (Gothoni 1990, 78). Emotionaalinen tuki on sosiaalisen tuen muoto, johon sisältyvät empatia ja kannustus (Kumpusalo 1991, 14–15). Emotionaalinen tuki käsitetään Comptonin ym. (2005, 259) määritelmässä sellaisen tilanteen tai tunteen luomiseksi, jossa henkilö uskaltaa ilmaista turvallisesti omia tunteitaan sekä puhua niistä. Sijaisvanhempana kasvamisessa emotionaalinen tuki on merkittävässä roolissa. Sijaisvanhemman tukimuotona emotionaaliseen tukeen sisältyvät intensiivinen tuki, vertaistukiryhmät, mentorointi sekä terapiapalvelut. Lisäsin emotionaaliseen tukeen kuuluvaksi myös sijaisvanhemman ja sosiaalityöntekijän välisen yhteistyön, sekä sijaisvanhempien tukemisen yhteistyöhön lapsen biologisten vanhempien kanssa. Myös sellaisten perheiden tukeminen, jotka ovat käyneet sijaisperhekoulutuksen tai

muuten lupautuneet sijaisvanhemmiksi, mutta joihin ei ole vielä sijoitettu lapsia, on emotionaalista tukea.

Lastensuojelulain (52§) mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai sijoituksesta vastuussa olevan työntekijän tulee olla yhteistyössä sijaishuoltoon sijoitetun lapsen ja hänen vanhempinsa sekä sijaisvanhemman kanssa lapsen huollon jatkuvuuden turvaamiseksi. Laissa ei määritellä tarkemmin, kuinka usein sijaisvanhempia ja sijoitettuja lapsia tulee tavata, mutta käytännössä vähintään kerran vuodessa.

Sijoituksen alkuvaiheessa saatetaan sijaisperheelle tarjota intensiivistä tukea, jota kutsutaan myös alkutueksi. Sillä pyritään vahvistamaan lapsen ja sijaisvanhemman vuorovaikutusta ja kiintymyssuhteen syntymistä. Sijaisperheen perhedynamiikassa tapahtuu muutoksia sijoitetun lapsen muuttaessa perheeseen ja intensiivinen tuki mahdollistaa tarvittavan tuen tarjoamisen kaikille perheenjäsenille. (Perhehoitoliitto 2014.) Ensimmäisten sijoitusvuosien tuki on tärkeää ennaltaehkäisyä, jotta sijoitukset eivät katkeaisi. Yhteydenpito on sijoituksen alkuvaiheessa erityisen tärkeää, koska silloin luodaan pohja tulevien vuosien yhteistyölle. Sekä sijaisvanhempien että sosiaalityöntekijöiden on opittava tunnistamaan tuen tarpeet ja luotava turvallinen ilmapiiri, jossa apua uskalletaan pyytää ja kaikesta voidaan keskustella. Parhaimmillaan sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman välille muodostuu luottamuksellinen yhteistyösuhde. (Janhunen 2008, 141.)

Vertaistuki koetaan useimmiten parhaimmaksi tueksi. Vertaisryhmiä on esimerkiksi sijaisvanhemmille ja perhehoitajille, sijaisille, sukulaissijaisvanhemmille ja isovanhemmille sekä sijaisvanhempien kasvuryhmiä. Sijoittava kunta voi tukea vertaistukitoimintaa esimerkiksi tarjoamalla tilat sekä auttamalla tiedottamisessa ja ryhmien kokoamisessa. (Perhehoitoliitto 2014.) Vertaistukiryhmässä olevia ryhmäläisiä yhdistää samankaltainen elämäntilanne. Vertaistukiryhmät sijaisvanhemmille ovat suljettuja ryhmiä, jotka kokoontuvat noin kymmenen kertaa muutamaksi tunniksi kerrallaan kahden tai neljän viikon välein. Kokoontumispaikka- ja aika pyritään pitämään koko ryhmän ajan samana ja ryhmäläisille osallistuminen on maksutonta. (Raitanen 2008, 165.) Uudehko vertaistuen muoto mentorointi tarkoittaa kokeneen, mentorikoulutuksen saaneen perhehoitajan eli mentorin antamaa vertais-

asiantuntija-apua aloittelevalle tai haasteellisessa tilanteessa olevalle perhehoitajalle eli aktorille. (Perhehoitoliitto 2014.)

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on lastensuojelulain (30 §) mukaan velvollinen huolehtimaan siitä, että huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittu vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista jostain syystä nähdä tarpeettomaksi. Kun lapsi on sijoitettuna kodin ulkopuolelle, on tärkeää työskennellä myös hänen biologisten vanhempiensa kanssa. Työskentelyn tavoitteena on toimiva yhteistyö sijaishuoltopaikan ja vanhempien välillä. Yhteistyön avulla mahdollistuu myös lapsen säännöllinen ja erikseen sovittu tapa pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin. Heinosen (2011, 21–22) tutkimuksessa haastateltujen sijaisvanhempien haastatteluissa nousi esille myös biologisten vanhempien tapaamisiin liittyviä haasteita. Sijaisvanhempien kokemusten mukaan vanhempien tapaamisen ajatellaan olevan aina hyvä ja positiivinen asia lapselle, vaikka käytännössä sijaisvanhemmat joutuvat kohtamaan joskus lapsen vaikeitakin reaktioita ja pahaa oloa biologisen vanhemman tapaamisen jälkeen. Sijaisvanhemmat toivoivat tutkimuksen mukaan, että sosiaalitoimi reagoisi jotenkin näihin tapaamisiin liittyviin asioihin.

Tervonen-Arnkill (2008, 153–154, 157) kuvaa artikkelissaan *Minun Elämäni* –projektia, jossa keskityttiin sijoituksen alkuvaiheen tiiviiseen tukeen. Normaalisti sosiaalityöntekijä käy sijaisperheissä noin kaksi kertaa vuodessa, mutta intensiivisen tuen aikana kotikäyntejä tehdään kuukausittain. Intensiivisen tuen avulla autetaan lasta ja sijaisvanhempaa kiintymyssuhteen muodostamisessa. Sijaisvanhemmat kaipaisivat sijoituksen alkuvaiheessa paljon tukea ja apua, koska ei ole esimerkiksi itsestään selvää, että sijaisvanhempkiintyy itselleen vieraaseen lapseen. Vastaajakunnat pyrkivät järjestämään intensiivistä tukea sijaisvanhemmille sijoituksen alkuvaiheessa, vaikka tuesta ei välttämättä käytetäkään tätä virallista termiä. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että lapsen elämä pyritään rauhoittamaan sijaisperheessä, ja perhettä tukee sosiaalityöntekijä tai joku muu taho. Joissain kunnissa intensiivinen tuki järjestetään ostopalveluna sopimuksen mukaisesti. Sosiaalityöntekijät näkivät intensiivisen tuen sisältyvän sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhempien keskusteluihin ja ohjauksiin. Yhden sosiaalityöntekijän mukaan heidän kuntansa omilla perheillä ei ole erityistä intensiivistä tukea, mutta alussa tehdään kiinteämpää yhteistyötä perheiden kanssa. Järjestöjen kirjoilla oleville perheille intensiivinen tuki ja muut emotionaalisen tuen muodot on

järjestetty. Omilla perheillä tarkoitetaan ilmeisesti perheitä, jotka eivät kuulu mihinkään järjestöön, vaan kunta on huolehtinut sijoituksesta ja tuen järjestämisestä.

Ei mitään [tukea] näin hienoilla termeillä, mutta lasten sost:t tiedostavat asian tärkeyden ja pyrkivät sosiaalityöntekijän osasta käsin edistämään suhteen syntymistä parhaansa mukaan. (Sosiaalityöntekijä a)

Intensiivinen tuki sosiaalityöntekijän tapaamisten kautta. Tarvittaessa on käytetty erityispalveluja, kuten Kolpenetta ja erilaisia terapeutteja. (Sosiaalityöntekijä d)

Vertaistuki on muiden emotionaalisen tuen muotojen ohella sijaisvanhempaa voimaannuttava tuen muoto. Lähes kaikissa kunnissa vertaistuki sijaisvanhemmille on jollain tasolla järjestetty, mutta parantamisen varaa on vielä suuresti. Erään sosiaalityöntekijän mukaan heidän kunnassaan on ollut tavoitteena järjestää vertaistukiryhmiä muutaman kerran vuodessa, mutta käytännössä niitä ei ole ollut edes vuosittain. Toisessa kunnassa taas tilanne on hyvin hoidossa, sillä siellä vertaistukiryhmät kokoontuvat joka toinen kuukausi kolme tuntia kerrallaan. Osassa kuntia suunnitellaan vertaistukiryhmien perustamista ja osassa ne on järjestetty ostopalveluiden kautta. Vertaistuki nousee useissa tutkimuksissa tärkeimmäksi tuen muodoksi (Perhehoitoliitto 2014, Ketola 2005). Raitasen (2008, 171) mukaan vertaistukiryhmätoiminta on hyvä mahdollisuus kunnalle tai kuntayhtymälle toteuttaa perhehoitolain edellyttämää perhehoitajan tukemista. Sosiaalityöntekijöiden tulisi ohjata ja kannustaa uusia sijaisvanhempia osallistumaan vertaistukiryhmiin, mutta myös kokeneemmille sijaisvanhemmille tulee tarjota vertaistukea. Vertaistuen suuren merkityksen vuoksi olisi toivottavaa, että Lasten Kaste –hankkeessa mukana olevat kunnat voisivat paneutua ainakin vertaistukiryhmien järjestämiseen sijaisvanhemmille, jos muuhun ei ole resursseja.

Mentorointi on uusi tuen muoto, jota ei ole vielä saatu käynnistettyä virallisesti missään kunnassa. Vastausten perusteella mentorointi oli uusi asia myös sosiaalityöntekijöille. Osassa kunnista mentorointia on mahdollista järjestää tarvittaessa, mutta koulutettua mentoria ei ole tarjolla. Erään sosiaalityöntekijä mukaan heidän kunnassaan olisi kiinnostusta aloittaa mentorikoulutus ja laittaa toiminta pyörimään, jos se vain olisi mahdollista. Lasten Kaste –hankkeen kuntien tilanne mentoroinnin suhteen ei ole mitenkään poikkeuksellinen, sillä Marjomaan ja Laakson (2010, 81) tutkimukseen osallistuneille sijaisvanhemmille mentorointia on järjestetty yhtä heikosti. Suurimmalle osalle tutkimuksessa haastatelluista

sijaisvanhemmista mentorointia ei ole edes tarjottu, vaikka heillä olisi kiinnostusta sellaiseen osallistua.

Mentorointiin olen tutustunut vastikään ja jos olisi minusta kiinni [--] laittaisin toiminnan pyörimään... (Sosiaalityöntekijä c)

Suurimassa osassa vastaajakuntia sijaisvanhemmat on mahdollista ohjata tarvittaessa psykologin tai psykiatrisen sairaanhoitajan puheille lähinnä oman kunnan julkisia palveluita käyttämällä. Sosiaalityöntekijöiden mukaan sijaisperheille haetaan tarpeen mukaan lapsi- ja perhekohtaisesti terapiapalveluja sijoituspaikkakunnalta. Sijaisvanhemmilla saattaa olla tarvetta päästä keskustelemaan ammattilaisen kanssa esimerkiksi haastavista kasvatustilanteista tai muista pulmallisista asioista sijaishuoltoon tai sijoitettuun lapseen liittyen. Sosiaalityöntekijät voisivat kannustaa sijaisvanhempia hakeutumaan ammattilaisen luokse. Sijaisvanhemmat arvostavat englantilaisen tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijää, joka on valmis järjestämään sijaisvanhemmalle pääsyn ammattilaisten, kuten terapeuttien ja psykologien luokse lapsen kanssa eteen tulevissa vaativissa tilanteissa (Berridge 1999, 250).

Sijaisperheet odottavat sosiaalityöntekijältä tutkimuksen mukaan hyvää tiedottamista asioista, helppoa saavutettavuutta ja luotettavuutta (Berridge 1999, 249). Tiedonkeruulomakkeeseen vastanneet sosiaalityöntekijät kertoivat, että sijaisvanhempiin pidetään yhteyttä tapauksesta ja tilanteesta riippuen joko viikoittain tai vuosittain. Yhteydenpidon tiheys vaihtelee sosiaalityöntekijöiden mukaan suuresti, sillä joidenkin perheiden kanssa ollaan kuukausittain tekemisissä, joidenkin kanssa harvemmin. Sukulaissijaisperheisiin kerrottiin pidettävän yleisesti harvemmin yhteyttä kun ”klassisiin” sijaisperheisiin. Sosiaalityöntekijöiden mukaan perheiden tilanteiden muuttuessa erot yhteydenpidon tiheydessä kuitenkin häviävät, eli kaikenlaisiin sijaisperheisiin ollaan yhteydessä tarpeen mukaan. Sijoituksen alkuvaiheessa kontakti voi olla viikoittain puhelujen ja tapaamisten muodossa, mutta sijoituksen vakiintuessa tarve yleensä vähenee. Pitkään kestäneissä sijoituksissa kontaktia otetaan vähintään pari kertaa vuodessa. Kunnissa, jotka ostavat sijaisvanhempien tukipalveluja ostopalveluina, palveluihin kuuluu vähintään yksi kotikäynti sijaisvanhempien luona.

Tapauksesta riippuen viikoittain - vuosittain. Meillä on kuitenkin aina ollut pyrkimys helppoon tavoitettavuuteen. Mikäli emme ole heti puhelimen päässä, soitamme

takaisin samana päivänä ja lähdemme liikkeelle omasta mielestäni aika herkästi. (Sosiaalityöntekijä a)

Liian harvoin toistaiseksi työvoimapulan takia. Asiat lienevät järjestyksessä v.2015. (Sosiaalityöntekijä c)

Sijaisperheitä tuetaan biologisten vanhempien kanssa yhteistyössä toimimiseen sosiaalityöntekijöiden vastausten perusteella tarpeen mukaan. Sosiaalityöntekijät ottavat päävastuun mahdollisten ongelmien selvittelyssä vanhempien kanssa, mutta kunnioittavat kuitenkin sijaisvanhempien ja syntymävanhempien suhdetta. Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien yhteistyö on hyvin tapauskohtaista, sillä kaikki biologiset vanhemmat eivät ole lainkaan käytettävissä, kun taas toiset tapaavat lapsiaan säännöllisesti sopien asioista suoraan sijaisvanhempien kanssa. Vastaajan mukaan sijoituksen alussa tieto vanhemmilta toisille kulkee lapsen oman sosiaalityöntekijän kautta. Alussa sijaisvanhemmille ja biologisille vanhemmille järjestetään tapaamisia, joissa vaihdetaan yhteistietoja, tutustutaan ja sovitaan pelisäännöistä. Sosiaalityöntekijät tukevat sijaisvanhempia yhteistyöhön biologisten vanhempien kanssa esimerkiksi vastaamalla heidän kysymyksiinsä, antamalla tietoja, ohjaamalla ja tekemällä sopimuksia. Sosiaalityöntekijät järjestävät yhteistyöhön liittyviä suunnittelu- ja väliarviointipalavereja ja tapaamisia tuetaan eri tavoin. Seudullinen työntekijä suunnittelee sijaisperheiden ja biologisten vanhempien yhteistyöhön liittyvää koulutusta. Tällaisen koulutuksen suunnittelu ja järjestäminen voisi olla toimivaa kaikissa Lasten Kaste-hankkeen kunnissa, sillä yhteistyöhön tarvitaan tukea.

Sosiaalityöntekijä on yhteydessä biologisiin vanhempiin ja on sijaisperheiden tukena. Joskus ostettu terapiapalveluja biologisille vanhemmille, jotta voisivat työstää huostaanottoon liittyviä asioita. Tarvittaessa on pidetty yhteisneuvotteluja, joissa mukana sijaisvanhemmat ja lapsen biologiset vanhemmat. (Sosiaalityöntekijä d)

Sijaisperhekoulutuksen käyneille tai muuten sijaisvanhemmiksi lupautuneille perheille, joihin ei ole vielä sijoitettu lasta, ei ole vastaajakunnissa olemassa järjestelmää. Monessa kunnassa tilannetta kartoitetaan parastaikaa selvittämällä, kuinka paljon tällaisia perheitä on, ja mitä tilanteelle voitaisiin tehdä. Tilanne koetaan sosiaalityöntekijän mukaan haasteena, johon ei vielä ole kyetty vastaamaan. Eräs sosiaalityöntekijä kertoi kutsuvansa sijaisperheitä kesätapaamiseen, mutta jos perhe ei toimi tukiperheenä, he eivät yleensä tule paikalle. Jos sijaisperhe, johon ei vielä ole sijoitettu lasta, kuuluu Perhehoitoliittoon, he pysy-

vät paremmin ajan tasalla sijaisperhetoimintaan liittyvistä asioista ja heille tulee Perhehoitolehti. Perhehoitolehdestä tiedotetaan sijaisvanhemmille tärkeistä perhehoitoa ja sijaisvanhemmuutta koskevista asioista (Ketola 2008a, 55). Eli sosiaalityöntekijöiden tulisi kannustaa koulutettuja sijaisvanhempia, joilla ei ole vielä sijoitettua lasta, liittymään Perhehoitoliiton jäseniksi. Yhdessä kunnassa järjestetään kaksi kertaa vuodessa tapaaminen kaikille sijaisvanhempia – “ringissä” oleville.

Meillä ei ole systeemiä. Asia tulee hyvin ajankohtaiseksi helmikuun alussa jolloin PRIDE-valmennus päättyy. (Sosiaalityöntekijä a)

Ei erityistä tukea, tällaisia perheitä vähän. (Sosiaalityöntekijä i)

Heille on tarjottu tukiperheenä olon mahdollisuutta. Heitä on kutsuttu mukaan vertaistapaamisiin. (Sosiaalityöntekijä d)

Emotionaalisen tuen muotoja käsitteleviin kysymyksiin oli vastattu yleisesti hyvin niukasti, vaikka olin kysymyksessä selittänyt mitä tukimuotoja sen alle kuuluu. Olisiko lyhyiden vastausten taustalla sosiaalityöntekijöiden tietämättömyys emotionaalisten tukimuotojen olemassa olosta ja niiden järjestämisestä juuri heidän kunnassaan? Monesta vastauksesta sai vaikutelman, että vastaaja ei ollut oikein tietoinen emotionaalisen tuen muodoista.

Vertaistukiryhmä ainakin toimii seudulla. (Sosiaalityöntekijä k)

Lähinnä intensiivistä tukea. (Sosiaalityöntekijä l)

4.5 Käytännön apu

Sijaisvanhemmat tarvitsevat välillä käytännön apua arjen sujumisen helpottamiseksi esimerkiksi kodinhoidossa, sijoitettujen lasten hoidossa, lasten koulunkäynnin ja harrastusten tukemisessa, kuljetuksissa tai vaikkapa yhteistyössä lapsen syntymävanhempien kanssa. Jotta käytännön avun tarvetta voidaan ennakoida, se edellyttää riittävää yhteydenpitoa perhehoitajan ja työntekijän kesken. Varhaisena tukena arjen apu tukee sijaisvanhemman jaksamista ja ehkäisee uupumista. (Perhehoitoliitto 2014.) Käytännön apu soveltuu sosiaalisen tuen muodoista toiminnallisen tuen alle, johon sisältyvät esimerkiksi erilaiset palvelut ja kuljetus (Kumpusalo 1991, 14–15).

Sijaisvanhemmat saavat lomakkeeseen vastanneiden sosiaalityöntekijöiden mukaan käytännön apua tarpeen mukaan. Perheille järjestetään tukiperheitä, perhetyötä, lapsiperheiden kotipalvelua ja kuljetuspalveluja. Sijaisperheillä on käytettävissä myös muut kunnan normaalipalvelut kuten päivähoito. Tukihenkilöitä sijoitetuille lapsille on sosiaalityöntekijän mukaan vaikea löytää, mutta heitä palkataan, jos satutaan löytämään. Kuntoutusohjaajat käyvät perheissä, joissa on erityislapsia. Muutaman sosiaalityöntekijän mukaan käytännön apua tarjotaan vain satunnaisesti ja tarpeen mukaan, ja sen järjestäminen on hieman heikoissa kantimissa.

Apua saa jos pyytää. (Sosiaalityöntekijä c)

Tukiperheen järjestän jossakin vaiheessa, henkilökohtaisia avustajia on mahdollista palkata vammaispalvelulain perusteella, tukihenkilöitä on vaikea löytää - palkataan, kun löydetään. [--] Perhetyötä tarjotaan ja lomitusta räätälöidään. Vähän heikoissa kantimissa toisinaan on tämä. Lapsen kuljettamisesta tapaamaan sukulaisiaan, läheisiään tai harrastuksiin maksamme kela korvauksen mukaan km-korvauksen. (Sosiaalityöntekijä b)

Sosiaalityöntekijöiden vastauksista sai vaikutelman, että käytännön apu on hyvin hajanaisesti järjestettyä, sitä ole organisoitu eikä se kuulu ”varsinaisen” tuen piiriin. Pohdittavaksi jää, pitäisikö käytännön tuen kuulua vahvemmin sijaisvanhemmille järjestettävään tukeen? Pitäisikö olla olemassa käytännön tuen palveluita, joita sijaisvanhemmille voitaisiin tarjota ilman erityistä pyytämistä? Käytännön tuki saatetaan liittää Sinclairin ym. (2004, 105) esittelemään epäviralliseen tukeen, jota englantilaiset sijaisvanhemmat kertoivat tutkimuksessa saavansa lähimmältä perheeltä, muilta sukulaisilta, ystäviltä ja naapureilta. Tämä perheiltä ja ystäviltä saatava tuki oli tutkimukseen osallistuneiden sijaisvanhempien mukaan ratkaisevan tärkeää heidän jaksamisensa kannalta. Myös Comptonin ym. (2005, 266) tutkimuksessa epäviralliseen sosiaaliseen tukeen sisältyvät monenlaiset käytännön elämään liittyvät asiat, kuten päivittäisissä toiminnoissa avustaminen, kuljetus ja ruoanlaitto. Suomessa käytännön apu on ainakin Perhehoitoliiton (2014) mukaan yksi virallisista tuen lajeista, eikä sitä ole tarkoitettu sysätä sukulaisten harteille. Kaikilla sijaisperheillä ei edes asu sukulaisia tai muita läheisiä samalla paikkakunnalla, joten sosiaalityöntekijöiden tulisi järjestää lastenhoitoapua ja muuta käytännön tukea perheelle. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän apu lastenhoidon järjestämiseksi vanhempien vapaa-iltaa varten edesauttaisi sijaisvanhemman voimaantumista ja jaksamista tehtävässään.

4.6 Parhaat tukimuodot ja tuen kehittämiskohteet sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta

Useimpien sosiaalityöntekijöiden mukaan kunnissa ei ole sijaisvanhemmille tarjolla muita tukimuotoja tiedonkeruulomakkeessa mainittujen tukimuotojen lisäksi. Osassa kunnista tukimuotojen järjestämistilannetta kartoitetaan, joten ihan täsmällistä tietoa ei vielä ollut. Yhdessä kunnassa järjestetään kaikille sijaisvanhemmille yhteisiä tapaamisia kaksi kertaa vuodessa. Nämä tapaamiset ovat ilmeisesti heidän kuntansa ”ylimääräinen” tuki sijaisvanhemmille, mihin palaan myöhemmin tässä luvussa.

Palautteen kerääminen sijaisvanhemmilta heidän saamastaan tuesta sekä tukeen liittyvistä tarpeista ja toiveista vaihteli suuresti vastaajakuntien välillä. Osassa kunnista ei ole järjestelmällistä tietojen keräämistä, vaan tuen tarpeet tulevat esille jos tulevat normaalin sijaisvanhempien kanssa työskentelyn yhteydessä. Joissain kunnissa tarpeita kartoitetaan tilannekohtaisesti tapaamisten yhteydessä. Osassa kunnissa tietoja on kerätty järjestelmällisesti kyselyin, kirjallisesti ja asiakassuunnitelmapalavereiden yhteydessä. Seudullinen sijais- ja tukiperhetyöntekijä on aloittanut palautteen keräämisen vastuualueeseensa kuuluvien kuntien sijaisvanhemmilta. Berridgen (1999, 252) mukaan monet sijaisvanhemmat ovat todella kokeneita tehtävässään, ja heillä on asiantuntemusta sijaishuoltoon liittyen. Sosiaalityöntekijät voivat osoittaa arvostusta sijaisvanhempia kohtaan kutsumalla heitä yhteisiin tapaamisiin, jossa sijaisvanhemmuuteen liittyviä asioita voisi yhdessä suunnitella. Sosiaalityöntekijöillä on samalla tilaisuus kertoa sijaisvanhemmille perhehoidon ajankohtaisista asioista, ja kuunnella sijaisvanhempien ajatuksia ja mielipiteitä perhehoitoon ja sijaisvanhempana toimimiseen liittyen. MacGregorin ym.(2006, 351) tutkimuksessa haastatellut kanadalaiset sijaisvanhemmat toivoivat sosiaalityöntekijöiden ottavan heidän kykynsä ja mielipiteensä huomioon, ja pitävän sijaisvanhempiaakin osana lastensuojelun ”tiimiä”. Sijaisvanhemmat kokivat tuntevansa sijoitetut lapset työntekijöitä paremmin, joten he haluaisivat tulla kuulujiksi kun lasta koskevia päätöksiä valmistellaan.

Tiedonkeruulomakkeessa sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin mielipidettä sijaisvanhempien tukemisen tilasta heidän kunnassaan tällä hetkellä. Muutaman sosiaalityöntekijän mukaan sijaisvanhempien tukeminen on toimivaa ja tarpeen mukaista. Tukemisen tilanteen nähtiin olevan kohtuullinen huomioon ottaen pienen kunnan voimavarat. Hyviä asioita tukemisessa

oli yhden vastaajan mukaan sosiaalityöntekijöiden vähäinen vaihtuvuus ja se, että sosiaalityöntekijät arvostavat hyvin paljon sijaisvanhempien työtä ja ovat heidän käytettävissään. Osassa vastaajakunnissa sijaisvanhempien tukeminen on menossa parempaan suuntaan. Näin on esimerkiksi seudullista yhteistyötä tekevissä kunnissa, koska seudullinen työntekijä on aloittanut tehtävässään. Seudullisen työntekijän arvo nousi jatkuvasti esille vastauksissa. Häntä kohtaan on kunnissa vastausten perusteella suuret odotukset, koska sijaishuoltoon liittyvien asioiden ajatellaan parantuvan hänen aloitettua työssään.

Tilanne on parantumassa huomattavasti, kun uusi situtyöntekijä [seudullinen sijais- ja tukiperhetyöntekijä] on aloittanut tehtävässään. (Sosiaalityöntekijä j)

Sosiaalityöntekijöiden enemmistön mielestä sijaisvanhempien tukemisessa on kehitettävää ja parannettavaa ja tuki on liian vähäistä heidän kunnassaan. Sijaisvanhemmat tarvitsisivat erään vastaajan mukaan enemmän tukea kuin mitä on mahdollista antaa. Hän toi esille, että sijaisvanhemmat eivät välttämättä osaa ottaa tukea vastaan, koska ovat oppineet pärjäämään omin voimin. Osa sijaisvanhemmista saattaa hänen mukaansa suhtautua epäilevästi yhteydenottoihin. Nämä olivat tärkeitä havaintoja, sillä sijaisvanhempien ei tarvitsisi pärjätä vain omin voimin, eikä heidän tarvitsisi suhtautua epäilevästi sosiaalityöntekijän yhteydenottoihin. Onko epäileväisen suhtautumisen taustalla huonoja kokemuksia tai kokevatko sijaisvanhemmat sosiaalityöntekijöiden yrittävän puuttua heidän elämäänsä? Voisi olla paikallaan, että sosiaalityöntekijä ja sijaisvanhempi laatisivat jonkinlaiset keskinäisen yhteydenpidon pelisäännöt sijoituksen alkuvaiheessa. Näin molemmille osapuolille olisi selvää, miksi ja milloin yhteyttä otetaan, ja mikä yhteydenpidon tarkoitus on. Yhteydenpito on ennen kaikkea lapsen etu, mutta se on myös sijaisvanhempien jaksamisen kannalta tärkeää. Ja sijaisvanhemmat ja sosiaalityöntekijät ovat myös yhteistyökumppaneita, joilla on sama päämäärä.

Sijaisvanhemmat tarvitsisivat enemmän tukea kun mihin on mahdollisuutta. Toisaalta eivät osaa ottaa vastaan tukea kun ovat oppineet pärjäämään omin voimin. Joissain tapauksissa suhtautuvat epäilevästi yhteydenottoihin. (Sosiaalityöntekijä d)

Sijaisperheiden määrän voisi olettaa vaikuttavan sijaisperheiden tukemiseen joko positiivisesti tai negatiivisesti. Tein vastausten pohjalta vertailua siitä, vaikuttaako sijaisperheiden määrä sosiaalityöntekijän näkemykseen sijaisvanhempien tukemisen tilanteesta. Vastaaja-

kunnissa, joissa oli eniten sijaisperheitä, sosiaalityöntekijät olivat osittain sitä mieltä, että parannettavaa on ja tuki on liian vähäistä tällä hetkellä. Toisaalta sosiaalityöntekijät olivat myös toiveikkaita, että tukemisessa ollaan menossa parempaan suuntaan. Kunnat, joissa oli vähän sijaisperheitä, kokivat pääsääntöisesti tuen olevan toimivaa ja tarpeen mukaista. Eli karkeasti arvioiden sijaisperheiden suuri määrä kunnassa saattaa vaikuttaa sijaisvanhempien tukemiseen negatiivisesti, ja vähäinen sijaisperheiden määrä taas näyttäisi vaikuttavan tukeen positiivisesti.

Sosiaalityöntekijät toivat esille useita kehittämisehdotuksia sijaisvanhempien tukemiseen liittyen. Heidän mukaansa sijaisvanhempien tukemisen tulisi olla suunnitelmallisempaa, ja sijoituksen alkuvaiheen tukemista tulisi lisätä. Tavoiteltavaa olisi, että sijoitettaville lapsille löytyisi heidän tarpeitaan vastaavat perheet. Ketolan (2005, 126) mukaan yksi keskeisistä syistä sijaisperhetoiminnan hiipumiseen valtakunnallisella tasolla on sijaisperhetoiminnan sattumanvaraisuus. Suunnittelemattomuus on hänen mukaan koko lastensuojelun ongelma, mutta se leimaa myös sijaisperhetoiminnan organisointia. Sijaishuoltopaikkaa tarvitaan usein nopeasti, jolloin sijoituksen suunnitelmallisuudelle, lapsen ja perheen kohtaamiselle ja lapsen tarpeiden arvioimiselle jää niukasti aikaa. Lasten Kaste –hankkeen monessa kunnassa on puutetta sijaisperheistä, ja kuntiin toivottaisiin myös pientä sijaisperhereserviä kiireellisiä sijoituksia varten. Sijaisperheitä olisi Ketolan (2005, 126) mukaan saatavilla, jos toiminta olisi organisoitu kuntien yhteistyöllä seutukunnalliseksi ja alueelliseksi kokonaisuudeksi. Osassa vastaajakunnista näin on toimittu, ja kunnat voivat tarvittaessa sijoittaa lapsia toisiin kuntiin. Seudullista yhteistyötä voisi laajentaa kaikkiin Lapin kuntiin, jolloin sijoitettavalle lapselle olisi parempi mahdollisuus löytää hänen tarpeitaan vastaava perhe.

Vertaistuen lisääminen sijaisvanhemmille oli useimpien sosiaalityöntekijöiden mukaan kehittämishaaste. Sijaisperheille pitäisi heidän mukaansa järjestää säännöllistä ja toimivaa vertaisryhmätoimintaa. Vertaistukea voisi vastaajien mukaan järjestää yhteisesti lähialueiden sijaisperheiden kanssa, esimerkiksi järjestämällä useamman kunnan yhteinen vertaistukiviikonloppu. Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä tekijänä sijaisvanhemman hyvinvoinnin edistämässä ja kehittämiskohteena säännöllistä kontaktia sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhempien välillä. Sosiaalityöntekijällä pitäisi olla aikaa käydä säännöllisesti ja riittävän usein perheissä sekä tavata myös lasta henkilökohtaisesti. Sosiaalityöntekijät kokivat, että

heidän tulisi myös vastata puhelimeen, viestiin ja sähköpostiin nopeasti, jotta sijaisvanhemmat kokisivat työntekijöiden olevan tavoitettavissa ja saatavilla. Myös aiempien tutkimusten mukaan sosiaalityöntekijöiden helppo tavoitettavuus on tärkeää sijaisvanhemmille. Esimerkiksi Sinclairin ym.(2004, 124) tutkimuksessa sijaisvanhemmat kertoivat arvostavansa sosiaalityöntekijöitä, jotka vierailivat perheessä säännöllisesti, kunnioittivat sijaisvanhempien työtä, kuuntelivat ja antoivat hyviä neuvoja ja vastasivat nopeasti viesteihin ja soittopyyntöihin.

Työntekijä tapaa perhettä riittävän usein tai on ainakin tavoitettavissa, tarvittavia tukitoimia järjestetään, sijoituksen alkuvaiheeseen panostetaan, nimenomaan siihen että lapselle löytyy hänen tarpeitaan vastaava perhe. (Sosiaalityöntekijä j)

Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välisen yhteistyön vahvistamisessa olisi sosiaalityöntekijöiden mielestä kehitettävää. Erään sosiaalityöntekijän mukaan tärkeää olisi myös se, että sijaisperhe hyväksyisi biologiset vanhemmat. Kaikilla toimijoilla tulisi olla selkeä näkemys siitä, että työskennellään lapsen edun näkökulmasta. Vastakkainasettelut työntekijän, biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien väliltä tulisi poistaa. Toinen sosiaalityöntekijä muistutti, että sijaisvanhemmille täytyy suoda myös työrauha eikä tukea saa liikaa tarjota, jos perhe ei koe sitä tarvitsevana.

Sopivasti kotikäyntejä, pitäisi ehtiä olla enemmän tekemisissä. Toisaalta ei liikaa-kaan saa tuputtaa, jos eivät tarvitse paljoa tukea. (Sosiaalityöntekijä l)

[--] ja että sijaisperhe hyväksyy myös biologisen vanhemman, kaikilla toimijoilla tulisi olla selkeä näkemys, että työskennellään lapsen edun näkökulmasta ja vastakkainasettelut työntekijä, biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien väliltä poistetaan. (Sosiaalityöntekijä j)

Työnohjausta pitäisi sosiaalityöntekijöiden mukaan olla enemmän tarjolla, ja ehdotettiin, että työnohjausta antaisi kokenut sijaisvanhempi. Myös täydennyskoulutusta ja mentorointia sijaisvanhemmille kaivattaisiin lisää. Hoitopalkkioiden ja kulukorvausten pitäisi sosiaalityöntekijöiden mielestä olla parempitasoisia. Jaettu vanhemmuus, esimerkiksi Keinuu – hanke nousi myös esille. Keinuu-toiminnan tavoitteena on vahvistaa perheeseen sijoitetun lapsen, hänen vanhempiensa ja sijaisperheen välistä myönteistä vuorovaikutusta taidemene- telmiin perustuvan tunnetyöskentelyn avulla, sekä mahdollistaa sijoitetulle lapselle kokemus perheeseen kuulumisesta uudessa perheessään. (Perhehoitoliitto 2014.) Yhdessä kun-

nassa kehittämishankkeena on sijoitettujen lasten biologisten vanhempien kuntouttamisen tukeminen, jonka myötä kehitetään toimintaa sijaisperheen ja sijoitetun lapsen kanssa yleensä.

Kehittämishankkeena on sijoitettujen lasten biologisten vanhempien kuntouttamisen tukeminen. Sen myötä kehitetään toimintaa sijaisperheen ja sijoitetun lapsen kanssa yleensä. (Sosiaalityöntekijä j)

Lasten Kaste –hankkeen kunnissa sosiaalityöntekijät pitivät sijaisvanhempien hyvinvoinnin kannalta parhaina tukimuotoina lähes samoja tuen muotoja, joissa olisi heidän mukaansa myös kehitettävää. Sosiaalityöntekijät nostivat parhaiksi tukimuodoiksi emotionaalisen ja taloudellisen tuen. Emotionaalisen tuen muodoista vertaistuki miellettiin ylivoimaisesti tärkeimmäksi tuen muodoksi sijaisvanhemmille. Sosiaalityöntekijöiden ja sijaisvanhempien kokemukset kohtaavat tässä oikein hyvin, sillä aiemmin esittelemissäni tutkimuksissa (esim. Heinonen 2011) vertaistuki on myös sijaisvanhempien mielestä tärkein tuen muoto. Merkittäväksi koettiin myös säännöllinen yhteydenpito sijaisvanhemman ja sosiaalityöntekijän välillä.

Sosiaalityöntekijällä pitäisi olla aikaa käydä säännöllisesti perheissä ja tavata myös lasta henkilökohtaisesti. Sijaisperheille järjestettävä vertaisryhmätoimintaa lähi-alueen sijaisperheiden kanssa. Työnohjausta pitäisi olla enemmän tarjolla siten, että sitä antaa kokenut sijaisvanhempi. (Sosiaalityöntekijä d)

Että heillä on säännöllinen kontakti sosiaalityöntekijään ja tehdään hyvät asiakassuunnitelmat joihin kaikki sitoutuu. (Sosiaalityöntekijä c)

Riittävät hoitopalkkiot ja kulukorvaukset ovat tärkeitä sijaisvanhemman jaksamisen kannalta, joten niiden nostaminen riittävälle tasolle nähtiin kehittämiskohteena. Hoitopalkkioiden tulisi erään sosiaalityöntekijän mielestä olla sen verran suuria, että ne mahdollistavat ainakin osittaisen työelämästä poissaolon. Marjomaan ja Laakson (2010, 122–123) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät mieltävät perhehoitajien korvausten tason nostamisen kaikista tärkeimmäksi edellytykseksi perhehoidon kehittämisen kannalta. Palkkioita ja korvauksia tulisi heidän mukaansa tarkistaa vastaamaan työn vaativuutta ja todellisia kustannuksia. Sinclairin ym. (2004, 119) tutkimuksessa sijaisvanhemmat listasivat kolme syytä korottaa sijaisvanhemmille maksettavia hoitopalkkioita. Sijaisvanhempien mielestä puutteellinen korvaus vaikuttaa sijaishuollon laatuun, koska lapselle ei esimerkiksi voi tarjota rahallisesti

mitään ylimääräistä. Toisena syynä sijaisvanhemmat näkivät sen, että sijaisvanhemmat eivät ole tavallisia vanhempia, joten heidän työtään ei voi verrata keskenään. Sijaisvanhemmuus on stressaava tehtävä, johon liittyy monenlaisia asioita ja haasteita. Kolmanneksi syyksi sijaisvanhemmat esittivät sen, että nykyistä parempi hoitopalkkio helpottaisi mahdollisesti uusien sijaisvanhempien rekrytoimista.

Vastaajien mukaan sijaisvanhemmilla tulisi olla myös mahdollisuus tuettuihin lomiin ja vapaa-aikaan, koska ne ovat sijaisvanhemman hyvinvoinnin kannalta tärkeitä tukimuotoja. Muutamissa vastauksissa korostettiin hyvinä tukimuotoina perusteellisen asiakassuunnitelman laatimista, johon kaikki osapuolet myös sitoutuvat, sekä yksilöllisten perhekohtaisten tukimuotojen suunnittelemista. Eräs sosiaalityöntekijä toi esille sijaisvanhempien huomiointien järjestämällä heille esimerkiksi virkistyspäiviä tai pikkujouluja. Tästä tuli mieleeni sen näkökulma, että sijaisvanhemmat ovat ikään kuin sosiaalityöntekijöiden ”alaisia”. Näin ollen sosiaalityöntekijöiden tulisi huolehtia alaistensa eli sijaisvanhempien työhyvinvoinnista. Sijaisvanhempien työtoverit taas ovat toisia sijaisvanhempia, joita he luultavasti haluaisivat tavata useammin. Yhteisten tapaamisten järjestäminen voisi olla eräänlainen kädenojennus sosiaalityöntekijältä sijaisvanhemmalle. Sijaisvanhemmille voisi olla virkistävää ja merkityksellistä, ettei heille tyydyttäisi järjestämään pelkästään näitä laissa määriteltyjä emotionaalisia, tiedollisia ja taloudellisia tukimuotoja, vaan mentäisiin välillä myös niiden ulkopuolelle. Tällaiset ”ylimääräiset” tuen muodot saattaisivat olla erityisen voimaannuttavia sijaisvanhemman näkökulmasta. Myös Ketolan (2008a, 55) mukaan tärkeä perhehoitajien tukimuoto on heidän työnsä arvostaminen ja arvostuksen ilmaiseminen perhehoitajille, esimerkiksi puhelinsoitolla, kuulumisten kyselemisellä, joulukortilla muistamisella tai syntymäpäiväkortin lähettämällä perhehoitajan täyttäessä vuosia. Tällaiset pieneltä tuntuvat eleet luovat sijaisvanhemmalle tunteen siitä, että hänen tekemänsä työ on tärkeää, ja siitä ollaan kiinnostuneita.

5 Yhteenveto ja pohdinta

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaista tukea sijaisvanhemmille on tarjolla Lasten Kaste –hankkeeseen Lapissa osallistuvissa kunnissa. Teoreettinen viitekehys tutkimuksessani koostuu voimaannuttamisesta ja sosiaalisesta tuesta. Sijoitetun lapsen mahdollisimman hyvä, vakaa ja turvallinen kasvuympäristö sijaisperheessä on sijaisvanhempien tukemisen lähtökohta. Tausta-ajatukseni on ollut, että tukemalla riittävästi sijaisvanhemmaa tehtävässään, hänestä tulee voimaantunut ja hyvinvoiva sijaisvanhempi, jolloin toteutuu myös sijoitetun lapsen etu. Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tietoa, jolla voitaisiin kehittää sijaisvanhempien tukemista, saada ajantasainen kuva sijaisvanhempien tukemisesta Lapin kunnissa, sekä nähdä onko kuntien välillä eroja tuen järjestämisessä.

Tiedonkeruulomakkeeseeni vastanneiden Lasten Kaste –hankkeen 14 kunnan sosiaalityöntekijöiden vastausten pohjalta sijaisvanhempien tukimuodoista ja niiden kehityshaasteista sai ajantasaista tietoa. Tiivistämällä tutkimukseni tulokset totean, että sijaisvanhempia tuetaan sijaisperhetoiminnan alkuvaiheessa hyvin ja yhtenäisesti kaikissa tiedonkeruulomakkeeseen vastanneissa Lasten Kaste -hankkeen kunnissa Lapissa. Sijaisperheitä voimaannutetaan ja tuetaan sosiaalisen tuen eri muotojen kautta uudessa tehtävässä. Sijoituksen alkuvaiheessa sijaisvanhempia tuetaan taloudellisesti ja käytännön asiat järjestetään siten, että lapsella olisi kaikki mahdollisimman valmiina hänen tullessaan sijaisperheeseen. Myös peruskoulutusta, eli PRIDE-valmennusta, on kaikille sijaisperheille tarjolla. Jokaisessa kunnassa huolehditaan lisäksi siitä, että perheillä on oma vastuutyöntekijä, joka huolehtii perhehoidon tuen järjestämisestä sijoituksen aikana. Sosiaalityöntekijät tukevat perheitä sijoituksen alkuvaiheessa intensiivisesti. Intensiivisen tuen avulla lasten ja sijaisvanhempien välistä kiintymyssuhdetta pyritään vahvistamaan. Sijoituksen onnistumisen ja kaikkien osapuolten hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että lapsi ja sijaisvanhemmat pääsevät hyvin alkuun uudessa elämäntilanteessaan.

On kuitenkin vaarana, että sijaisperheet ”unohdetaan” kun arki on alkanut. Tutkimus nimittäin osoitti, että erot kuntien välillä alkavat näkyä sijaisperheen elämän vakiintuessa. Tuen järjestäminen ei ole sijoituksen vakiintuessa kuntien kesken enää niin yhtenäistä, kuin sijoituksen alussa. Esimerkiksi tiedollisen tuen eri muodot peruskoulutusta lukuun ottamatta

ovat hyvin vaihtelevasti järjestetty eri kunnissa. Osassa kuntia tiedollista tukea on tarjolla säännöllisesti, osassa kuntia sitä ei ole ollenkaan ja osassa sitä järjestetään tarpeen mukaan. Myös sijaisvanhempien mahdollisuus osallistua tuetuille lomille ja saada käytännön apua on vaihtelevaa eri kunnissa.

Esittelin jo edellisen luvun loppuosassa sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä kehitettävistä asioista sijaisvanhempien tukemiseen liittyen. Tärkeimpiä kehittämiskohteita sosiaalityöntekijöiden mukaan olivat sijaisvanhempien tukemisen suunnitelmallisuus, toimiva ja säännöllinen vertaisryhmätoiminta, sosiaalityöntekijöiden ja sijaisvanhempien yhteydenpidon lisääminen, työnohjauksen järjestäminen sijaisvanhemmille, sekä hoitopalkkioiden ja kulu- korvausten nostaminen riittävälle tasolle.

Parhaiten sijaisvanhempien hyvinvointia ja jaksamista edesauttavat tuen muodot olivat sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta riittävä emotionaalinen ja taloudellinen tuki. Erityisen tärkeänä tuen muotona sijaisvanhemmille pidettiin vertaistukea, jota ehdotettiin järjestettäväksi yli kuntarajojen. Sosiaalityöntekijät korostivat myös säännöllisen yhteydenpidon ja sosiaalityöntekijän tavoitettavuuden tärkeyttä. Monet tuen muodot, kuten esimerkiksi intensiivinen tuki, olivat kunnissa käytössä, mutta ne sulautuivat arkisen työpäivän rutiineihin, eikä niitä ajateltu käsitteellisinä asioina. Olen sosiaalityön opintoihin kuuluvilla käytännönjaksoilla törmännyt useasti siihen, että sosiaalityöntekijät kyllä tekevät työtään teoriapohjalta, mutta eivät tiedosta aina sitä itse. He eivät välttämättä ole kuulleetkaan kaikista käsitteistä, joita heidän työnsä on nimetty. Aineistostani näistä esimerkkinä olivat käsitteet intensiivinen tuki ja tuetut lomat. Pohdin, toisiko ”lisäpontta” tukemiseen, jos työntekijä tiedostaisi selkeämmin että hänen toimenpiteensä on joko intensiivistä tukea tai mahdollisesti tiedollista tukea?

Tutkimustyön kestäessä tutkijalla on tiettyjä ennakko-oletuksia aineiston tuloksista. Itse oletin esimerkiksi, että pitkät etäisyydet sijoittavasta kunnasta sijaisperheeseen vaikuttaisivat tuen järjestämiseen, mutta suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että tuki pystytään järjestämään normaalisti etäisyydestä huolimatta. Tämä oli tietenkin positiivinen asia, koska se ehkäisee sijaisvanhempien joutumista keskenään eriarvoiseen asemaan asuinpaikasta johtuen.

Tutkimus toi esille joitakin selkeitä kehittämishaasteita, joita sijaisvanhempien tukemiseen liittyi Lasten Kaste –hankkeen kunnissa Lapissa. Aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta (esim. Heinonen 2011, Marjomaa & Laakso 2010), ja myös oman tutkimukseni perusteella vertaistuki on tärkein tuen muoto sijaisvanhemmille, sekä heidän itsensä että sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Lähes kaikissa vastaajakunnissa vertaistuki oli järjestetty jollain tasolla, mutta parantamisen varaa oli monessa kunnassa. Ehkä säännöllisesti kokoontuvien vertaistukiryhmien järjestäminen olisi ensimmäinen ja tärkein etappi sijaisvanhempien tukemisen kehittämisessä.

Uudemmat sijaisvanhempien tuen muodot, kuten mentorointi, olivat puutteellisesti järjestettyjä kunnissa. Mentorointia ei ole käynnistetty vielä missään kunnassa, vaikka kiinnostusta siihen olisi. Mentorointi on voimaannuttavaa tukea, koska siinä kokeneempi sijaisvanhempi tukee aloittelevaa sijaisvanhempaa, jolla varmasti kysymyksiä riittää. Yhden sosiaalityöntekijän ehdotus oli, että työnohjausta sijaisvanhemmille antaisi kokenut sijaisvanhempi, eikä välttämättä sosiaalityöntekijä. Käytännössä tällöin yhdistyisivät mentorointi ja työnohjaus.

Sijaisperheiden tarpeiden kuulemisella säästettäisiin turhaa työtä, kun vastattaisiin juuri siihen mihin tukea kaivataan. Tutkimus osoitti, että palautteen kerääminen sijaisvanhemmilta oli epäsäännöllistä ja organisoimatonta useassa kunnassa. Lisätutkimusten varaan jää, olisiko toimivampaa räätälöidä jokaiselle perheelle yksilöllisesti tuen muodot vai sovelletaanko yhteisiä yleisohjeita kaikkiin perheisiin. Mitkä tuen muodot ovat välttämättömiä, mitkä vaihtoehtoisia ja mitkä vain tarpeen mukaan järjestettäviä? Jos perheille ei edes tarjota jotakin tuen muotoa, jääkö asioista selvää ottaminen liikaa sijaisvanhempien vastuulle? Perheet eivät välttämättä tiedä kaikista tuen muodoista, joita heidän olisi mahdollista saada. Osa perheistä ei tarvitse tai kaipaa kaikkia tuen muotoja, mutta saattaisi kaivata tiettyä tuen muotoa keskitetysti ja paljon.

Keminmaan, Tervolan, Tornion, Ylitornion ja Kemin alueella aloittanutta seudullista sijais- ja tukiperhetyöntekijää kohtaan oli paljon odotuksia hänen vastuualueeseensa kuuluvissa kunnissa. Sijais- ja tukiperhetyöntekijän vastuulle oli vastausten perusteella annettu esimerkiksi palautteen kerääminen alueen sijaisvanhemmilta sekä taloudellisten korvausten yhte-

näistäminen kunnissa. Seudullisen työntekijän saaminen myös muiden Lapin kuntien alueelle voisi olla iso askel kohti yhtenäisempää ja suunnitelmallisempaa sijaisvanhempien tukemista. Hänen suunnittelemansa koulutus sijaisperheiden ja biologisten vanhempien yhteistyöhön liittyen olisi tervetullut myös muihin kuntiin.

Sijaisperheiden, joihin ei ole vielä sijoitettu lasta, pitämiseen mukana toiminnassa ei kunnissa ollut olemassa mitään selkeää toimintamallia. Osassa kunnista sitä yritettiin kehittää, ja toimintamallin kehittämisen voisi nostaa kaikkien kuntien kehittämiskohteeksi. Sijaisperheitä tulisi kannustaa liittymään ainakin Perhehoitoliittoon, jotta he pysyisivät ajan tasalla sijaisperhetoimintaan liittyvistä asioista.

Käytännön avun organisoimisessa ja vahvistamisessa selkeämmin yhdeksi tukimuodoksi muiden joukkoon olisi kehittämistä kunnissa. Käytännön avun tulisi olla yhtä tärkeä kuin muidenkin tuenmuotojen, koska se on Perhehoitoliiton (2014) sivuilla mainittu sisältyväksi sijaisvanhempien tukeen. Käytännön apu oli hajanaisesti ja epämääräisesti järjestettyä kunnissa, ja sitä ei ollut varsinaisesti tarjolla kuin tarpeen mukaan. Käytännön apu on tukea, joka selkeästi helpottaisi sijaisvanhempien arkea, ja voimaannuttaisi heitä jaksamaan tehtävässään paremmin.

Sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman suhde on keskeinen osa voimaannuttamisprosessia. Parhaimmillaan heidän välinen suhteensa on rakentava ja avoin, jolloin se tukee kaikkien sijoitusprosessiin osallistuvien hyvinvointia. Tutkimukseni toi esille, että sijaisvanhempiin ollaan yhteydessä sijoituksen vakiinnuttua vähimmillään vain kerran tai pari vuodessa. Pohdittavaksi jää, voiko sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman välille muodostua luottamuksellinen ja voimaannuttava suhde näin vähäisellä yhteydenpidolla. Sijaisvanhempien ottaminen vahvemmin mukaan vaikuttamaan ja suunnittelemaan sijaishuoltoa sekä sen tukimuotoja, voisi tuoda uudenlaisia näkemyksiä ja ulottuvuuksia sijaishuollon kehittämiseen.

Perhehoidon tukemisessa sijoitetut lapset ovat aina etusijalla. Heidän tarpeistaan huolehtiminen on tärkeintä, mutta lasten hyvinvointi vaikuttaa olennaisesti myös sijaisvanhempien hyvinvointiin. Sosiaalityöntekijöiden tehtävä on tukea sekä lapsia että sijaisvanhempia

myös sijoituksen alkuvaiheen jälkeen. Jotta sijaisvanhemmat jaksaisivat arvokkaassa tehtävässään, tulee sosiaalityöntekijöiden tukea sijaisvanhempia mahdollisimman hyvin ja kehittää tukea toimivampaan suuntaan. Selkeä ja yhtenäinen toimintamalli tukemisen taustalla helpottaisi sosiaalityöntekijöiden tehtävää huomattavasti. Tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät a ja b tiivistävät oman kokemuksensa sijaisvanhempien tukemisesta kommentteillaan *Teen parhaani ja Tahtotilaa on*.

Lähteet

- Adams, Robert 1996: *Social Work and Empowerment*. Macmillan Press Ltd. Basingstoke.
- Adams, Robert 2008: *Empowerment, participation and social work*. Palgrave Macmillan. Hampshire. 4. Edition.
- Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo 1999: *Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13*. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.
- Back-Kiiänmaa, Raili & Hakkarainen, Pirjo 2008: *Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet*. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. WS Bookwell Oy. Juva. 121–144.
- Berridge, David 1999: *Work with Fostered Children and their Families*. Teoksessa Hill, Malcolm (toim.): *Effective Ways of Working with Children and their Families. Research Highlights in Social Work 35*. Jessica Kingsley Publishers. Lontoo ja Philadelphia. 240–255
- MacGregor, Tracy E., Rodger, Susan, Cummings, Anne L. & Leschied, Alan W. 2006: *The Needs of Foster Parents: A Qualitative Study of Motivation, Support, and Retention*. *Qualitative Social Work*. 9/2006 vol. 5 no. 3. Sage Publication London. 351-368. <http://qsw.sagepub.com/content/5/3/351.full.pdf+html> Viitattu 15.11.2014.
- Cohen, Sheldon & Syme, S. Leonard 1985: *Social Support and Health*. San Francisco: Academic Press.
- Compton, Beulah R. & Galaway, Burt & Cournoyer, Barry R. 2005: *Social Work Processes*. Thomson Brooks/Cole. Belmont Ca, USA.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. 1998: *Introduction. Entering the Field of Qualitative Research*. Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (edit.): *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Sage Publications, Inc. California. 1-34.
- Dunder, Marja-Liisa 2002: *Voimaantumisen – avain hyvinvointiin*. Teoksessa Immonen, Tuula & Ahonen, Juha (toim.): *Hyvinvoinnin haasteet ja työelämä. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 14*. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Eskola, Jari 2007: *6-8? (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta*. Teoksessa Viinämäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. 32–46.
- Fook, Jan 2001: *Identifying Expert Social Work: Qualitative Practioner Research*. Teoksessa Shaw, Ian & Gould, Nick: *Qualitative Research in Social Work*. Sage Publications Ltd. London. 116–132.

- Gothoni, Raili 1990: Vanhusten sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen tuki. Tutkimus kallio-
laisten ja kiteeläisten vanhusten elämäntilanteesta, sosiaalisista verkostoista ja tues-
ta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Hakala, Juha 2010: Tutkimusmenetelmän valinnasta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli,
Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. WS Bookwell Oy. Juva. 3. uudistet-
tu ja täydennetty painos. 12–25.
- Hankesuunnitelma 2014: Pohjois-Suomen Lasten Kaste -hanke 2014–2016.
<http://liminka01.hosting.documenta.fi/kokous/2013271-7-1.PDF> Viitattu 1.10.2014.
- Haukipuro, Anna & Poukkula, Maija 2013: Sukulaissijaisvanhemmuus : sukulaissijaisvan-
hempien kokemuksia valmennuksesta. Pro gradu. Lapin Yliopisto.
- Heinonen, Hanna 2011: Sadoissa verkoissa sukkulointia – kumppanuudet sijaishuollossa.
Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki.
http://www.lskl.fi/files/935/Sadoissa_verkoissa_sukkulointia_Kumppanuudet_sijais_huollossa.pdf Viitattu 28.8.2014.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1997: Tutki ja kirjoita. Tammer-
Paino Oy. Tampere.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007: Tutki ja kirjoita. Otavan Kir-
japaino Oy. Keuruu. 13. Osin uudistettu painos. 1. Painos 1997.
- Hirvonen, Ari 2006: Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa Hallamaa, Jaana, Launis, Veikko,
Lötjönen, Sanna & Sorvali, Irma (toim.) 2006: Etiikkaa ihmistieteille. Hakapaino
Oy. Helsinki. 31–49.
- Hokkanen, Liisa 2009: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teok-
sessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja
teoria. Ws Bookwell Oy. Juva.
- House, James S. 1983: Work Stress and Social Support. Addison-Wesley Publishing Com-
pany, Inc. United States of America.
- Hämäläinen, Helena 1998: Perhehoito : sijaisvanhemman käsikirja. Perhehoitoliitto. Kopi-
jyvä. Jyväskylä.
- Ihalainen, Paula & Stranden, Pirjo 1980: Huostaanotettujen lasten ja nuorten perhehoitopro-
jekti 1978-1980. Perhehoidon piirissä työskentelevien ja siitä päättävien henkilöiden
koulutus- ja tukitoiminnan järjestäminen. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapoliti-
kan laitoksen tutkimuksia N:o 23 (7) 1980.
- Janhunen, Tarja 2008: Jotta sijoitukset kestäisivät. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Mene-
tyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. WS Book-
well Oy. Juva. 123–146.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtä-
vät ja paikat. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

- Järvikoski, Aila, Härkäpää, Kristiina & Pättikangas, Mervi 1999: Vammaisen henkilön valtaistuminen – palvelujärjestelmän avulla vai ilman sitä? Teoksessa Nouko-Juvonen, Susanna (toim.): Pyörätuolitango. Näkökulmia vammaisuuteen. Oy Edita Ab. Helsinki. 103–126.
- Ketola, Jari 2005: Sijaisperhetoiminnan suunnitelmallinen organisointi ja sijaisperheiden tukeminen. Teoksessa Lastensuojelun keskusliitto: Oljista, risusta vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. 125–142.
- Ketola, Jari 2008a (toim.): Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. WS Bookwell Oy. Juva.
- Ketola, Jari 2008b (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Ws Bookwell Oy. Juva.
- Kumpusalo, Esko 1991: Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusraportteja 8/1991. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Kuronen, Marjo 2004: Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.): Sukupuoli ja sosiaalityö. Ws Bookwell Oy. Juva. 277–296.
- Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Saira 2013: Lastensuojelu 2013. Terveystieteiden tutkimuslaitos. Tilastoraportti 30/2013.
- Laituri-projekti 2004: Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit. Lastensuojelun Keskusliitto ry. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Lappalainen, Johanna 2014: Sijaisvanhempana nuorelle, sijaisvanhempien kokemuksia tarvitsemastaan tuesta. Pro gradu –tutkielma. Lapin Yliopisto. <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/97274/Lappalainen.Johanna.pdf?sequence=2> Viitattu 30.9.2014.
- Lastensuojelun käsikirja 2014: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/perhehoito/tukirakenteet/> Viitattu 28.8.2014.
- Marjomaa, Paula & Laakso, Milja 2010: Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 17. K-Print. Helsinki.
- Metsämuuronen, Jari 2009: Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä 4. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä. 4. laitos. 1. painos.
- Metteri, Anna & Haukka-Wacklin, Tuula 2004: Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.): Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi. 53–70.
- Muikku, Kaisa 2014: Henkilökohtainen tiedonanto, keskustelut ajalla 4-11/2014, sähköpostikeskustelu 12.11.2014.

- Nixon, Stephen 1997: The Limits of Support in Foster Care. *The British Journal of Social Work*. 27:6. <http://bjsw.oxfordjournals.org/content/27/6/913.full.pdf> Viitattu 1.10.2014.
- Padgett, Deborah K. 1998: *Qualitative Methods in Social Work Research. Challenges and Rewards*. Sage Publications, Inc. California.
- Rabb, Harriet 2008: Mitkä ovat perhehoitajien ja sosiaalitoimen yhteistyön mahdollisuudet? Teoksessa Ketola, Jari (toim.): *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona*. WS Bookwell Oy. Juva. 145–166.
- Raitanen, Tuija 2008: Sijaisvanhempien vertaisryhmäkokemuksia. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. WS Bookwell Oy. Juva. 161–172.
- Rostila, Ilmari 2001: *Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet*. Kopijyvä Oy. Jyväskylä.
- Rutter, Barbara 1990: *Lapseniko sijaiskotiin?* Otava. Keuruu.
- Räsänen, Juhani 2006: *Voimaantumisen mahdollistaminen ja ratkaisut. Yhteiskunnan, yhteisön ja yksilön valtaistaminen. Nuorten työnohjaus Nupa Express*. Järvenpää.
- Räty, Tapio 2012: *Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen*. Bookwell Oy. Porvoo.
- Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne 2005: *Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on?* Teoksessa Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (Toim.): *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki. 9-22.
- Saukkoriipi, Merja 2014: *Henkilökohtainen tiedonanto, sähköpostikeskustelut ajalla 26.5.–25.9.2014*.
- Siitonen, Juha 1999: *Voimaantumisteorioiden perusteiden hahmottelua*. Oulu university press. Oulu.
- Sipilä, Lisa 2014: *Henkilökohtainen tiedonanto, sähköpostikeskustelut ajalla 13.8.–1.9.2014*.
- Tervonen-Arnkil, Kaisa 2008: Sijaisperheen intensiivinen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. WS Bookwell Oy. Juva. 147–160.
- Thompson, Neil 2007: *Power and empowerment*. Russel House Publishing Ltd. Dorset.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 10. Uudistettu painos. Hansaprint Oy. Vantaa.
- Tuovila, Pirjo 2008: *Menetykset ja lapsen kehitys*. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. WS Bookwell Oy. Juva. 29–76.

- Valkonen, Leena 1995: Kuka on minun vanhempani? Perhehoitонуorten vanhempisuhteet. Stakes tutkimuksia 52. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.
- Valkonen, Leena 2008: Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. WS Bookwell Oy. Juva. 99–120.
- Vastamäki, Jaana 2010: Kyselylomaketutkimus: tutkimusasetelman ja mittareiden valinta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. 3. Uudistettu ja täydennetty painos. Ws Bookwell Oy. Juva. 128–140.
- Välivaara, Christine 2004: Sijoitettu lapsi tunnepyörässä: menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuu yhdistys. Kopijyvä. Jyväskylä.
- Octoman, Olivia & McLean, Sara: Challenging behaviour in foster care: what support do foster carers want? Adoption & Fostering. Published by Sage.
<http://aaf.sagepub.com/content/38/2/149.full.pdf+html> Viitattu 1.10.2014.
- Perhehoitajalaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920312#P4> Viitattu 29.8.2014.
- Perhehoitoliitto 2014: http://www.perhehoitoliitto.fi/perhehoito/perhehoidon_tuki Viitattu 28.8.2014.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. 11–31.
- Pohjois-Suomen Lasten Kaste -hanke, hankesuunnitelma 2013.)
<http://liminka01.hosting.documenta.fi/kokous/2013271-7-1.PDF> Viitattu 14.8.2014
- Pösö, Tarja 1995: Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä - välineenä sijaishuolto. Teoksessa Virtanen, Petri (toim.): Näkökulmia lastensuojeluun. WSOY. Juva. 78–94.
- Sinclair, Ian, Gibbs, Ian & Wilson, Kate 2004: Foster Carers: Why They Stay and Why They Leave. Jessica Kingsley Publishers.
<http://site.ebrary.com/lib/ulapland/reader.action?docID=10082295&ppg=105> Viitattu 23.9.2014.
- Sinclair, Ian & Jeffreys, Tom 2005: Fostering Now: Messages from Research. Jessica Kingsley Publishers.
<http://site.ebrary.com/lib/ulapland/reader.action?docID=10115263&ppg=76> Viitattu 24.9.2014.
- Tarkennettu toimintasuunnitelma Lasten Kaste - hanke, Lappi ja Kuusamo 2014.
http://www.sosiaalikallega.fi/hankkeet/lasten-kaste/hankeinfo/toimintasuunnitelma_lastenkaste_lappi_kuusamo Viitattu 18.8.2014.
- Walls, Georg 2005: Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia. Teoksessa Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve, Nylund, Marianne & Hoikkala,

Susanna (Toim.): Sosiaalityön käytöntutkimus. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki. 23–46.

Vilka, Hanna 2005: Tutki ja kehitä. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.

Liitteet

Liite 1. Saatekirje

Hei!

Teen sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa Lapin yliopistossa sijaisvanhempien tukemisesta Lasten Kaste –hankkeeseen Lapissa osallistuvissa kunnissa. Lasten Kasteen Lapin toiminnallisen osa-kokonaisuuden toteuttajana toimii Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. (Ks. lisätietoja <http://www.sosiaalikallega.fi/hankkeet/lasten-kaste>)

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, minkälaisia tukimuotoja eri kunnissa on tarjolla sijaisvanhemmille. Kerään tutkimusaineistoa oheisella tiedonkeruulomakkeella kaikista Lasten Kaste -hankkeessa Lapissa mukana olevista kunnista. Lomake tuottaa tietoa sijaisvanhempien tuen järjestämisestä ja siihen liittyvistä hyvistä käytännöistä ja mahdollisista kehittämissaasteista. Toivon, että ehditte vastata tiedonkeruulomakkeeseen, koska olisi tärkeää saada tietoja kaikista hankkeeseen osallistuvista kunnista. Tavoitteena on tuottaa tietoa, joka tukee palvelujen ja työmuotojen kehittämistä. Siksi vastauksenne on äärimmäisen arvokas!

Tutkimuksessa noudatetaan hienovaraisuutta ja kaikkia hyvän tieteellisen käytännön eettisiä periaatteita, kuten luotettavuutta ja puolueettomuutta sekä salassapidon velvoitteita. Aineistoa käytetään ehdottomalla luottamuksella ja niin, että tutkimukseen osallistuvien henkilöiden anonymiteetti säilyy. Tutkielma on sosiaalityön pääaineen opinnäytetyö ja ohjaajinani toimivat professori Merja Laitinen sekä kehittämisspällikkö, YTT Asta Niskala. Tutkielmani on tarkoitus valmistua syksyllä 2014 ja tulen lähettämään teille linkin tutkielmani sähköiseen versioon. Toivon, että vastaatte lomakkeeseen mahdollisimman pian. Vastausaikaa on 22.10.2014 saakka.

Mikäli teillä on kysyttävää tutkimukseen liittyen, vastaan mielelläni!

Ystävällisin terveisin ja vastauksistanne kiittäen
Opiskelija Marja Niska
(sähköposti)

Ohjaajien yhteystiedot:

Merja Laitinen
(sähköposti)
(puh.numero)

Asta Niskala
(sähköposti)
(puh.numero)

Liite 2. Tiedonkeruulomake

Tiedonkeruulomakkeen tietoja käytetään pro gradu- tutkielmaa varten, jossa tarkastellaan sijaisvanhemmille tarjolla olevaa tukea Lasten Kaste –hankkeeseen Lapissa osallistuvissa kunnissa. Tämän lomakkeen avulla sijaisvanhempien tuen järjestämisestä ja siihen liittyvistä mahdollisista kehittämishaasteista Lapin eri kunnissa saadaan ajantasaista tietoa.

Olisi hienoa, jos ehtisitte hieman perustella ja avata vastauksianne.

1. Yhteystiedot

- Nimi:
- Sähköposti:
- Työtehtävä:
- Kunta:

Yleisesti sijaisperheistä

2. Kuinka moneen sijaisperheeseen kuntanne on sijoittanut lapsia tällä hetkellä?
3. Onko lapsia sijoitettu kunnastanne myös naapurikuntiin, muualle Lapin alueelle tai muualle Suomeen?
4. Jos lapsia on sijoitettu kuntanne ulkopuolelle, niin vaikuttaako pitkä etäisyys kunnasta sijaisperheeseen tuen järjestämiseen?
5. Onko sijaisperheitä saatavilla riittävästi vai joudutaanko turvautumaan esimerkiksi laitoshoittoon tai muihin vaihtoehtoihin?
6. Onko käytettävissä tarpeeseen nähden sopivia sijaisperheitä?
7. Onko työntekijöillä ajan tasalla oleva tieto käytettävissä olevista sijaisperheistä?

Sijaisvanhempien tukeminen

A. Tiedollinen tuki

Tiedolliseen tukeen sisältyy **a) peruskoulutus**, **b) täydennyskoulutus** ja **c) työnohjaus** sijaisperheille sekä **d) sopeutumisvalmennus**, kun perheeseen sijoitetaan uusi lapsi.

8. Onko kunnassanne tarjolla edellä mainittuja tiedollisen tuen muotoja, ja miten ne on järjestetty?
9. Onko kaikille sijaisperheille nimetty oma vastuutyöntekijä, joka vastaa perhehoidon tuen järjestämisestä sijoituksen aikana?
10. Miten (esim. tapaamiset, puhelut, sähköpostit) ja kuinka usein (viikoittain, kuukausittain, vuosittain, harvemmin) sosiaalityöntekijä pitää yhteyttä sijaisvanhempiin?

B. Taloudellinen tuki

11. Miten sijaisperhettä tuetaan taloudellisesti, kun he aloittavat sijaisperhetoiminnan tai kun perheeseen sijoitetaan uusi lapsi?
12. Minkä suuruisia ovat sijaisperheiden kuukausittaiset palkkiot ja kulukorvaukset?
13. Onko sijaisvanhemmilla mahdollisuutta tuettuihin lomiin kunnassanne?

C. Emotionaalinen tuki

Emotionaaliseen tukeen sisältyy **a) intensiivinen tuki sijoituksen alkuvaiheessa** (ns. alkutuki, jossa pyritään vahvistamaan lapsen ja sijaisvanhemman vuorovaikutusta ja kiintymyssuhteen syntymistä), **b) vertaistukiryhmät**, **c) mentorointi** (mentorisuhteessa kokenut sijaisvanhempi eli mentori ja tuorempi sijaisvanhempi eli aktori) sekä **d) terapiapalvelut**.

14. Onko kunnassanne tarjolla edellä mainittuja emotionaalisen tuen muotoja, ja miten ne on järjestetty?
15. Miten sijaisperheitä tuetaan sijoitettujen lasten biologisten vanhempien kanssa työkentelyssä?
16. Miten kunnassanne tuetaan sijaisperhekoulutuksen käyneitä tai muuten sijaisperheiksi lupautuneita perheitä, joihin ei vielä ole sijoitettu lapsia, jotta he pysyisivät mukana toiminnassa?

D. Käytännön apu

17. Minkälaista käytännönapua sijaisvanhemmilla on mahdollisuutta saada (esim. lastenhoito, kodinhoito, kuljettaminen, tukiperheen tai tukihenkilön järjestäminen lapselle, kriisiapu)?

Tuen tarpeiden ja tarjoamisen kokonaisuudesta

18. Onko kunnassanne tarjolla joitain muita tukimuotoja, mitä?
19. Miten kunnassanne kerätään tietoa sijaisvanhempien tuen tarpeista ja tukimuotojen toimivuudesta?
20. Mitä mieltä olette sijaisvanhempien tukemisen tilasta tällä hetkellä kunnassanne?
21. Millaisia kehittämissajatuksia teillä on liittyen sijaisvanhempien tukemiseen sijoitetun lapsen hyvinvoinnin vahvistajana?
22. Mitkä tuen muodot edesauttavat teidän näkökulmastanne parhaiten sijaisvanhempien hyvinvointia ja jaksamista tehtävässään?
23. Onko teillä tai suunnitteletteko perhehoidon toimintaohjeen tekemistä?

KIITOS VASTAUKSISTANNE!

Ottakaa yhteyttä, jos teillä on kysyttävää kyselyyn liittyen!

Marja Niska, sosiaalityön opiskelija

(sähköposti)

Lapin Yliopisto